

1 ÚVOD	1
2 POLITICKÝ VÝVOJ PRVNÍ REPUBLIKY	5
2.1 Doba předcházející 28. říjnu	5
2.1.1 Situace po porážce revoluce z roku 1848	6
2.1.2 Přelom století – emancipační tendence českých zemí	8
2.1.3 Cesta Rakousko-Uherska k rozpoutání světové války	10
2.1.4 První světová válka a cesta k československé samostatnosti	11
2.2 Vyhlášení Československé republiky a bezprostřední následný vývoj	13
2.3 Hraniční spory a demarkace státních hranic	15
2.4 Budování státu	16
2.5 Zlatá éra republiky 1924–1928	18
2.5.1 Reforma samosprávy	19
2.6 Československo v krizi – období let 1929-1934	20
2.7 Od krize do Mnichova – období let 1935-1938	24
2.8 Pedagogický pohled	27
3 ROZBOR VYBRANÝCH PRVOREPUBLIKOVÝCH SPOLEČENSKO-KULTURNÍCH ASPEKTŮ	29
3.1 Česko-slovenské vztahy	29
3.1.1 Idea čechoslovakismu	29
3.1.2 Česko-slovenské vztahy v praxi První republiky	33
3.2 Národnostní problematika První republiky	37
3.2.1 Problematika německé menšiny	41
3.3 ČSR v mezinárodním systému	45
3.3.1 Zahraniční politika	45
3.3.2 Středoevropská unie	49
3.3.3 Panevropská unie	50
3.3.4 Společnost národů	51
3.3.5 Malá dohoda	53
3.4 Pedagogický pohled	55
4 PRAKTICKÝ POHLED NA DOBU PRVNÍ REPUBLIKY VE VÝUCE NA GYMNÁZIÍCH	58
4.1 Téma První republiky v Rámcově vzdělávacím programu pro gymnázia ...	58
4.2 Dotazníkové šetření	59
4.3 Analýza učebnic	67
4.4 Požadavky k maturitě	74
4.5 Návrhy na zkvalitnění výuky	76
5 ZÁVĚR	79
6 POUŽITÁ LITERATURA	84
7 RESUME	88
8 PŘÍLOHY	89

1 ÚVOD

Dne 28. října 1918 došlo po téměř čtyřech stoletích k vymanění Českých zemí z područí Habsburků a začala se psát samostatná éra českého resp. československého společensko-politického fungování. Lid český i slovenský zachvátila všeobecná a dlouho očekávaná euforie z vyvázání se z rakousko-uherské nadvlády. V následujících letech se etablovala nejen nová parlamentní demokracie s různými politickými a sociálně-ekonomickými problémy, ale také nový aktér na poli regionálního evropského fungování i celého mezinárodního systému. Nadšení ze samostatného státu však nemělo mít dlouhého trvání. Již krátce po roce 1930, s ohledem na vzestup německého národního socialismu, začala sílit obava o suverenitu nově vzniklého státního útvaru a další léta se nesla ve znamení hledání silného zahraničního spojence. Tragické scénáře o osudu mladé demokracie ve střední Evropě se naplnily měsíc před oslavou dvacetiletého výročí založení Československé republiky podepsáním Mnichovské dohody dne 29. září 1938. K tomuto datu se váže konec jedné ze světlejších dějinných kapitol české státnosti.

Hlavním motivem předkládané práce bude nastínění historiografických prvků První republiky a zaměření se na konkrétní pedagogická resp. didaktická dilemata s tím související. Podíváme se, jaká míra pozornosti je dnes tématu prvorepublikového Československa věnována v současné gymnaziální výuce. Časový dějinný horizont, na který se zaměříme, je označován jako První republika, tedy Československá republika od svého vzniku v říjnu 1918 až do podepsání Mnichovské dohody v září roku 1938.

Osa textu je, vyjma úvodní a závěrečné části, členěna do třech hlavních kapitol, přičemž první kapitola se zaměřuje na konkrétní vnitropolitický vývoj prvorepublikového Československa. Druhá kapitola je věnována rozboru jednotlivých vybraných společenských, kulturních a politických aspektů s akcentem na potenciálně kontroverzní oblasti a témata. Podstatou třetí kapitoly je současná pedagogická a didaktická prezentace této doby ve výuce na gymnáziích.

V první části, jak bylo výše zmíněno, je naším cílem analýza vývoje Československé republiky od jejího vzniku do podpisu Mnichovské dohody. V průběhu této analýzy bude kladen důraz na hlavní politické a společensko-kulturní osobnosti této doby, jejich činy a jejich vliv a přínos pro českou politiku a společnost. Analýze je podroben vývoj vnitropolitického systému země s exkursem do dob rakouské monarchie, konkrétně do dob národního obrození, které ovlivnilo politické i společenské smýšlení obyvatelstva. Tato část práce má za cíl nejen nastínění hlavní chronologické osy politického vývoje, ale také poukázání na nejproblematičtější a málo známá či vyučovaná dilemata konsolidace československé parlamentní demokracie. Hlubšímu prozkoumávání jednotlivých segmentů doby se bude věnovat navazující druhá část.

Následující kapitola se věnuje rozboru námi vybraných společensko-kulturních aspektů První republiky. Jedním z témat, na která klademe důraz, je národnostní složení Československé republiky, jelikož toto složení mělo důležitou roli jak během vývoje politického a stranického systému, tak sehrálo klíčovou roli během zániku První republiky. Dále se národnostní skladba, více či méně, promítala ve všech námi vybraných společensko-kulturních aspektech prvorepublikové éry, jakými jsou například zahraniční politika státu či tzv. idea čechoslovakismu, která stála u zrodu nejen nového státu, ale dala také uměle vzniknout nové národnosti tj. národnosti československé. Neopomineme podrobit analýze postavení ČSR v mezinárodním systému, které se během dvaceti let existenci První republiky diametrálně proměnilo. V rámci tohoto mezinárodního postavení republiky se zaměříme na zahraniční politiku země s akcentem na vztah ČSR k tehdejším integračním uskupením.

Poslední kapitola navazuje na kapitoly předešlé a je věnována pedagogicko-didaktickému segmentu práce. Tato partie textu je zaměřena na současnou výuku věnovanou tématu prvorepublikového Československa. Ze všech školních ústavů, v nichž se o prvorepublikové době učí, se zaměříme na gymnázia, a to jak na čtyřletá, tak na víceletá. Pozornost bude upřena také na rozbor učebnic, se kterými se na gymnáziích pracuje. Do tohoto úseku práce bude zařazeno i dotazníkové šetření, které provedeme mezi jednotlivými

učiteli na gymnáziích. V dotazníku, jenž je součástí předkládaného textu a tvoří jednu z jeho příloh, budeme klást gymnaziálním kantorům otázky, které mají charakter otevřených i uzavřených otázek. Ústředním motivem prováděného dotazníkového šetření bude zjištění, jaká míra pozornosti je věnována prvorepublikové tematice, jestli se tomuto tématu věnují učitelé i v jiných hodinách než v hodinách dějepisu, jakým stylem téma učí, jaká časová dotace je První republice věnována a jak jsou studentům prezentována hypoteticky stanovená úskalí a dilemata s touto tematikou spojená. Otázky zařazené do dotazníkového šetření budou postupně vznikat při sepisování úvodních dvou kapitol. Námi provedené šetření bude mít primárně kvantitativní a sekundárně i kvalitativní rozměr. Jako lokalitu pro náš záměr jsme si vytýčili region Plzeňského kraje. Po provedeném dotazníkovém šetření bude následovat analýza učebnic používaných kantory k výuce první ČSR. V analýze se zaměříme na obsahovou stránku učebnic a dále pak na silné a slabé stránky titulů. Následujícím segmentem této kapitoly bude zjištění požadavků kladených na studenta při skládání maturitní zkoušky. V závěrečné části pak předložíme několik našich návrhů na zlepšení, zkvalitnění, či zpestření výuky.

V práci je čerpáno jak z knižních titulů, tak z internetových pramenů. Literaturu, ze které vycházíme, lze rozdělit do dvou skupin, a to na skupinu zdrojů věnujících se První republice z pohledu odborně psaných titulů s orientací na čtenáře, který se tématu věnuje či má o téma zájem a na zdroje, které jsou orientovány na studenty a mají charakter učebnic pro střední školy a gymnázia. Z literatury odborně psané bychom vyzdvihli tři autory, kteří jsou hojně citováni v textu; jedná se o přední české historiky zabývající se československými dějinami Zdeňka Kárníka, Antonína Klimka a Věru Olivovou.

Z hlediska metodologického využíváme v předložené práci několik metod. V prvních dvou kapitolách, zabývající se vývojem První republiky a rozborem jednotlivých aspektů doby, vycházíme z metody empiricko-analytické, stejně jako u třetí kapitoly, kde je aplikována ještě kombinace

metod kvalitativní a kvantitativní. Při provedení analýzy učebnic bude použita metoda obsahové analýzy.

Názvy, které mají svůj ekvivalent i v jiném než českém jazyce, budou psány za českým názvem v závorce kurzívou. Jedná se především o názvy z dob rakousko-uherských a o názvy týkající se německé menšiny v prvorepublikovém Československu.

2 POLITICKÝ VÝVOJ PRVNÍ REPUBLIKY

I když se předkládaná práce zabývá dobou, která panovala v Československu mezi lety 1918-1938 je nutné zdůraznit, že předznamenáním vzniku a následného vývoje První republiky bylo již 19. století. Považujeme tedy za nezbytné učinit historický exkurz do 19. století, abychom si uvědomili, co předcházelo vzniku samostatné Československé republiky a dění v prvorepublikové éře mohli zasadit do širších souvislostí. Podkapitoly jsou chronologicky řazeny.

2.1 Doba předcházející 28. říjnu

Mezi lety 1526–1918 byly české země integrální součástí habsburské říše, která jim v různých dobách omezovala užívat český jazyk, zabraňovala jejím obyvatelům ve spolčovacích činnostech, či je jinak společensky utiskovala. Na přelomu 18. a 19. století začínají po celé Evropě vypukat mezi národy, které se nacházejí v područí cizího státního celku, obrozenecké tendence. V českých zemích je toto historické období nazýváno jako *České národní obrození*. Toto hnutí má za primární cíl pozvednutí českého jazyka na úroveň jazyka kulturního, jazyka vzdělanců a jeho prostřednictvím motivovat Čechy k národnímu uvědomění. Jako klíčové autory českého národního programu můžeme označit Františka Palackého a Karla Havlíčka. Zvláště pak Palacký vůbec poprvé definuje české národní zájmy z české národní pozice. V březnu roku 1848 se v pražských Svatováclavských lázních schází zástupci liberálního měšťanstva a inteligence a dochází k ustanovení *Svatováclavského výboru*¹, jenž je považován za první novodobou českou politickou instituci (Cabada, Waisová 2006: 9-10; Hejna 2006:133).

---

¹ Svatováclavský výbor vytvořil a předal konečné znění požadavků, tzv. První petici, císaři Ferdinandovi. Po porážce červnového povstání byl po třech měsících existence výbor rozpuštěn. Během své krátké existence zaznamenal výbor několik dílčích úspěchů – zrovnoprávnění jazyka českého s jazykem německým nebo zmírnění potravní daně (Zimek 1996: 7).

2.1.1 Situace po porážce revoluce z roku 1848

Již měsíc po vypuknutí revoluce vzniká ve Vídni *Pillersdorffova ústava*², která pro české země znamená potvrzení centralistického zřízení rakouské monarchie a českým zemím přiznání jen statutu provincie. Národní obrození po dílčích úspěších končí neúspěšnou revolucí roku 1848 a nástupem Alexandra Bacha do čela ministerstva vnitra. Pro tuto dobu je typické silné utužení centralismu monarchie. Situace se zlepšuje po Bachově odvolání a po vydání *Říjnového diplomu*³, na který navázala *Schmerlingova ústava*⁴. V souvislosti s těmito politickými změnami dochází k postupné obnově veřejného politického života a začíná se rozvíjet spolková činnost⁵. František Ladislav Rieger nechává v Národních listech otisknout politický program Národní strany. Program v zásadě kombinuje české obecně-politické, národně-politické a státně-politické požadavky ve federalistickém pojetí. Národní strana, která se snaží vystupovat jednotně a sdružuje většinu české politické buržoazní reprezentace, začíná mít postupem času vnitřní rozepře mezi svými členy. Roku 1863 dochází k vnitřnímu rozdělení strany na dvě větve a začíná se hovořit o staročeších a mladočeších. Staročeši, kteří jsou považováni za umírněné liberály, jsou reprezentováni Františkem Palackým a Františkem Ladislavem Riegerem. Mladočechy, které označujeme za liberální,

---

² Pillersdorffova, která bývá též nazývána jako dubnová ústava (*Verfassungsurkunde des österreichischen Kaiserstaates*), byla první moderní ústavou v rakouských zemích. Neměla působnost na území celé tehdejší rakouské monarchie, ale jen na její „habsburskou část,“ tedy ne na Uhersko a na Lombardsko-benátské království. Ústava mj. uznávala rovnost před zákonem, svobodu vyznání a svědomí, svobodu tisku, ale také kromě armády i uzákonění národních gard, kterých bude využito v případě revoluce (Zimek 1996: 10).

³ Říjnový diplom (*Oktoberdiplom*) byl vydán Františkem Josefem I. roku 1860 a zaváděl zásady vnitřního uspořádání monarchie. V tomto diplomu se císař vzdával absolutní moci a přislíbil, že vydávat, měnit či rušit zákony bude dále pouze v součinnosti se zemskými sněmy nebo říšskou radou (Zimek 1996: 13).

⁴ Schmerlingova (též únorová) ústava (*Februarpatent*) byla ústavní interpretací Říjnového diplomu mající centralistický charakter. Ústředním zákonodárným orgánem se stala dvoukomorová říšská rada (*Reichsrat*) složená z panské sněmovny (*Herrenhaus*) a ze sněmovny poslanecké (*Unterhaus*). Zatímco v panské sněmovně zasedali dědiční, nebo panovníkem jmenovaní členové a církevní hodnostáři, v poslanecké sněmovně byli jednotliví poslanci delegováni ze svých zemských sněmů, do kterých byli poslanci voleni ve třech samostatných kuriích podle výše majetku. Kurie byly rozděleny do kurie velkostatkářské, městské a venkovské přičemž každá kurie měla jinou váhu hlasů. Ženy a osoby ekonomicky závislé byly z voleb vyloučeny (Hejna 2006:143-144).

⁵ Mezi lety 1861-1864 vzniká např. tělovýchovný spolek Sokol, Umělecká beseda nebo pěvecký spolek Hlahol (Hejna 2006: 144).

radikální demokraty, reprezentuje Karel Sladkovský, Jan Neruda, Vítězslav Hálek nebo Josef Barák. V 60. letech 19. století se v důsledku jistého politického uvolnění začínají probouzet dělnické masy a začínají vznikat dělnické svépomocné spotřební a výrobní spolky (Hejna 2006: 144-145).

Původní předpoklady českých politiků, že únorová ústava bude postupně dále revidována ve federalistickém duchu, se ukázaly být záhy nerealistické. Požadavky českých liberálů na uznání svébytného postavení zemí Koruny české byly zamítnuty a proti únorové ústavě se již od počátku postavili poslanci z Uher a Itálové z Benátska, takže úplná Říšská rada Rakouského císařství se nikdy nesešla. Čeští poslanci reagovali na situaci principem pasivní rezistence. Ke zlepšení situace došlo během roku 1871, kdy před obavou ze sjednocujícího se Německa a eventuální ztráty českých zemích, zadal císař nově sestavenému kabinetu Karla Hohenwarta úkol vypracovat s Čechy oboustranně přijatelné podmínky rakousko-českého vyrovnání. Toto vyrovnání bylo vypracováno během několika týdnů a bez větších průtahů schváleno rakouskou i českou stranou⁶. Proti tomuto vyrovnání vystupovala vlivná opozice, zvláště pak německá liberální buržoazie a celá uherská politická reprezentace. Takto silnému tlaku nedokázal císař čelit a nechal padnout Hohenwarta i s jeho projektem (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 25).

Na české politické scéně došlo k logickému vyústění vnitřních rozporů v Národní straně. Koncem roku 1874 je ustanovena samostatná Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) v čele s Karlem Sladkovským. Cílem této nově vzniklé strany bylo prohloubení občanských práv, všeobecné hlasovací právo, rozvoj školství a vzdělanosti (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 36).

---

⁶ Hlavním dokumentem byly články fundamentální, jimiž se zakotvovalo státoprávní postavení Českého království v politickém systému Rakousko-Uherska. Došlo k výraznému zvýšení kompetencí českého sněmu, byť ne v takovém rozsahu jako v případě Uher. Celý akt měl být završen slavností korunovací Františka Josefa I. českým králem (Hejna 2006: 148).

2.1.2 Přelom století – emancipační tendence českých zemí

Do dalšího vývoje české politiky zasahují události zvenčí. Roku 1878 vrcholí Východní krize⁷, ve Vídni je jmenována nová vláda Eduarda Taaffa, po šestnácti letech končí období pasivní rezistence ze strany české politické reprezentace a začíná nové období aktivní politiky, během níž se čeští poslanci sbližují s polskými statkáři a rakouskými pravicovými klerikálními politiky, čímž vzniká uskupení zvané *železný kruh pravice*. V českém zemském sněmu dochází v průběhu 80. let 19. století mj. k přijetí *Stremayrových jazykových nařízení*⁸, proti nimž ostře vystupovali němečtí poslanci a po několika neúspěšných revizích tohoto nařízení odešli ze zemského sněmu, čímž napodobili českou rezistenci z let předešlých. Poměrně hubené výsledky aktivní politiky staročechů byly od roku 1886 podrobovány stále větší kritice nejen mladočechů, ale také od nově vzniklé *realistické skupiny*, která byla vytvořena okolo osob Tomáše Garrigua Masaryka, Josefa Kaizla a Karla Kramáře. Staročechům definitivně vaz lámou tzv. *punktace*⁹ a následný masivní vzestup mladočechů, kteří pořádají rozsáhlé protipunktační tažení, což jim vynáší ve volbách do říšské rady v roce 1891 s výjimkou jednoho křesla získá všech možných mandátů vyhrazených pro české země. Ze svého výsadního postavení se však mladočeši dlouho těšit nemohli, jelikož během několika let jim vyrostla konkurence zejména v podobě sociální demokracie a v pozdějších letech ve straně agrární (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 36-37; Hejna 2006: 150-152).

---

⁷ Jako Východní krizi (někdy též Velká východní krize) označujeme období mezi lety 1875-1878. V 2. pol. 19. století se Osmanská říše nalézala v hluboké krizi, čehož využívají jednotlivé národnosti na Balkáně k národně-osvobozeneckým válkám. Výsledkem je správa Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem, byť oficiálně i nadále zůstávala Bosna součástí Osmanské říše, nezávislé Srbsko, Bulharsko a Černá Hora (Hladký 1998: 200-204).

⁸ Stremayrova jazyková nařízení uznávala rovnoprávnost češtiny s němčinou ve vnějším úředním styku. Komunikace mezi úřady samotnými probíhala nadále v němčině (Hejna 2006: 150).

⁹ Punktace byly výsledkem jednání o úpravě veřejné správy v Čechách podle národnostních kritérií. Cílem bylo dosažení maximálně možného oddělení českých oblastí od německých v rámci zemí Koruny české. Tyto punktace díky výsledkům voleb z roku 1891 nebyly nakonec zákonodárně schváleny (Hejna 2006: 151).

Během 90. let 19. století dochází k dalšímu nárůstu počtu politických stran nebo hnutí. Mezi nejvýznamnější strany patří agrární strana a strany založené na křesťanských principech, konkrétně Křesťansko-sociální strana a Česká strana lidová, která se později přejmenovává na Českou stranu pokrokovou. V těchto letech také dochází k tzv. procesu s *Omladinou*¹⁰ jejímž výsledkem je zatčení a následné odsouzení šedesáti osmi jejích stoupenců a vyhlášení výjimečného stavu pro Prahu. Situace se zklidnila po jmenování nové říšské vlády v čele s Kazimirem Badenim. Badeni nechal zrušit výjimečný stav nad Prahou, propustit omladináře a potvrdil Stremayerova jazyková nařízení. Dokonce zavedl český jazyk i jako jazyk vnitřní pro úřady nalézající se na českém území. Tyto ústupky ve prospěch Čechů vyvolaly silný odpor mezi německými liberály, což vedlo mezi lety 1897-1899 ke krajnímu vyhrocení nacionalistických bojů. Ve vypjaté atmosféře dochází na řadě míst k pouličním demonstracím, bojovým střetům a v Praze je opět na čas vyhlášen výjimečný stav¹¹(Hejna 2006: 152-154).

Pro počátek 20. století je charakteristický mohutný nástup socialistického hnutí, k jehož hlavním požadavkům patří demokratizace volebního systému. Po celém území rakouské části Rakousko-Uherska se konají masová shromáždění a demonstrace a na 28. listopadu 1905 je vyhlášena generální stávka veškerého dělnictva. Předseda vlády Paul Gautsch ještě týž den slibuje vypracování volební reformy, která je následně roku 1906 parlamentem schválena a v následujícím roce se konají první

---

¹⁰ Omladina byl radikální mládežnický spolek sympatizující se stranou mladočechů, vystupující ostře proti rakousko-uherskému státnímu zřízení. Mezi hlavní představitele patřili Alois Rašín, Stanislav Kostka Neumann a Jaroslav Preiss (Hejna 2006: 151).

¹¹ Pro zjitřenou atmosféru vypjatého nacionalismu na přelomu 19. a 20. století bylo charakteristické, že se ani českým zemím nevyhnula antisemitistická vlna, vyvolaná v širším měřítku Dreyfusovo aférou. Za podivných okolností je na Velikonoce nalezena zavražděná dívka Anna Hružová z Věžničky na Českomoravské vrchovině. Z rituální vraždy byl obviněn a následně i odsouzen židovský tulák Leopold Hilsner. Proti linii obžaloby se ostře ohradil profesor T. G. Masaryk, který proces označil za antisemitistický. V roce 1918 obdržel Hilsner milost od císaře Karla I., k jeho rehabilitaci však nikdy nedošlo. Celý proces, který rovněž umocnila Israelitská Unie, která vypsala odměnu 20000 korun na dopadení skutečného vraha, se postupně rozrůstá ve velkou politickou aféru mezinárodních rozměrů, která vchází do dějin jako *hilsneriáda* (Černý 1990: 12-16, 56-57, 100).

volby¹² uskutečněné na základě všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva. V českých zemích vzešla z těchto voleb vítězně překvapivě strana agrární, doposud dominantní strana mladočechů zůstala v zisku mandátů na druhém místě těsně následována sociální demokracií¹³. V této době pravděpodobně nikdo nepředpokládal, že se agráři stanou po dobu dalších třiceti let dominantním aktérem stranického systému v českých zemích (Cabada 2000: 9; Hejna 2006: 155).

2.1.3 Cesta Rakousko-Uherska k rozpoutání světové války

Rakouská část monarchie prošla během 19. století velkými liberálními změnami; změnila se na konstituční monarchii s parlamentaristickým uspořádáním, avšak málo řešila svůj nejpálčivější vnitropolitický problém – národnostní otázku. Oproti tomu se jako hlavní zahraničně-politický problém Rakousko-Uherska jevila otázka Balkánského poloostrova. Od počátku 19. století se Osmanská říše nacházela v krizi a nebyla schopna udržet svoji celistvost. Této situaci využívaly jednotlivé balkánské národy k národnostně-osvobozenecím válkám. Roku 1908 anektovalo Rakousko-Uhersko Bosnu a Hercegovinu bez vědomí ruského cara, což vedlo k velkému ochlazení rakousko-ruských vztahů. Počátkem 20. století sílí na Balkáně stále větší ambice nově vzniklých států, z nichž největší územní zájmy má Srbsko a Bulharsko. Bulharsko podporované Rakousko-Uherskem však v roce 1913 prohrává se Srbskem, které je podporováno carským Ruskem. Z rakouské strany rovněž dochází k podpoře vzniku albánského státu, aby bylo Srbsku zabráněno přístupu k Jaderskému moři. Již v této době mnohé armádní i politické špičky hovoří o nevyhnutelnosti války.

28. června 1914 dochází v Sarajevu k atentátu na korunního prince habsburské monarchie Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii.

---

¹² V těchto volbách došlo ke zrušení kuriového systému – pro volby do zemských sněmů však nadále kuriový systém zůstal v platnosti. Voličský hlas měl každý muž starší dvaceti čtyř let (Hejna 2006: 154).

¹³ „Sociální demokraté dokonce získali největší procentuální podporu (více než 37% hlasů), díky účelové manipulaci s podobou volebních obvodů však získali jen 22% mandátů“ (Cabada 2000: 9).

Protisrbské nálady v monarchii ještě umocňuje fakt, že atentát spáchá srbský radikál Gavrilo Princip. To poslouží Rakousko-Uhersku jako záminka k rozpoutání války se Srbskem, která během krátké doby přeroste v největší vojenský konflikt všech dob a do historie vstoupí pod názvem *První světová válka*.

Na vypuknutí války nebyl žádný z českých politických proudů připraven, a tak čeští vojáci rukovali zaraženě na frontu po boku odhodlaných vojáků rakouských a německých. Češi byli již několik desetiletí orientováni na Rusy a toto rusofilství ještě umocnil Karel Kramář se svým neoslovanským hnutím, jehož program spočíval ve sjednocení všech Slovanů pod ruským vedením¹⁴. Proruskou orientaci obyvatelstva podpořil rovněž vrchní velitel ruských vojsk velkokníže Nikolaj Nikolajevič jenž prohlásil, že Rusko vstupuje do války, aby vrátilo rakousko-uherským národům jejich práva a zjednálo jim spravedlnost. Dané prohlášení bylo směřováno především na balkánské pravoslavné národy, avšak Češi i Slováci si provolání velkoknížete vyložili jako příslib obnovy samostatného státu (Olivová 2000: 15-16).

2.1.4 První světová válka a cesta k československé samostatnosti

V lednu 1915 odchází do zahraničí T. G. Masaryk a usídí se v Ženevě, kde 6. července 1915 při oslavách jubilea upálení Jana Husa pronáší svůj první politický projev v cizině, v němž jménem českého národa vyhlašuje Rakousko-Uhersku válku. Ještě téhož roku T. G. Masaryk spolu s Edvardem Benešem zakládají v Paříži *Český zahraniční komitét*, který se brzy stává hlavou všech českých zahraničních korporací. V únoru 1916 je Český zahraniční komitét po příchodu Milana Rastislava Štefánika přejmenován na *Československou národní radu* (ČNR) a jako hlavní úkol si stanovuje přesvědčit mocnosti Dohody o nutnosti rozbití rakousko-uherského soustátí. V souvislosti s tím vyvíjí ČNR snahu o vytvoření samostatné československé armády v podobě legií ve Francii (Schelle 2008: 9-10).

---

¹⁴ Za tento koncept byl o rok později Kramář odsouzen k trestu smrti za vlastizradu. Byť byl rozsudek odložen, tak byla tímto krokem jasně demonstrována netolerance státního aparátu k české opozici (Cabada, Waisová 2006: 14).

Na konci druhého roku války se začíná ukazovat, že i přes dílčí úspěchy Ústředních mocností začíná mít na vrch Dohoda, která disponuje mnohem většími hospodářskými zdroji. Velký zvrat ve válce nastává v roce 1917, kdy v Rusku vítězí komunistická revoluce a Spojené státy vstupují do konfliktu. V této době se nejen v českých zemích, ale i v jiných částech monarchie, zdvihají velké demonstrační vlny, které jsou několikrát krvavě potlačeny. Vládnoucí vídeňské kruhy si začínají uvědomovat, že není možné nadále pokračovat v absolutistické linii vlády a na 30. května 1917 je svolán vídeňský parlament. Několik dní před plánovaným zasedáním říšské sněmovny je publikován *Manifest českých spisovatelů*¹⁵ na podnět Jaroslava Kvapila, jenž jako první podepisuje Alois Jirásek a následně dalších 221 spisovatelů. Pod přímým vlivem tohoto manifestu formulují čeští poslanci svoje prohlášení, se kterým před sněmovnou vystupují. Na základě manifestu nechali čeští poslanci vypracovat univerzitními špičkami toto politické prohlášení do ústavněprávní podoby. Myšlenka přestavby Rakousko-Uherska však na přelomu let 1917-1918 byla, i pod tíhou válečných událostí, zamítnuta (Schelle 2008: 15-17; Olivová 2000: 23-24).

Na začátku roku 1918 došlo k myšlenkovému sjednocení naprosté většiny české politické reprezentace¹⁶ a tak 6. ledna 1918 přijímají čeští poslanci v Obecním domě *Tříkrálovou deklaraci*¹⁷. Dalším důležitým krokem k vytvoření nového státu byla *Pittsburská dohoda*¹⁸ z 30. května 1918 schvalující spojení Čechů a Slováků ve společném státě, která však zaručovala pro slovenskou část státu vlastní administrativu a sněm. V červenci

---

¹⁵ Manifest českých spisovatelů byl významný především výzvou k radikalizaci české politiky, výrazem nedůvěry k stávající parlamentní reprezentaci a naznačoval směr formování českého programu. V manifestu byl mj. také zmíněn pojem Československo a o Rakousku se hovoří pouze jako o říši (Schelle 2008: 15).

¹⁶ Vzniká mj. Česká státoprávní demokracie, sjednocení několika českých a moravských politických stran pod vedením K. Kramáře (Vodička, Cabada 2003: 18).

¹⁷ V Tříkrálové deklaraci se poslanci přihlašují k myšlence sebeurčení národů a formálně tedy dochází k ujednocení zahraničních aktivit i vnitropolitického vývoje. Jako významná součást deklarace se jeví zmínka o naší slovenské větvi (Vodička, Cabada 2003: 18-19).

¹⁸ Pittsburská dohoda byla podepsána mezi českými a slovenskými krajanskými sdruženími o spolupráci za účelem zřízení československého státu a jeho vnitrostátním uspořádání (Kárník 2008: 40).

téhož roku je v Praze reorganizován Národní výbor na podnět Československého národního komitétu, který měl zahájit přípravy k převzetí moci ve státě. V průběhu několika týdnů začíná být jasné, že i přes kapitulaci Ruska a následného převelení armád Ústředních mocností především na západní frontu, dojde k jejich porážce. K té fakticky došlo po masivní invazi vojsk Dohody u Vittorio Veneta¹⁹ a hromadném úprku vojsk Ústředních mocností. Oficiální příměří podepsalo Rakousko-Uhersko s Dohodou 3. listopadu a Německo 11. listopadu 1918. Toto datum vstupuje do dějin jako ukončení do té doby nejkrvavější války v dějinách lidstva (Hejna 2006: 158; Kárník 2008: 39; Vodička, Cabada 2003: 19).

2.2 Vyhlášení Československé republiky a bezprostřední následný vývoj

K samotnému vzniku Československé republiky dochází po zveřejnění *Andrássyho nóty*²⁰, kterou adresuje ministr zahraničí Rakousko-Uherska Gyula Andrássy prezidentovi Spojených států Woodrow Wilsonovi. Tato nóta je odeslána 27. října a ještě týž den v noci sepisuje Alois Rašín s Vlastimilem Tusarem, zástupcem Národního výboru československého ve Vídni, první československý zákon. Dne 28. října je v Národních listech otištěna Andrássyho nóta a v pražských ulicích se masově srocují davy oslavující Masaryka, Wilsona a nově vzniklý samostatný stát. Lidé vyvěšují červenobílé prapory a červenomodrobílé trikolory, cedule monarchie na úředních budovách jsou strhávány, vojáci si z čepicí sundávají nenáviděné rakouské odznaky zvané *karlíčky* apod²¹. Toho využívají tzv. *muži 28. října*²², kteří přebírají správu nad nově se rodícím státním celkem a jménem Národního výboru vyhlásují československou samostatnost. 30. října je v Turčanském Sv. Martině přijata *Martinská deklarace*, která Slovensko

---

¹⁹ Obecněji je tato bitva označována jako bitva na Piavě.

²⁰ G. Andrássy v nótě reaguje na *čtrnáct wilsonových bodů* mj. na právo vytvoření předpokladů pro autonomní vývoj národů (Schelle 2008: 23).

²¹ Situaci, která 28. října 1918 panovala v Praze, velmi dobře popisuje Věra Olivová prostřednictvím vzpomínek Františka Soukupa (Olivová 2001: 36-37).

²² Označení pro čelní československé představitele A. Švehlu, J. Soukupa, J. Stříbrného, A. Rašína a V. Šrobára (Klímek 1998: 279).

připojuje k českým zemím do jednoho státu (Kárník 2008: 65; Olivová 2000: 69).

Na svém prvním zasedání 14. listopadu se Národní výbor (NV) prohlásil za Revoluční národní shromáždění (RNS), které sesadilo z trůnu habsbursko-lotrinskou dynastii a nový stát prohlásil republikou. Složení RNS bylo sestaveno na základě voleb do říšské rady z roku 1911²³. Následně došlo k jeho rozšíření na 270 poslanců, přičemž 54 mandátů bylo vyhrazeno pro slovenské poslance²⁴ (Cabada 2000: 17). RNS rovněž zrušil šlechtické tituly, přijal zákon o osmihodinové pracovní době, schválil znění prozatímní ústavy a jednomyslně zvolil T. G. Masaryka prvním československým prezidentem. Masaryk byl vybrán jako všeobecná respektovaná autorita nevázaná na žádnou politickou stranu, protože jako nejvyšší představitel státu mohl sehrát nenahraditelnou roli nadstranického a integrujícího činitele. První vláda byla sestavena ze všech zastoupených parlamentních stran v RNS, v jejímž čele stanul K. Kramář (Hejna 2006: 164).

Nelze si však představovat, že politický převrat měl jen národnostní rozměr. Druhým výrazným aspektem, který podněcoval averzi k habsburské monarchii, byl světový konflikt a následná s konfliktem související sociální krize. Nový stát byl tedy povinen řešit nejen politické či ekonomické záležitosti, ale i hmotné, duchovní, nebo ryze sociální záležitosti²⁵. Vládnoucí elity mohly sice kalkulovat s faktem, že pocit vítězství a národní úspěch umažou něco bídy z citění lidí, ale to samo o sobě nemohlo stačit (Kárník 2000: 49-51).

Ruku v ruce s vyhlášením samostatného Československa došlo mezi Němci v Čechách k vytvoření několika německých provincií, které se jednostranně připojily k Rakousku²⁶. Koncem listopadu byla do problematických oblastí vyslána nově vzniklá československá armáda.

---

²³ Výsledky všech parlamentních prvorepublikových voleb jsou přílohou k této práci.

²⁴ Ostatní početné národnostní menšiny jako byli Němci, Maďaři, nebo Poláci neměly garantované žádné poslanecké mandáty (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 52).

²⁵ Do souvislosti se v té době dávalo zdražení; ku příkladu margarín, sádlo, mýdlo, mouka byly až 50x dražší, cukr a maso pak 24x dražší než v roce 1914 (Kárník 2000: 49-51).

²⁶ Podrobněji viz kapitola 3.3.1.

Obsazení proběhlo bez větších potíží, jelikož si sami Němci byli dobře vědomi politické situace, která v té době nahrávala československé armádě (Olivová 2000: 73).

2.3 Hraniční spory a demarkace státních hranic

Palčivým problémem pro ČSR byla i problematika vymezení státních hranic. Argument etnicity sám o sobě nemohl obstát, jelikož ve velké části příhraničních oblastí byli Češi i Slováci v menšině²⁷, proto představitelé ČSR argumentovali odkazem na hranice státu v dobách Českého království. Mezi nejožehavější místa sváru patřilo Těšínsko, Podkarpatská Rus a jižní Slovensko. Většinu těchto sporů nakonec řešila *Pařížská mírová konference*. ČSR byla na konferenci zastupována K. Kramářem a ministrem zahraničních věcí E. Benešem. Konference se usnesla, že ČSR bude zahrnovat území historického království českého a část Horních Uher, přesněji Slovensko a Podkarpatskou Rus. Požadavky vznesené českou stranou na připojení Lužice, širšího okolí Bratislavy a větší část Horních Uher vyslyšeny nebyly (Nálevka 2000: 10).

Celý spor o státní hranice trval v podstatě až do podpisu Trianonské smlouvy mezi státy Dohody a Maďarskem, tedy do června 1920. Za tuto dobu se odehrálo několik ozbrojených střetů z nichž nejvýznamnější je československo-polský spor o Těšínsko, jenž přerostl v tzv. *Sedmidenní válku*²⁸ a československo-maďarský vojenský střet²⁹ o jih Slovenska. Rovněž na Podkarpatskou Rus museli být vysláni českoslovenští legionáři, jelikož část obyvatelstva žádala připojení k nově vznikající Ukrajinské republice (Nálevka 2000: 17-18, 27-28).

---

²⁷ Podrobněji viz kapitola 3.2.

²⁸ Podrobněji viz kapitola 3.3.1.

²⁹ Podrobněji viz kapitola 3.3.1.

2.4 Budování státu

V únoru 1919 dochází na schůzi RNS k uzákonění státní měny v podobě koruny československé (Kč). Jedním z nejvýznamnějších byl zákon o pozemkové reformě, podle něhož podléhala záboru majetku orná půda v rozsahu nad 150 ha anebo veškerá půda nad 250 ha. Tyto reformy postihly zvláště šlechtické rody a církve a naopak posílily menší zemědělce. Tato reforma měla pozitivní vliv na sociální poměry ve společnosti, zejména pak na venkově (Hejna 2006: 167).

Rok 1919 se z hlediska politického nesl ve znamení příprav na řádné volby do národního shromáždění a tvorby řádné Ústavy ČSR. V červenci 1919 podala demisi Kramářova vláda a vznikla tzv. rudo-zelená vláda³⁰ Vlastimila Tusara, nemající již charakter všenárodní koalice. První řádné volby do národního shromáždění proběhly v dubnu 1920 a poprvé v nich mohly volit i ženy. Jako jasný vítěz z těchto voleb vzešla Československá sociálně-demokratická strana dělnická s 25% ziskem hlasů. Ostatní politické subjekty, vyjma Německé sociálně-demokratické strany dělnické, získaly méně než 10 %. Vládu sestavil opět předseda vítězné strany Tusar a znovu měla charakter rudo-zelené koalice (Honajzer 1995: 19).

V tomto roce je na vzestupu spolkový život – zakládají se nové instituce jako je Český červený kříž, Masarykova univerzita v Brně, Svaz skautů, nebo sportovní oddíly. Sloučením několika křesťanských stran dochází k vzniku Československé strany lidové (ČSL), která má v následujících letech výrazný podíl na distribuci politické moci (Honajzer 1995: 19).

Ještě v roce 1920 dochází na československém území k poslední větší revizi státních hranic, kdy ČSR připojuje Hlučínsko, Valticko a Dyjský trojúhelník. Evropa je v této době zmítána celou řadou konfliktů, které mají dopad na ČSR a v některých bodech také dopad na společnost. V zemi vládne rozjitřená nálada – socialistická levice vede boj proti zdražování. Dělníci,

---

³⁰ Rudo-zelená koalice byla koalicí sociálních demokratů, socialistů a agrárníků.

podporovaní komunisty a částečně sociálními demokraty, stávkují za lepší podmínky. Platy státních zaměstnanců jsou na nízké úrovni a uvnitř nejsilnější parlamentní i vládní strany vrcholí spor, který vede až k jejímu rozkolu a pádem vlády. Nově sestavená vláda má charakter úřednické vlády v čele s Janem Černým. Během těchto událostí dochází s tichým souhlasem Masaryka postupně ke vzniku *Pětky*³¹. Jejím úkolem je koordinování československých politických stran tak, aby už nedocházelo ke krizím ve sněmovně, ve vládě ani na ulicích. Tento neústavní orgán předjednával politický postup vlády i projednávání zákonů, které měli přijít do sněmovny. Následné hlasování v národním shromáždění tak už bylo pouhou formalitou (Cabada 2000: 18; Kárník 2000: 140-141).

Mezi nově ustanovené politické strany, které přežijí až do dnešních dob, se na počátku 20. let 20. století vedle strany lidové řadí i strana komunistická. Samotná Komunistická strana Československa (KSČ) vzniká za výrazné podpory Komunistické internacionály na počátku roku 1921. V meziválečné ČSR je KSČ chápána jako extremistická a nedemokratická politická strana³² (Cabada 2000: 31).

V září 1921 podává demisi úřednický kabinet Jana Černého a je jmenována nová přechodná vláda premiéra Edvarda Beneše, která zklidňuje politickou a společenskou situaci v zemi. V říjnu je po složitém politickém jednání jmenována vláda v čele s agráříkem Antonínem Švehlou. Švehlův kabinet vydrží až do parlamentních voleb konaných v listopadu 1925. Po rozkolu v sociální demokracii se agrární strana stává stranou nejsilnější a až do roku 1938 obsazuje post předsedy vlády ve všech politických vládách (Hejna 2006: 167).

Zkraje ledna 1923 dochází k události, jež oslabí pozici komunistické strany, rozbouří hladinu veřejného mínění a jež se stane podnětem k další

---

³¹ Někdy též nazývané jako Velké pětky. Členy Pětky byli R. Bechyně (sociální demokrat), A. Švehla (agrárník), J. Stříbrný (socialista), později také J. Šrámek (lidovec) a A. Rašín (národní demokrat) (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 54).

³² Výjimkou je rok 1934, kdy se ČSR výrazně orientuje na Sovětský svaz (Cabada 2000: 31).

politické diferenciaci. Touto událostí se stane atentát na ministra financí Aloise Rašína, který následkům zranění následně podlehne. Je to již podruhé v krátké historii mladého státu, kdy je spáchán atentát na čelního politického představitele země³³. Atentát spáchá devatenáctiletý bankovní úředník Josef Šoupal, který několik dní před spácháním atentátu vystupuje z KSČ. Politickým důsledkem atentátu se stává přijetí Zákonu na ochranu republiky, který definuje a postihuje pokusy o násilnou změnu ústavy (Olivová 2000: 132-133).

2.5 Zlatá éra republiky 1924–1928

Období mezi roky 1924–1928 je obecně označováno za zlatou éru První republiky. Po překonání poválečné krize z let 1921–1923 a uklidnění politické atmosféry v zemi nastává období hospodářské konjunktury. Ve většině ukazatelů výroby a životního standardu se ČSR zařadila na 10. - 15. místo ve světě (Hejna 2006: 168).

V listopadu 1925 se konají druhé parlamentní volby v samostatném Československu. Tyto volby zaznamenávají rekord co do počtu kandidujících subjektů, což vede k roztříštěnosti politického spektra v národním shromáždění. Do dolní komory se dostávají zástupci šestnácti politických stran a do senátu zástupci čtrnácti politických stran. Vítězství ve volbách dosáhli dle očekávání agráři těsně následováni komunisty. Ostatní strany nepřekročily 10% hranici. Tato rozdrobenost spektra vyústila v politickou krizi způsobenou problémy při sestavování funkčních vlád (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 56).

Vládní kabinet opět sestavoval předseda vítězných agrárnů A. Švehla. V této vládě byli opět zastoupeni agráři, sociální demokraté, socialisté, národní demokraté a lidovci. Již od počátku bylo jasné, že tato vláda je pouze vládou přechodnou. Když po třech měsících opustili vládu sociální demokraté a socialisté bylo jasné, že bude muset být vyhověno Masarykovu požadavku

---

³³ Roku 1919 byl cílem neúspěšného atentátu také národní demokrat K. Kramář (Olivová 2000: 132).

jmenovat vládu úřednickou. Novým premiérem se stal opět Jan Černý a stál v čele kabinetu do října 1926, kdy byl nalezen politický konsensus v národním shromáždění. Byla jmenována třetí Švehlova vláda, která proslula jako *panská koalice*, jelikož byla složena z ideově spřízněných stran. Poprvé od roku 1918 tak usedli ve vládě i ministři z německých stran (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 59-61).

2.5.1 Reforma samosprávy

Jako problematické se ukázalo v některých bodech fungování samosprávy. Po vzniku republiky byl přijat recepční zákon k zajištění kontinuity s rakousko-uherskou správní organizací, avšak před novým státem stál úkol konstituování ústředních orgánů státní správy a samosprávy. Vlastní správní reforma byla realizována roku 1920 přijetím tzv. župního zákona. ČSR tímto zákonem byla rozčleněna do jednadvaceti žup a hlavního města Prahy. Jednotlivé župy byly následně děleny do okresů v jejichž čele stál okresní náčelník jmenovaný županem. Zřízení bylo velmi komplikované, jelikož na Slovensku panovalo za Rakousko-Uherska jiné samosprávní zřízení než v českých zemích a jiné na Podkarpatské Rusi. Toto zřízení bylo kritizováno zejména pro svoji centralizaci, přílišnou byrokratizaci a pro nenaplnění slovenských autonomistických představ (Vodička, Cabada 2003: 38-40).

Výše zmíněné vedlo k další správní reformě, která zcela negovala dosavadní župní systém a základními jednotkami se staly země. Zemí však nebylo pět jako dříve, ale byly pouze čtyři: česká, moravskoslezská³⁴, slovenská a podkarpatoruská. Tento záměr vlády, který je rovněž brán jako Švehlův ústupek Hlinkově slovenské lidové straně (HSLŠ), byl národním shromážděním přijat a země se de iure vrátila k zemskému zřízení, které de facto nikdy zcela nezaniklo. Nižšími správními jednotkami zůstaly okresy v čele s okresními hejtmany (Vodička, Cabada 2003: 40-41).

---

³⁴ Moravskoslezská země vznikla sloučením země moravské a země slezské (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 81).

2.6 Československo v krizi – období let 1929-1934

V lednu 1929 rezignuje ze zdravotních důvodů Švehla na své politické funkce a novým premiérem se stává Švehlův spolustraník František Udržal, jenž ponechává zbytek kabinetu ve stejném personálním složení. Ve vládě dochází k rozkolu až poté, co je poslanec HSLS Vojtěch Tuka odsouzen a následně uvězněn za špionáž ve prospěch Maďarska. Na protest proti jeho uvěznění vystupuje HSLS z vlády. „*Jestliže doposud byli pro integritu republiky nebezpeční němečtí extrémisté, začíná se na východě republiky rýsovat nebezpečí slovenského separatismu*“ (Honajzer 1995: 24). Odchod HSLS z vlády a další pokračující vnitřní pnutí zejména mezi agrárníky a lidovci uvnitř vládního kabinetu vede k rozpuštění parlamentu a k následnému vypsání předčasných parlamentních voleb na 27. října 1929 (Honajzer 1995: 23-24).

V těchto volbách dochází k určitému ustálení stranické struktury, ale pestrost parlamentu se tím nemění. Vítězným politickým subjektem se opět stávají agrárníci následováni sociálními demokraty, národními socialisty, komunisty a lidovci. Vládu s charakterem široké koalice sestavuje, po obtížných jednáních³⁵, opět Udržal (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2007: 59-61; Honajzer 1995: 24).

Ještě téhož roku pozvolna pomasíná v ČSR hospodářská konjunktura, ale zatím však bez prudších zvrátů. Krach na newyorské burze z 24. října nebyl ihned v ČSR reflektován, neboť v této době se takřka vše točilo okolo parlamentních voleb. Ale již v Udržalově prohlášení ke vzniku nové vlády byl tento problém zmíněn, avšak ve vládních kruzích převládal názor, že jde o běžný krizový výkyv, jenž bude brzy překonán. Hned v roce následujícím se ale ukázalo, že jde o hospodářskou krizi³⁶ obřích, celosvětových rozměrů (Lacina 1984: 68-70).

---

³⁵ S Hlinkovo stranou se nedalo ve vládě nadále počítat a mezi samotnými vítěznými agrárníky probíhal zákulisní boj o nástupnictví v čele strany po odstoupivším Švehlovi (Honajzer 1995: 24).

³⁶ Za první signály blížící se krize můžeme považovat propad cen cukrové řepy nebo obilí na přelomu let 1928/1929, což se v Československu projevilo zejména v zemědělství, chmelařství a

V polovině roku 1931 se hospodářská krize nadále prohlubuje díky vypuknutí ostré úvěrové i měnové krize. Ohniskem se stává střední Evropa, jelikož krach německých bank Danatbank a Dresdnerbank a rakouské Kreditanstalt otřásají peněžním trhem v celé Evropě, ČSR nevyjímaje. Tyto skutečnosti odstartovaly druhou, nejhlubší fázi krize, která trvala až do jara 1933. Úvěrové restriktce nadále bránily větším investicím, což prohlubovalo úpadek a zadlužení průmyslu, obchodu i zemědělství. Státní hospodářství končilo každoročně se zvyšujícím se deficitem. Zřejmě jedinými pozitivy v ekonomické oblasti byla dále postupující elektrifikace a stavby a opravy silnic (Lacina 1984: 71; Sekanina 2004: 35-37).

Nastanuvší hospodářské krize využívá KSČ, v jejímž čele stanul nedávno zvolený Klement Gottwald, a zaměřuje se na dělnické hnutí a na nezaměstnané stále intenzivněji. Pořádá mnoho veřejných schůzí, nabírá další nové členy a ustavuje akční výbory. Na několika místech dochází ke střetům s četnictvem, které začíná sahat k donucovacím prostředkům, dokonce i ke střelbě³⁷. Od počátku roku 1931 začíná docházet k mnoha dělnickým stávkám proti snižování mezd, utlumování výroby a propouštění. První masovou stávkou se stává Duchcovská stávka, při které jsou zastřeleni čtyři stávkující dělníci. Další stávkou, při níž došlo ke ztrátám na životech, byla Frývaldovská stávka, jež si vyžádala osm mrtvých a třináct těžce zraněných. Takovýto postup četnictva odsoudila nejen politická opozice, především KSČ a německé socialistické strany, ale i veřejnost a prezident. Kontroverzní postup četnictva naopak hájil ministr vnitra Juraj Slávik (Kárník 2002: 103-106).

---

sladovnictví. Primárně postiženými zeměmi byly Spojené státy americké a státy s americkou ekonomickou úzce spojené, tedy Kanada, Německo, Velká Británie, Belgie a Rakousko. Téměř ve všech státech docházelo k omezování výroby i obchodu, prudkému cenovému poklesu zvláště pak u zemědělských výrobků, negativnímu narušení kapitálových a úvěrových vztahů (Lacina 1984: 68-70).

³⁷ 20. dubna 1930 dochází k tzv. *radotínskému konfliktu*. Střetly se v něm KSČ a její mládežnická organizace zvaná Komsomol na straně jedné a četnictvo na straně druhé. Komsomol svolává schůzi, aby se poradil o tom, jakých budou užívat prostředků pro svoji agitaci. Schůze je svolána do obce Radotín u Prahy, kde je však zakázána a pořádá se ilegálně v nedaleké Kosoři. Na okraji Kosoře je komsomolský průvod zadržen kordonem četnictva a poté, co neuposlechne výzvy k zastavení, zahájí četnictvo palbu. Četníci zraní pět dívek ve věku 13–24 let. „Šlo o stejně tragické jako neomluvitelné selhání aparátu, který nebyl sto vzdorovat novým metodám boje, který vedla KSČ proti státu“ (Kárník 2002: 104).

Nejmasivnější stávka přichází v rozmezí března a dubna 1932 a vstupuje do povědomí jako *Velká mostecká stávka*. Během března dostává výpověď přes pět set horníků v mosteckém uhelném revíru a v reakci na jejich propouštění vstupuje do stávky 25.000 horníků. Do Mostu je následně přesunuta část ústředního výboru KSČ včetně čelních představitelů Gottwalda a Zápotockého. Na nátlak reagoval Revírní báňský úřad v Mostě odvoláním výpovědí. Stávkujícím bylo zčásti vyhověno, na což se tehdy hledělo s obdivem. Během stávky znovu došlo ke střetu demonstrantů s četnictvem, při kterém zahynuli dva dělníci (Kárník 2002: 109-111).

Dělnické stávky, narůstání vlivu komunismu, kritika neefektivity vlády s nekoncepční sociální politikou, odchod živnostníků z vlády - to vše stálo u zrodu další vládní krize. Kvůli pokračujícím sporům o rozpočet a vnitřnímu konfliktu mezi agrárníky podává Udržal demisi a do čela nové vlády je jmenován další agrárník Jan Malypetr. Personální složení vlády zůstává takřka totožné s předchozím kabinetem. Jediná změna proběhla na postu ministra vnitra, kdy kritizovaného Juraje Slávika nahrazuje bývalý premiér dvou úřednických vlád Jan Černý (Honajzer 1995: 25).

V lednu 1933 po propuknutí další hornické stávky, tentokrát na Rosicku, se Národní obec fašistická³⁸ (NOF) pokusí o státní puč a o nastolení fašistické republiky. V noci z 21. na 22. ledna přepadlo 70 členů NOF Svatoplukovy kasárny v Židenicích u Brna. Plán hovořil o obsazení kasáren, vyzbrojení oddílu a následného obsazení Brna, Olomouce a posléze i Prahy. Přepadení se však nezdařilo, jelikož posádce kasáren se podařilo zformovat obranné postavení. V následujícím soudním procesu bylo 67 obžalovaných, přičemž nejtěžší trest, šest let vězení, dostal L. Kobsinek. Vůdce NOF, R. Gajda, byl po politickém nátlaku odsouzen k šesti měsícům vězení, byť se

---

³⁸ NOF byla založena roku 1926. Ideologicky se přihlašovala k italskému fašismu upravenému pro české podmínky, ale ostře vystupovala proti národnímu socialismu A. Hitlera. Jejím předsedou se stal náčelník generálního štábu čs. armády a legionářský hrdina Radola Gajda (vlastním jménem Rudolf Geidl). NOF spolupracovala s částí HSLŠ, především s Tukou a jeho spojenci. Díky hospodářské krizi narůstala členská základna a rostl počet přívrženců fašistů. Většího politického významu však strana nedosáhla (Cabada 2000: 70-71).

soudu nepodařilo prokázat Gajdovu přímou participaci na přepadení kasáren (Cabada 2000: 70-71; Kárník 2002: 146-147).

Na jaře 1933 vstupuje hospodářská krize v ČSR do své poslední, třetí fáze. Vláda v národním shromáždění prosadila zákon o mimořádných mocích nařizovacích, díky kterému se jí dostalo do rukou práva zasahovat do ekonomiky státu. V témže období vláda pokračuje v boji proti extrémistickým silám z pravé i levé strany politického spektra a mj. přijímá nový tiskový zákon vymezující přesněji svobodu tisku, na jehož základě zastavuje vydávání některých tiskovin KSČ i jiných stran (Lacina 1984: 85-87; Honajzer 1995: 25).

V lednu 1934 vláda přistupuje k řízené devalvaci koruny, na což reagují národní demokraté odchodem z vlády. Následkem toho je pád vlády. Nově jmenovaná vláda pod vedením Malypetra má v podstatě stejné priority a cíle. Přestože došlo k odchodu národních demokratů z vlády, měla vládní koalice stále v národním shromáždění většinu. Tato druhá Malypetrova vláda vydrží až do parlamentních voleb v roce 1935 (Honajzer 1995: 25-26).

Z vnitropolitického hlediska došlo ve výše zmíněném období k radikalizaci československé politické scény. Kromě komunistů bojovali proti demokratickým formám také fašisté a nacionalističtí extrémisté. Český fašismus se nedokázal výrazněji prosadit ani po spojení NOF s národní demokracií. Na Slovensku se však stále více prosazovala HSLS, která již netajila svůj odpor vůči československému státu. Nejzávažnější však byl vývoj v českoněmeckém příhraničí. Činnost Německé nacionální strany a Německé nacionálně socialistické strany byla v roce 1933 zastavena pro podvracení republiky. Stoupenci těchto stran vytvořili v říjnu ještě téhož roku Sudetoněmeckou stranu³⁹ (*Sudetendeutsche Partei* - SdP), v jejímž čele stanul Konrad Henlein. Ta se zpočátku nestavěla nepřátelsky vůči státu, a tak nemohla být zakázána.

---

³⁹ Strana vznikla pod označením Sudetoněmecká vlastenecká fronta (*Sudetendeutsche Heimatfront*). Před parlamentními volbami v roce 1935 však strana byla přejmenována (Cabada 2000: 86-87).

Brzy se však do jejího vedení prosadili nacisté, kteří z ní udělali odnož Hitlerovské NSDAP⁴⁰ v ČSR (Hejna 2006: 169-170).

2.7 Od krize do Mnichova – období let 1935-1938

V roce 1935 již bylo jasné, že po faktickém rozpadu versailleského mírového systému, je blížící se válka takřka neodvratitelná. Proto je v březnu téhož roku vládou zřízeno Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) a Rada pro opevňování (RO), které mají za úkol vystavět funkční obranný systém před nepřátelsky naladěnými sousedními státy. Od roku 1935 až do září 1938 probíhá intenzivní výstavba masivního opevnění v zahraničí známá jako Benešova linie (Kárník 1998: 323-326).

Ještě před samotným konáním parlamentních voleb v roce 1935 dochází ke konfliktu o osud SdP mezi socialistickým blokem a agrárníky. Socialisté jsou pro zákaz, agrárníci pro spolupráci. Tou dobou je jasné, že v příštím národním shromáždění bude SdP silně zastoupena. To se v samotných volbách potvrdilo, ba co více, SdP volby procentuálně vyhrála, byť v přepočtu na mandáty zvítězila o jedno křeslo agrární strana. Následné pořadí politických stran bylo očekávané: sociální demokraté, komunisté, národní socialisté, lidovci a HSLS. Vládu, která měla obdobné složení jako vláda předchozí, sestavoval opět Malypetr. Vzhledem k pokračujícímu vnitřnímu boji mezi agrárníky však bylo zřejmé, že se jedná o kabinet přechodný, což se potvrdilo již na podzim, kdy Malypetr podal demisi a stal se předsedou poslanecké sněmovny, zatímco v čele nové vlády stanul Milan Hodža (Honajzer 1995: 26-27).

Hodža stál na pravém kraji spektra uvnitř agrární strany a byl výrazným oponentem Benešovy zahraniční politiky, obzvláště po podpisu československo-sovětské smlouvy. Za těchto okolností, kdy sestavení jiné vlády s ohledem na výsledek voleb nebylo možné, sdělil Masaryk Hodžovi, že hodlá abdikovat na svůj úřad a zároveň doporučil Beneše jako svého

---

⁴⁰ Plným názvem Národně socialistická německá dělnická strana (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*).

nástupce. Tím byli agrárníci zahrnuti do defenzívy a pokoušeli se Masaryka přesvědčit, aby v úřadě setrval. Hodža dokonce předal Masarykovi demisi vlády, kterou však Masaryk nepřijal. 14. prosince 1935 skutečně prezident Masaryk abdikuje a jeho nástupcem je po čtyřech dnech zvolen jednoznačně Edvard Beneš. Hodža z formálních důvodů podal demisi vlády. V nové vládě zaujal post ministra zahraničí Kamil Krofta, Benešův stoupenec, jehož prostřednictvím Beneš nadále určoval základní směr zahraniční politiky státu (Honajzer 1995: 27; Olivová: 2000: 200-201).

Roky 1936 a 1937 se nesly ve znamení vyjednávání a manévrování. Vnitřní politika státu se převážně zúžila na otázku Sudet, SdP, slovenského separatismu, pokračujícího vyzbrojování a příprav na budoucí, z československého pohledu, obrannou válku. Tato tematika šla ruku v ruce s politikou zahraniční, neboť jejím hlavním úkolem bylo vyjednávání se spojenci a hledání společného postupu proti hitlerovskému Německu. V Sudetech pokračovala štvavá kampaň proti republice vyvolávaná SdP, ve které se prosadilo křídlo spojené s NSDAP. Tím docházelo ke stále větší nacistické propagaci a byly stále stupňovány požadavky na sudetoněmeckou autonomii. Všechny kroky, které podnikala vláda směrem k německým požadavkům, ztroskotaly. Pod tíhou okolností tak dochází k další demisi vlády v červnu 1937. Následující vláda měla takřka totožné složení včetně svého ministerského předsedy (Kárník 2003: 71-77; Olivová 2000: 219-222).

Počátkem roku 1938 probíhají stále intenzivnější jednání mezi SdP a HSLS o společném postupu proti Praze. Březnovým německým anšlusem Rakouska výrazně oslabuje obranyschopnost Československa, neboť na rakousko-českém pomezí nebyl vybudován obranný perimetr. V téže době vystupují němečtí ministři F. Spina, E. Zajicek a později i L. Czech z vlády, jelikož jejich politické strany se slučují s SdP. Aby byla zachována vládní většina v národním shromáždění, vstupuje do vlády krajně pravicové uskupení Národní sjednocení (Honajzer 2005: 28; Kárník 2008: 336-337).

V dubnu na sjezdu SdP v Karlových Varech vyhlašuje Henlein rozšíření požadavků pro německé obyvatelstvo⁴¹. Tyto požadavky jsou v souladu s nařízením Hitlera, který SdP nařídil klást republice takové podmínky, na které nebude moci přistoupit. Během května dochází k přeskupování německých vojsk v blízkosti hranic. S obavami před nepokoji v sudetoněmecké oblasti i s ohledem na blížící se komunální volby vyhlašuje ČSR částečnou mobilizaci, která Němce odradila od jakékoliv akce. V téže době vydávají představitelé kulturního života manifest na obranu republiky *Věrní zůstaneme*⁴². Tento manifest do konce září podepisuje přes milion obyvatel (Hejna 2006: 173).

Události, které způsobí zánik první Československé republiky, vrcholí v září 1938. Snahou Francie a Velké Británie je vyhnout se válce, ustupují tedy Hitlerovi a tlačí na ČSR všemi dostupnými diplomatickými prostředky. Vláda dokonce de facto souhlasí s přijetím většiny *karlovarských požadavků*, přesto Henlein odmítá. 12. září se Henleinovci pokusili o politický puč, který byl potlačen. Vedení SdP následně uprchlo do Německa. Na základě Hitlerových požadavků, předaných britskému premiérovi Chamberlainovi na schůzce v Berchtesgadenu 15. září, vypracovává britská a francouzská vláda plán na odstoupení pohraničních oblastí ČSR s více než 50 % německého obyvatelstva Německu. Vláda ČSR je tímto postupem Francie a Velké Británie zdrcena a po tvrdém nátlaku 21. září československá vláda dává souhlas s odstoupením pohraničí. Mohutné demonstrace následující po tomto kroku způsobují pád Hodžovy vlády a jmenování nové vlády generála Jana Syrového, vzbuzující ve veřejnosti naděje na bránění republiky (Hejna 2006: 173).

---

⁴¹ Tyto *Karlovarské požadavky* žádaly mj. úplnou rovnoprávnost sudetských Němců s českým národem, vytvoření nového německého území s německou samosprávou, odčinění bezpráví spáchaného na sudetských Němcích od roku 1918 a úplnou svobodu přiznání se k německému světonázoru, národnímu socialismu (Hejna 2006: 172-173).

⁴² Manifest *Věrní zůstaneme* vydali příslušníci československé inteligence na podporu boje proti nacismu a jako demonstraci své oddanosti Československu. Inspirací mu byl Manifest českých spisovatelů z roku 1918. Na základě tohoto manifestu vznikl Petiční výbor věrní zůstaneme, který byl roku 1942 zlikvidován gestapem (Malínský 2010).

Den na to se opět schází Chamberlain s Hitlerem v Bad Godesbergu, kde Hitler žádá i splnění územních nároků Polska a Maďarska. Syrového vláda tyto podmínky odmítla a 23. září vyhlásila všeobecnou mobilizaci. Kvůli řešení krize je do Mnichova 29. září 1938 svolána konference mocností Francie, Velké Británie, Německa a Itálie. V noci na 30. září je podepsána *Mnichovská dohoda* plně akceptující Hitlerovy požadavky. Prezident Beneš v časové tísní překračuje své kompetence a Mnichovskou dohodu, bez souhlasu parlamentu, přijímá (Hejna 2006: 173).

2.8 Pedagogický pohled

Pokud se na výše probíranou periodu podíváme pedagogickou optikou, zjistíme, že pedagogických resp. didaktických dilemat můžeme nalézt hned několik. Jedno z největších úskalí vidíme v samotné formě demokratického zřízení republiky. První republika určitě nebyla tou demokracií, jak je dnes chápána i aplikována zeměmi Západu. Zákon na ochranu republiky, tiskový zákon, kterým byla některá periodika zakázána, nebo zákon umožňující státu zasahování do ekonomické oblasti – to vše, z dnešního pohledu na demokracii, nás může vést k označení meziválečné ČSR za neliberální formu demokracie. Dalším kontroverzním tématem může být pozemková reforma, která zbavila zejména šlechtické rody a církve velkého majetku.

Další problém, jenž úzce souvisí s předešlým, nacházíme v roli Pětky. Aby zákony dojednávalo jen několik vyvolených kdesi mimo parlamentní půdu a parlamentní hlasování mělo pouze formální charakter, je dnes zcela nepřipustné. Rovněž několik zákroků četnictva jako např. potlačení hornických stávek při nichž umírali lidé, nebo střelba do komsomolského průvodu, se jeví jako kontroverzní téma pro pedagogický výklad.

V rozmezí čtyř let došlo ke dvěma atentátům na přední československé politiky Kramáře a Rašína. Z hlediska násilných aktů nelze také opomenout útok NOF na židenické kasárny a pokus o plánovaný státní převrat. Rozpaky vzbuzuje i postava štábního generála Radoly Gajdy, který na jedné straně proslul jako hrdina několika bitev a přímo se podílel na úspěchu československých legií a nepřímo přispěl k vytvoření samostatného státu, ale

na straně druhé stál v čele NOF a pokusil se o státní puč. Z čelních sporných politiků jmenujme i Jiřího Stříbrného, jenž proslul jako jeden z mužů 28. října a několik let stál v čele tří ministerstev. Rovněž ale přijal na sebe vinu za vypuknutí Marmaggiho aféry a byl obviněn z rozsáhlého úplatkářství.

Mnichovská dohoda, která zapříčinila odstoupení značné části československého území, se v kontextu dnešní doby rovněž jeví jako problematičtější. Již samotné pojmosloví, kdy se Mnichovské dohodě mnohdy říká mnichovský diktát, či mnichovská zrada, může působit pateticky. Dohoda sama je pak těžko vysvětlitelnou, neboť se jednalo o akt, kdy suverénní republika, proti jejímu odporu, byla odebrána část území.

Na výše zmíněné problematičtější události z dob meziválečného Československa se zaměříme v dotazníku adresovaném gymnaziálním kantorům vyučujícím dějepis na gymnáziích v Plzeňském kraji. Závěry vyplývající z dotazníků a z analýzy středoškolských učebnic, a také návrhy jak jinak lépe tato dilemata studentům předkládat, budou navržena v poslední kapitole této práce.

3 ROZBOR VYBRANÝCH PRVOREPUBLIKOVÝCH SPOLEČENSKO-KULTURNÍCH ASPEKTŮ

V úvodní kapitole jsme se zaměřili na vnitropolitický vývoj meziválečného Československa. V této kapitole podrobíme rozboru námi vybrané společensko-kulturní aspekty prvorepublikové doby. Prvním aspektem, jemuž budeme hlouběji věnovat pozornost, jsou vzájemné česko-slovenské vztahy. Následně bude pozornost orientována na národnostní menšiny na území ČSR s akcentem na německou menšinu, která byla diasporou nejsilnější, a která měla svůj díl odpovědnosti při obsazení Sudet nacistickým Německem. Posledním vybraným aspektem pak bude postavení První republiky v mezinárodním systému.

3.1 Česko-slovenské vztahy

Jak bylo zmíněno výše, zaměříme svoji pozornost na následujících řádcích na česko-slovenské vztahy. Nejdříve zanalyzujeme vývoj idey čechoslovakismu, tedy kulturně-politického konceptu o existenci jednoho národa o dvou jazykových kmenech. Ve druhé části obrátíme naši pozornost na česko-slovenské vztahy v praxi První republiky s krátkým exkursem do historie, neboť Češi se Slováky udržovali vzájemné kontakty už mnoho let před vznikem společné republiky.

3.1.1 Idea čechoslovakismu

Idea čechoslovakismu vznikla v průběhu 19. století v rámci národně-obrozeneckých tendencí. Mezi podobné (vše)slovanské koncepty můžeme rovněž zařadit austroslavismus nebo panslavismus⁴³. U západních Slovanů došlo v praxi k realizaci pouze jednoho slovanského konceptu a to

---

⁴³ V praxi se panslavismus, tedy politický koncept předpokládající mírové soužití slovanských etnik v rámci habsburské monarchie, neuplatnil. Byl používán při opakovaných neúspěšných snahách o autonomii slovanských národů v rámci rakouského císařství. Panslavismus, čili myšlenka jednoty slovanských národů, došla svého praktického využití u jižních Slovanů, kdy po První světové válce vzniklo Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, tedy království tří slovanských národů. U východních Slovanů se panslavistická argumentace občas používala k odůvodnění vzniku SSSR, ale častěji byla překryta socialistickým internacionalismem

čechoslovakismu. Spor o Těšínsko a následný vojenský československo-polský střet znamenal prakticky konec všech širších panslavistických myšlenek vedoucích ke sloučení západních Slovanů v jednom státním celku.

Ke zrodu samotné myšlenky čechoslovakismu přispěly události z let 1890-1891, kdy v Praze probíhala Jubilejní výstava oslavující český průmysl a českého tvůrčího ducha a představujícího se bez druhého zemského etnika českých Němců, kteří ostatně z politických důvodů výstavu bojkotovali. Tou dobou uvažoval František Adolf Šubert, ředitel Národního divadla, o výstavě jako o jistém nástroji k rozsáhlému národnímu sebeuvědomění. Uvažoval o uspořádání další podobné rozsáhlé výstavy, která by komplexně řekla, kdo jsou Češi ve střední Evropě z hlediska historického, politického, kulturního i národopisného. K jedním ze Šubertových podnětů patřilo i to, že stejně jako o Čechách, bude výstava pojednávat o Slovácích (Brouček 2010: 31).

Šubert svůj nápad nejdříve projednával s F.L. Riegrem, který tou dobou utrpěl jako vůdce staročechů drtivou volební porážku od mladočechů. Šubertovým motivem bylo, že po volebním fiasku by se staročeši blýskli jako organizátoři kulturního společenského dění. Rieger však jako říšský poslanec tuto myšlenku odmítl, neboť ji považoval za zásah do slovensko-maďarských vztahů. Tomuto tématu se však začala věnovat média a myšlenka, aby v Praze spolu s českým národem byl prezentován i národ slovenský, postupem času začal rozdělovat českou politickou scénu. Jedni tvrdili, že je zbytečné plést se do problémů v Zálitavsku, druzí zase, že spolupráce Čechů se Slováky v rámci národopisu a národopisného sběru pro výstavu je naprostou samozřejmostí. Na Slovensku se myšlenky na uspořádání společné národopisné výstavy ujalo několik jedinců v čele s malířem a národopiscem Pavolem Sucháněm, architektem Dušanem Jurkovičem a knězem a organizátorem kulturního dění Andrejem Kmetěm. V první polovině 90. let 19. století tato myšlenka slovenskou společnost rovněž rozdělovala obdobně jako českou (Brouček 2010: 33).

Výstava se nakonec uskutečnila v roce 1895 jako *Národopisná výstava československá*. Slovenský prvek byl na výstavě přítomen, ale pouze jako určitá dílčí sekce výstavy. Dalším impulsem k prohloubení česko-slovenských

vztahů byl spisek nazvaný *Priatelja shody československej*, jenž vyšel těsně před zahájením národopisné výstavy. Autoři textu předložili na základě přesvědčení, že existuje etnická blízkost Čechů a Slováků, návrh na vytvoření jednoho spisovného jazyka československého. Novou ideu česko-slovenské jednoty měl projednat připravovaný československý sjezd, který se však na základě doporučení slovenských národopisců nakonec nekonal. Návrh společného jazyka a další institucionální podpora vzájemného sbližování zůstaly jen jako akademické téma (Brouček 2010: 34-35).

Zakladatelům a budovatelům československého státu bylo jasné, že po zaniklé rozsáhlé monarchii zdědí obtížně řešitelnou národnostní otázku, která ostatně byla jedním z hlavních indikátorů rozpadu rakousko-uherské říše. Právě národnostní problematika rovněž zapříčinila Benešovu rezignaci ve snaze o připojení dalších historicky českých oblastí jako Kladsko, Lužice, Ratibořicko, nebo část Slezska, neboť na těchto územích byla již několik století národnostní většina německá. Už v prvních jednáních československého zahraničního odboje se jeho čelní představitelé Masaryk, Beneš a především Štefánik⁴⁴ přiklonili ke spojení jazykově neobyčejně si podobných Čechů a Slováků a dali tak de facto vzniknout nové národnosti Československé. Tato národnost pak měla mít přijatelnější oprávnění k převzetí vedoucí role v novém státě a rovněž měla i lépe čelit eventuálním budoucím, především německým a maďarským, snahám o revizi státních hranic (John 1994: 58).

Teoretici čechoslovakismu dávali za vzor příklady historického vývoje u ostatních evropských národů, u kterých byl slučovací proces mnohem náročnější. Například všechny francouzské departmenty vzdor jejich jazykovým i historickým rozdílům splynuly v jednotný národ. Stejně tak jazykové rozdíly mezi Dolnoněmci, Hornoněmci, Sasy, Prusy, nebo Bavorsky byly větší než mezi Čechy a Slováky, a přesto došlo k úspěšnému sjednocení do jednotného německého národa. To, že k podobnému sjednocení nedošlo u

---

⁴⁴ Známy je i Štefánikův výrok: „Slováci sú Češi, bývajúci na Slovensku a Češi sú Slováci, bývajúci v Čechách...“ (John 1994: 59).

Čechů a Slováků dříve, vysvětlovali Masaryk se Štefánikem jako důsledek maďarského panství na Slovensku a přílišného lpění části Slováků na maďarofilsky orientované církvi. Je třeba zdůraznit, že navržené spojení obou národů v jeden bylo státy Dohody uznáno bez námitek (Chocholatý-Gröger 2007; John 1994: 59).

Podvědomý prvotní slovenský odpor proti čechoslovakistické myšlence pramenil z dob maďarizace. Na Slovensku se ještě na přelomu 18. a 19. století používala čeština jako jazyk církevní i literární. Snaha Antona Bernoláka kodifikovat spisovný slovenský jazyk na základě západoslovenského nářečí a používat jej i pro literární a církevní účely byla podporována vládnoucí uherskou vrstvou, jelikož jejím cílem bylo odpoutání Slováků od Čechů, neboť u Čechů spatřovala odbojné tendence k autonomii v rámci habsburské monarchie. Druhá vlna slovenských obrozenců, reprezentovaná především Ludovítem Štúrem, Jozefem Miloslavem Hurbanem a Michalem Miloslavem Hodžou, kodifikovala spisovnou slovenštinu na základě středoslovenského nářečí do podoby, ve které se s dílčími úpravami používá dodnes. Povýšení jednoho ze slovenských nářečí na roveň spisovného jazyka nikterak neodporovalo teorii čechoslovakismu, jelikož ten se zachováním mateřských jazyků u obou národů počítal. V prvorepublikové době byly oba jazyky zcela rovnoprávné; v Čechách se úřadovalo v českém jazyce a na Slovensku ve slovenském (Doruľa 2000: 52-53; John 1994: 60-61).

Přestože ČSR prakticovala snad nejliberálnější menšinovou politiku v Evropě, německá diaspora neustále hledala vazbu k sousednímu Rakousku či Německu. Slovenská emancipační otázka byla na přelomu 10. a 20. let do velké míry uspokojena, neboť vznikem československého národa se vymanila z téměř tisíciletého uherského područí a z maďarizačního tlaku. Postupem času se však idea čechoslovakismu stala překážkou k úplnému dovršení slovenské národní seberealizace. Tato skutečnost přispěla k eskalaci politicky orientovaného slovenského hnutí, jenž bylo reprezentováno především Hlinkovými lidovci a na sklonku 30. let vedla k nabytí separatistického

charakteru, které vyústilo vyhlášením Slovenského státu v březnu 1939 (Nálevka 2000: 16).

3.1.2 Česko-slovenské vztahy v praxi První republiky

Rok 907 znamenal pro slovanské kmeny usídlené v oblastech pozdějšího Československa konec společného státu, neboť Velká Morava byla vyvrácena ugrofinskými kmeny útočícími z oblasti Panonie. Moravská část státu se ve spojení s českým knížectvím ubránila, zatímco slovenská část byla porobena a na dalších tisíc let se stala nesvéprávnou administrativní součástí Uher. Zánik Velké Moravy však neznamenal jen rozpad mocného slovanského státu, ale i rozpad slovanské jazykové homogenosti, neboť všichni Slované hovořili v 10. století jazykem vzájemně srozumitelným. Od 10. století se jihoslovanské kmeny jazykově začínají od ostatních slovanských oblastí vzdalovat. Hranice mezi uherskými a českými zeměmi byla hranicí dvou kulturních světů, přesto spisovným jazykem na Slovensku zůstávala čeština. Ta však postupem času přestala být, zejména pro prostý lid, jazykem zcela srozumitelným. Knihy i církevní obřady se na Slovensku vykonávaly v tzv. *biblické češtině*⁴⁵, tedy v češtině užívané v českých zemích na přelomu 16. a 17. století. Pro dominantně katolické Slováky byla čeština jazykem kacířů a husitů a v dobách národního obrození začali Slováci používat nově kodifikovanou spisovnou slovenštinu (Doruľa 2000: 51; Měchýř 1991: 7-9).

Mezi českými a slovenskými vzdělanci se odedávna udržovalo povědomí vzájemné sounáležitosti, které do praktické podoby bylo převedeno až v dobách národně obrozeneckých. Božena Němcová, Adolf Heyduk i řada jiných osobností českého společensko-kulturního života probouzeli vědomí, že lidu pod Tatrami je třeba účinně pomoci. Postupně tak vznikla řada iniciativ a organizací, jež podporovaly tisk slovenských publikací, nebo generovaly stipendia slovenským studentům. Zároveň však mnozí politici⁴⁶ viděli ve Slovensku obtížný problém, neboť při jednáních o českém státním právu

---

⁴⁵ Biblická čeština (bibličtina) byl český jazyk, kterým byla psána bible kralická.

⁴⁶ Za všechny jmenujme F. L. Riegera.

v rámci monarchie by vtělení Slovenska a Slováků do české otázky naráželo na odpor Maďarů. Naopak politikem proslovensky orientovaným a na Slovensku velmi uznávaným se stal T. G. Masaryk. Ten totiž požadoval úpravu státoprávního uspořádání ne na historickém právním principu, ale na jazykovém a s tím spojeném přirozeném teritoriálním principu. Skutečně jasná politická stanoviska, která by měla již praktický význam, se však objevila až během První světové války (Měchýř 1991: 11-13).

V době První světové války se o vytvoření samostatného státu hovořilo mnohem více mezi Čechy a Slováky v cizině než ve vlasti. 22. října 1915 se Slovenská liga a České národní sdružení v Clevelandu dohodly na podobě budoucího samostatného státu Čechů a Slováků. Dohoda však měla jednu slabinu, formulovala totiž požadavky příslušníků národa žijících daleko od vlasti. K plnoprávnému naplnění dohody tak došlo 30. května 1918 v Pittsburghu, kdy stávající znění dohody přepracoval T. G. Masaryk a spolu s představiteli krajanských spolků signoval. Dalším, neméně významným dokumentem proklamující vytvoření nového státu, se stala Deklarace Slovenského národa obecněji známá jako Martinská deklarace⁴⁷, která byla přijata až 30. října 1918, tedy dva dni po vyhlášení samostatnosti Národním výborem v Praze. Slovensko bylo maďarskou vládou takřka zcela odříznuto od světa a účastníci martinského zasedání neměli žádné zprávy o pražském vyhlášení samostatnosti (Olivová 2000: 69).

V prvních letech ČSR naprostá většina Slováků uznávala a s povděkem kvitovala českou pomoc⁴⁸ i ochranu⁴⁹, která byla na Slovensko, stejně jako na Podkarpatskou Rus, poskytována. Jednalo se především o přemístění

---

⁴⁷ Martinská deklarace působila velmi silně na vývoj situace na Slovensku. Byť se v ní ještě otevřeně nemluví o vytvoření samostatné ČSR, slovenský lid jí tento výklad dával. Slováci v Martinské deklaraci viděli vyjádření svých národních i sociálních tužeb (Olivová 2000: 70).

⁴⁸ Až v prvních týdnech existence nové republiky se zjišťovalo, v jaké katastrofální situaci se slovenský národ nachází. Mnozí odborníci dospěli k závěru, že od úplného národního zániku dělilo, díky intenzivní maďarizaci, Slováky jedno až dvě desetiletí (Pavlíček 2010: 22).

⁴⁹ Součástí ústavního zákona byl zákon jazykový, který stanovil, že státním, oficiálním jazykem republiky je jazyk československý, což bylo právem chápáno jako zrovnoprávnění češtiny se slovenštinou (Pavlíček 2008: 32).

českých úředníků, učitelů, lékařů a dalších odborníků⁵⁰, bez nichž by konsolidace veřejného, politického i hospodářského života nebyla možná. Opačným směrem zase putovali lidé za lépe placenou prací, neboť hospodářská situace na Slovensku byla v podstatně horším stavu než hospodářská situace v české části republiky (Měchýř 1991: 27).

Postupem času však docházelo k zostření konfliktu mezi českou a slovenskou politickou reprezentací. Zdrojem tohoto postupného napětí byla skutečnost, že spolu s kulturně-politickým obrozením neprobíhala na Slovensku industrializace. Na jedné straně markantní posun zaznamenalo školství za pomoci českých učitelů, na druhé straně nově kvalifikovaní odborníci nebyli schopni najít zaměstnání, jelikož nevznikaly nové závody s pracovními příležitostmi a administrativní místa byla obsazena Čechy. Kromě toho působilo zpětně na kulturu a myšlení měst silné klerikálně-rolnické prostředí na politické scéně reprezentované především HSLŠ. Ta získávala silné pozice i mezi městskou inteligencí a maloburžoazií. Na špici požadavků HSLŠ bylo volání po autonomii, která ostatně vyplývala, jak z Pittsburské dohody, tak z Martinské deklarace (Pavliček 2008: 32-33).

Ve dvacátých letech, tedy v době stabilní mezinárodní situace a hospodářské konjunktury, se vytvářely podmínky pro zlepšování vztahů nejen mezi Čechy a Slováky, ale i mezi ostatními národnostními menšinami zastoupenými v ČSR⁵¹. K zostření národnostních konfliktů došlo v souvislosti s hospodářskou a s ní spojenou sociální krizí. Tato krize zdevastovala zastaralý slovenský průmysl a těžký dopad do sociální sféry umožnil vzestup protičeské propagandy vedené zejména HSLŠ a příklon k fašismu. Celou situaci ještě umocnilo zatčení a odsouzení poslance HSLŠ Vojtecha Tuky za špionáž ve prospěch Maďarska a následný odchod celé Hlinkovy strany

---

⁵⁰ Podle statistických údajů mezi roky 1919-1920 přišlo na Slovensko zhruba 50.000 osob, z toho 20.000 do státních a veřejných služeb. V letech 1921-1930 přibýlo dalších 50.000 osob. Tyto osoby pak dlouhou dobu tvořily páteř státního i hospodářského mechanismu i kulturního života. Opačně pak do Čech zamířilo mezi roky 1919-1930 30.000 osob, z nichž však jen mizivé procento pracovalo ve státních či lépe placených službách (Měchýř 1991: 27).

⁵¹ Jako příklad lze uvést účast německých zástupců i zástupců HSLŠ ve třetí vládě Antonína Švehly (Honajzer 1995: 23-24).

z vlády. Charakter protičeskoslovenského negativismu dostal ve slovenské politice kleronacionalistický a posléze klerofašistický charakter, jemuž nešlo o požadavek slovenské industrializace, ale o potřebu sebeurčení a autenticity bez české účasti. Přes tyto jasné signály většina českých vládních stran, včetně Hradu, samotný vývoj v česko-slovenských vztazích nedoceňovala (Kučerová 2009: 105-106; Pavlíček 2008: 33).

Rok 1933 vážně otřásá celým Československem a mladá republika čelí vnější i vnitřní krizi. Determinantou vnější krize je jmenování Adolfa Hitlera německým kancléřem a obava o vlastní existenci republiky. Vnitřní krize koreluje s nástupem nacionálního socialismu v Německu a fašismu v Rakousku, v Itálii i v Maďarsku. Hlinkova strana využívá 1100. výročí od založení prvního křesťanského kostela v Nitře knížetem Pribinou k rozsáhlým demonstracím, které dostaly bojovně nacionalistický a protičeský ráz. Mimo to HSLS se začíná sblížovat s maďarskými radikály, kteří rovněž usilují o oddělení od ČSR⁵² (Harna, Fišer 1998: 155).

S nepříznivou hospodářskou a sociální situací souvisela mj. i vzrůstající emigrace a voličské preference voličů na Slovensku při parlamentních volbách v roce 1935. Vítěznou stranou se stala opět HSLS, která získala 22 mandátů v poslanecké sněmovně a 11 mandátů v senátu, což představovalo zhruba třetinový zisk všech křesel vyhrazených pro slovenskou část republiky. Uvnitř HSLS se začalo stále intenzivněji prosazovat její radikální křídlo orientované na německý nacismus a strana začala rozšiřovat svoji spolupráci i o ukrajinské, polské a německé separatisty a svoji radikální orientaci stvrdila strana v říjnu 1936, kdy vyhlásila heslo: „*jeden národ, jedna strana, jeden vůdce*“ (Harna, Fišer 1998: 156-157; Rychlík 1997: 135-138).

V roce 1938, kdy se mezinárodní situace pro ČSR začala výrazně zhoršovat, vypracovala Hodžova vláda projekt nazvaný později národnostní statut, jenž se měl stát i podkladem pro řešení slovenské otázky. Pro HSLS byl však rozsah nabízené autonomie nedostatečný. V srpnu téhož roku přednesli

---

⁵² V české části republiky dochází ve stejné době k pokusu o státní převrat Národní obcí fašistickou viz kapitola 2.6.

Hlinkovi lidovci nový návrh autonomie Slovenska, který v podstatě znamenal přetvoření ČSR v konfederaci, neboť slovenská část republiky měla mít částečnou mezinárodní subjektivitu. Tento návrh byl pochopitelně Prahou odmítnut. Další verzi autonomie pro Slovensko vypracovala část slovenské politické reprezentace v čele s I. Dérerem, která požadovala mocenský zásah proti HSLS a propagovala myšlenku československé národní jednoty. Takovýto postup však již neodpovídal na sklonku léta 1938 reálné situaci, jelikož eventuální zákaz HSLS by slovenský problém nevyřešil. Mnichovská dohoda následně ještě více oslabil československé pozice, urychlila cestu k prosazení slovenské autonomie a HSLS vynesla jako dominantní sílu na slovenské politické scéně (Čapka 2000: 21).

3.2 Národnostní problematika První republiky

Odlišnosti historického vývoje jednotlivých součástí habsburské monarchie měly po jejím rozpadu značný vliv na další osudy etnických uskupení v posthabsburských státech včetně ČSR. Politická mapa střední Evropy se díky národnostnímu sebeurčení diametrálně proměnila. Na území nově vzniklých států se ocitly početné národnostní skupiny v (mnohdy v novém) postavení menšin. V meziválečném období se v jejich prostředí následně projevovaly odstředivé tendence, které byly zdrojem napětí a řady vážnějších konfliktů (Gabal 1999: 97).

V meziválečné éře se ve světě hovořilo obvykle o menšinách rasových, jazykových a náboženských, a tak to také vymezovaly menšinové smlouvy. Jazykové menšiny byly, alespoň v poměrech První republiky, nejdůležitější a v zásadě totožné s národnostními. Rasová otázka menšin byla v ČSR marginálního charakteru. Právní úprava se týkala takřka výhradně jazykové otázky, tedy menšin užívajících mateřský jazyk odlišný od jazyka ve státě převažujícího popř. státního. Výjimky tvořily např. ojedinělé předpisy týkající se Cikánů a jejich způsobu života, ještě menší byly zásahy práva do života Židů, kde šlo v zásadě pouze o pokusy vyřešit statut židovských náboženských obcí. O náboženských menšinách se v meziválečném Československu takřka nedalo hovořit, neboť stát *de iure* ani *de facto* neprotěžoval žádné náboženské

vyznání vyjma určitého rozdílu mezi státem uznaným a neuznaným vyznáním. Existoval státní národ a jazyk, nikoliv státní náboženství (Petráš 2009: 63-64).

Jak jsme nastínili v předchozích podkapitolách, idea čechoslovakismu byla jednou z hlavních státotvorných myšlenek, jež stály u zrodu československého státu. Již první sčítání obyvatelstva ukázalo, že nově vzniklá republika je konglomerátem několika národností, z nichž nejpočetnější sice byla národnost československá, ale již tehdy byla nezanedbatelnou částí obyvatelstva chápána jako uměle vykonstruovaná. Početné národnostní menšiny, které se ocitly v novém státě, své začlenění do Československa pokládaly převážně za násilí a popření vlastního práva na sebeurčení (výjimkou byli pouze Rusíni) (Harna 1996: 161).

První sčítání obyvatelstva v samostatné ČSR se konalo v roce 1921. Za nejdůležitější se považovalo zjištění národnosti obyvatelstva, které mělo potvrdit oprávnění vzniku samostatné ČSR. K tomu měla posloužit jednak změna v chápání pojmu národnost⁵³ a také fakt, že v rámci sčítání nebylo možné se přihlásit odděleně k národnosti české či slovenské, ale pouze k československé. Z celkového počtu 13,4 milionu obyvatel se k československé národnosti hlásilo 8,76 milionu, což činilo 65 % všech trvale žijících obyvatel na území ČSR. K nejpočetnějším menšinám patřili Němci, kteří tvořili s 3,12 miliony 23,4 % obyvatelstva, dále pak Maďaři, kterých zde žilo 745.000 (5,6 %), Rusíni (3,4 %), Židé (1,3 %), Poláci (0,6 %) a 0,2 % připadalo na jiné národnosti⁵⁴ (Kolektiv autorů 1989: 16). „*Národnostní složení obyvatelstva*

---

⁵³ Na rozdíl od předválečného zjišťování národnosti na základě „obcovací řeči“ v rakouské části bývalé monarchie byla přijata definice národnosti, podle níž „*národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk*“. Tím se měla odstranit pro české a slovenské etnikum znevýhodňující definice národnosti určované podle „obcovací řeči“, která nahrávala německému jazyku. Odkaz přiznání národnosti podle „kmenové příslušnosti“ navíc umožnil, aby se ke své národnosti přihlásili i Židé nebo Cikáni i když nemluvili hebrejsky nebo romsky (Český statistický úřad: *Historie sčítání lidu na území České republiky I.* Dostupné online: http://www.scitani.cz/slodb2011/redakce.nsf/i/prvni_ceskoslovenske_scitani_lidu_1921 ; náhled 3.1.2012).

⁵⁴ Během 20. let došlo k částečné homogenizaci obyvatelstva. Při censu v roce 1930 bylo zjištěno, že na území ČSR žije 14,4 milionu obyvatel, z čehož Čechoslováků je 9,7 milionu. Počet Němců stoupl jen o 80.000 a počet Maďarů dokonce klesl o více než 50.000 na 692.000. K jiné národnosti se hlásilo 317.000 obyvatel republiky (Pavlíček 2010: 29).

první republiky nemělo z hlediska pestrosti v Evropě, pomíneme-li sovětské Rusko a tehdejší Jugoslávii, období“ (Harna 1996: 161; Srb 2004: 131-134).

Nejvýznamnější zákony, které se týkaly mimo jiné i národnostních menšin, byly schvalovány roku 1920. Jedním z takových zákonů byl zákon jazykový, jenž stanovil, že státním oficiálním jazykem republiky je jazyk československý, což bylo chápáno jako zrovnoprávnění slovenštiny. ČSR se zavázala mírovými smlouvami ochraňovat menšiny a pro ostatní bylo v okresech, v nichž tvořily více jak 20 % obyvatelstva, zajištěno právo užívání mateřského jazyka při styku s úřady. ČSR dále umožňovala i výuku na školách pro národnostní menšiny, kde se vyučovalo v jejich mateřském jazyce a rovněž i kulturní instituce zřízené pro menšiny měly v souladu s jazykovým zákonem používat odpovídající menšinový jazyk (Pavlíček 2010: 29; Petráš 2009: 67).

Na vnitrostátní úrovni i po schválení základních zákonů v roce 1920 vznikaly některé významné právní předpisy týkající se národnostních menšin. Na odpor menšin narazil zákon na ochranu republiky z dubna 1923, jenž byl přijat jako reakce na teroristické akty v ČSR i v zahraničí. Další podstatnou normou upravující postavení menšin bylo vládní jazykové nařízení z roku 1926 provádějící jazykový zákon z roku 1920. V této své konečné podobě představovalo jazykové nařízení zužující koncepci původního jazykového zákona. Mimo to docházelo i k dalším podobným diskutabilním záležitostem jako bylo počešťování státního aparátu, zvýhodňování Čechoslováků při pozemkové reformě apod. Proti jazykovému nařízení i proti dalším znevýhodňujícím zásahům do práv menšin ostře protestovala zvláště německá menšina. Většinu těchto německých odstředivých tendencí zklidnil vstup německých stran do československé vlády v roce 1926 (Petráš 2009: 66-67).

Volební právo do parlamentu, do místní samosprávy i do dalších orgánů bylo v ČSR založené na zásadě poměrného zastoupení, což dle názoru československých prvorepublikových odborníků představovalo jednu z největších záruk národnostní ochrany bránící majorizaci. *„Na druhé straně se*

však s rozčleněním volebních obvodů prováděly značné zákulisní machinace ve snaze menšiny oslabit“ (Petráš 2009: 80).

Mimořádný význam pro postavení menšin měly právní normy týkající se ekonomiky, což souviselo s dřívější převahou Němců a Maďarů v hospodářství a se snahou vládnoucí elity československé tuto situaci změnit. V této komplexní problematice nešlo jen o samotné právní normy, ale především o jejich účel a dobovou praxi. V konkurenčním zápase se Čechoslováci mohli opřít o státní hospodářskou politiku, která měnovou politikou, nostrifikací, pozemkovou reformou a dalšími opatřeními výrazně oslabilo ekonomické pozice německé a maďarské buržoazie a šlechty (Petráš 2009: 80).

Otázkou, která v této době měla zcela specifické rysy, byla otázka menšiny cikánské. V ní se jednalo, jak o komplikovaný problém používání vlastního jazyka, tak o rozdílný způsob života. Hlavní zásahy činil státní aparát proti kriminalitě a proti tradičnímu kočování. ČSR se držela v přístupu k cikánské otázce v zásadě liberálního konceptu – do života Cikánů se pokoušela nezasahovat, vyjma zmíněné snahy o omezení kočovnictví, a postihovala pouze kriminalitu. Klíčovým prvkem zhoršujícím vzájemné vztahy byla zejména kriminalita páchaná kočujícími Cikány, kteří v české části republiky tvořily, na rozdíl od slovenské části, značnou část této minority. Ti se pohybovali v tlupách po celém území státu, bez trvalého bydliště a živobytí si zajišťovali mnohdy trestnými činy někdy i násilnými. Problém těchto tlup se zpravidla řešil jejich postrkem z okresu do okresu až do jejich domovské obce, kde se však dlouho nezdržely a opět začaly kočovat. Mimo to se u mnohých z nich nedalo zjistit původní bydliště, takže byly státním aparátem hnány mezi jednotlivými okresy (Petráš 2009: 85-86).

O Cikánech se mnohokrát jednalo i v parlamentu, z něhož v roce 1927 vzešel pro život Cikánů zcela klíčový zákon o potulných cikánech. Byl přijat po rozsáhlé veřejné kampani proti cikánské zločinnosti, která vypukla v reakci na odhalení zločinů Cikánů spáchaných v jižních Čechách a na východě Slovenska. Tento zákon č. 117/1927 Sb. se dle své definice vztahoval na kočující Cikány a na nepracující tuláky žijící po cikánsku. Některé pojmy v zákoně bylo možné interpretovat zeširoka, což umožňovalo úřadům

zasahovat i proti polousedlým Cikánům majícím zaměstnání. Evidence provedená v roce 1929 zaznamenala 24.700 Cikánů a osob po cikánsku žijících, jimž byly vydány cikánské legitimace, jež musely být majiteli nošeny u sebe. Pro tyto osoby byl zcela zapovězen vstup do mnoha oblastí např. do Prahy nebo do lázeňských měst. Nejkontroverznější paragraf ve zmíněném zákoně byl § 12, který připouštěl možnost odejmutí dětí⁵⁵ (Petráš 2009: 86-87).

3.2.1 Problematika německé menšiny

Od prvních okamžiků existence ČSR byla národnostní skladba na československém území předmětem vášnivých polemik. Zvláště polemiky mezi Čechy a Němci byly často velmi vypjaté. Německá strana zdůrazňovala osmisetleté osazení země Němci a jejich vyšší hospodářskou, politickou i kulturní úroveň skýtající jim rovné právo, stejně jako Čechům, rozhodovat o vlastních osudech. Základní německou ideou pak bylo rozdělení zemí na české a německé a začlenění německých zemí k Německému Rakousku. Česká strana zdůrazňovala, že české země tvoří se svými zemskými hranicemi od nepaměti pevný, po tisíc let nezměněný celek, jaký nemá v Evropě svou stabilitou obdoby. Tvoří jej přirozená hráz pohraničních hor a jediné možné dopravní propojení s centrem, tedy s Prahou. To je jen výrazem skutečnosti, že se zde vytvořil hospodářský a sociální celek, který není možné bez těžkých následků rozdělit (Kárník 2003: 84).⁵⁶

Ústava a právní řád zaručovaly, jak bylo popsáno výše, i Němcům rovnost před zákonem, menšinovou ochranu, možnosti hospodářského a veřejného uplatnění i rozvoj kulturního života. Němci měli v Praze svoji univerzitu, vysoké školy technické v Praze a Brně.⁵⁷ Problémy vyvolávala

---

⁵⁵ V praxi se tohoto paragrafu příliš nevyužívalo i kvůli náročnosti jeho proveditelnosti (Petráš 2009: 87).

⁵⁶ Méně se již na obou stranách zdůrazňovalo, že vzájemné stýkání a míšení obyvatel, prokazatelně se odrážející např. i v různorodém promísení rodinných jmen, má za následek i přes jazykovou bariéru genetické sblížení obou národností v české kotlině. (Kárník 2003: 84).

⁵⁷ Výraznou disproporci lze nalézt v základním a středním školství – česká gymnázia v české části První republiky tvořila 53,3 % a německá 46,6 %. Českých reálných gymnázií bylo 67 %,

praxe československého jazyka jako jazyka státního a oficiálního. Požadavek znalosti jazyka českého nebo slovenského komplikoval zaměstnávání Němců ve státních a veřejných službách (Kárník 2003: 184-188).

Sociální, profesní a názorová diferenciacie sudetoněmecké pospolitosti se odrážela i v jejím politickém spektru. V počátcích nově vzniklé ČSR se německé strany otevřeně a svorně stavěly proti novým poměrům a zavrhovaly státoprávní vizi jednotného československého národa. Většina těchto stran se však během 20. let 20. století začala s touto situací smiřovat a pozitivním vrcholem československo-německých vztahů byl rok 1926 a vstup německých křesťanských demokratů a agrárníků do vlády.

Postup, jenž ve 20. letech uplatňovaly vůči německé menšině československé úřady, byl co do obecných demokratických zásad demokratický a v zásadě tolerantní. Jisté nedůslednosti, přehmaty, nebo jiné malichernosti s nacionálním podtextem se objevovaly při provádění pozemkové reformy a realizaci jazykových opatření, ve školské správě, při obsazování míst ve veřejné a státní správě, nebo při úvěrové a daňové politice. V národnostně smíšených regionech úřady zjevně podporovaly československé enklávy, čímž byli mnozí Němci rozhořčeni a přikláněli se k názoru, že Čechoslováci na ně vyvíjejí odnárodňovací tlak. Roku 1927 byla prosazena správní reforma, která zlikvidovala župní systém státu. Došlo k vytvoření pouze čtyř zemí a rovněž k omezení pravomocí a volitelnosti samosprávných orgánů, což se nemohlo nedotknout dosavadního postavení Němců v zemi⁵⁸ (Gabal 1999: 98).

Postavení německé národnostní skupiny a odvozeně též její postoje k československému státu spoluurčovala ekonomická situace v pohraničí a sociální skladba. Velká hospodářská krize z přelomu 20. a 30. let drtivě

---

německých 32 %, českých reálků 63 %, německých 32 %, českých učitelských ústavů 63 % a německých 37 % (Kárník 2003: 184-188).

⁵⁸ Správní reforma mj. sloučila zemi moravskou se zemí slezskou, ve které měli Němci početní převahu nad Čechoslováky, v jednu zemi moravsko-slezskou. Dále pak nově bylo zavedeno pravidlo, že třetina členů okresních a zemských zastupitelstev bude jmenována státem, což zúžilo prostor pro uplatnění německých zájmů (Gabal 1999: 98).

dopadla na průmyslovou oblast Sudet a v německo-československých vztazích, i přes snahu státu řešit tíživou situaci pohraničí, nastal opět obrat od pozitivismu k negativismu. Mezi Němci narůstala nespokojenost, čehož využily německé aktivistické politické strany k protičeskoslovenské negativistické propagandě. Jejich představitelé využívali slabin národnostní politiky, sociální demagogie i sílícího postavení nacismu v Německu. Tyto strany sice hledaly možnosti, jak zlepšit poměry v pohraničí, ale chyběla jim perspektivní a propracovaná koncepce komplexního československo-německého vyrovnání. Této neschopnosti začali využívat krajní nacionalisté⁵⁹ vystupující s radikálními požadavky a nabízející jako všelék rozšíření samosprávy nebo zavedení autonomie v tzv. německém sídelním území. Vláda postupem času začala těmto radikálům omezovat činnost, až ji jako např. u DNSAP zcela zakázala. Ač se z demokratického hlediska jednalo o právoplatný a opodstatněný krok, u německé menšiny se setkal spíše s odporem. S programem chápaným jako obhajoba zájmů všech sudetských Němců vystoupila Sudetoněmecká vlastenecká fronta, v níž se prosazovali lidé propagující stále nesmiřitelnější stanoviska vůči ČSR. V roce 1935 tato strana pod názvem Sudetoněmecká strana vyhrála parlamentní volby, což mělo značný vliv na další vnitropolitický vývoj ČSR (Gabal 1999: 99; Sládek 2002: 50-51).

Henlein spolu s Hitlerem používali k mezinárodnímu očeřňování československo-sovětskou smlouvu z roku 1935, když ČSR líčili jako bolševickou základnu pro následný sovětský vpád do Evropy. Přestože se československá diplomacie snažila tyto informace dementovat, na tento argument slyšely především konzervativní kruhy ve Velké Británii. Hitlerova i Henleinova snaha tak přiváděla diplomacii ČSR do úzkých. Velká Británie a později i Francie začaly vyvíjet na ČSR nátlak, aby se pokusila vztahy se sudetskými Němci i Německem narovnat. O to se československá strana pokusila, ale narazila na rozhodný odpor německého ministra zahraničí Konstantina von Neuratha, jenž prohlásil: „*Tato změna v československé politice přichází příliš pozdě*“ (Klimek, Kubů 1995: 83).

---

⁵⁹ Zejména Německá nacionální strana a Německá nacionálně socialistická dělnická strana.

Uvnitř SdP došlo po vnitřní krizi a boji o moc, za výrazné podpory německé NSDAP, k posílení pozic stoupenců nacismu. SdP předkládala československé politické reprezentaci autonomistické požadavky, jejichž charakter postupem času nabýval na intenzitě a radikalismu. Byť československá strana byla ochotna některým požadavkům vyhovět, včetně československo-německého vyrovnání, k dohodě nikdy nedošlo. SdP prohlubovala styky s NSDAP a snažila se československo-sudetskou otázku zmezinárodnit. SdP, která zpočátku naznačovala loajální postoj vůči ČSR, se nyní stala přímým nástrojem agresivní Hitlerovy politiky a manipulace Němců kombinací demagogie, nátlaku a totalitních zstrašovacíh praktik začala nabývat kolosálních rozměrů. Ještě po uveřejnění karlovarských požadavků⁶⁰ prokázala vláda ochotu k dalekosáhlým ústupkům. ČSR se v důsledku postupu Německa, tlaku SdP, pro kterou v obecních volbách hlasovalo 90 % Němců, událostí na Slovensku, odstředivých snah maďarské i polské menšiny a nátlaku od Francie i Velké Británie ocitla v bezvýchodné situaci, kterou završil podpis Mnichovské dohody (Gabal 1999: 99-100).

V polovině 20. let, tedy v éře tzv. zlatých let republiky, stojí na jedné straně inflace a reparační potíže Německa a na druhé straně konjunktura spotřebního průmyslu v Československu, které mj. přivodily v pohraničí, kde žilo nejvíce Němců, výrazný růst životní úrovně německého obyvatelstva a s ním i tendence k aktivismu. Jen dvě nacionálně-orientované politické strany zůstaly v protičeskoslovenské opozici. To vše, stejně jako v případě československých vztahů, zhatila hospodářská krize počátkem 30. let.

Vedle nacionalistického citění byl dalším důvodem k národnostním třenicím v ČSR fakt, že v počátcích fungování státu se k moci dostali převážně lidé české resp. československé národnosti. Ostatní národnostní skupiny se tak cítily být opomíjeny. Snahou politických elit bylo v zájmu vnitropolitického i vnějšího klidného vývoje republiky přijmout taková opatření a zákony, které by co nejvíce omezily napjaté vztahy ve společnosti a předcházely by případným vyhroceným situacím.

---

⁶⁰ Podrobněji viz kapitola 2.7.

3.3 ČSR v mezinárodním systému

V této podkapitole se zaměříme na postavení ČSR v mezinárodním systému. V obecné rovině představíme hlavní zahraničně-politický kurz země, jenž byl úzce spojen s osobou Edvarda Beneše. Následně zanalyzujeme evropské integrační procesy, jichž se ČSR aktivně účastnila.

3.3.1 Zahraniční politika

Dějiny zahraniční politiky ČSR se začaly de facto psát ještě před vyhlášením samotného Československa. Jak bylo uvedeno v kapitole 2.1.4, Československá národní rada byla institucí, která nosnou myšlenku samostatnosti formulovala a prosazovala od roku 1916. K její prestiži a uznání velkou měrou přispěly i Štefánikovy konexe v nejvyšších kruzích evropské politické scény. Významným krokem bylo etablování čs. legií a jejich zařazení do francouzské armády. ČNR správně předpokládala, že právě vytvoření silných legií může významně přispět k vytvoření samostatné ČSR. Obtíž však působil fakt, že většina legionářů se tou dobou nacházela v ruském zajetí.

Na vyhlášení ČSR zareagovala okamžitě rakouská vláda, která na 29. října svolala do Vídně německé poslance z Čech a na svém zasedání vyhlásila německou provincii Deutschböhmen s centrem v Liberci. Této provincii následně rakouský parlament slíbil plnou ochranu a prohlásil ji za součást Rakouska. Po Deutschböhmen následovalo vyhlášení dalších německých provincií – Sudetenland v severovýchodních Čechách, Deutschsüdmähren na jižní Moravě a Böhmerwaldgau na Šumavě a v jižní Čechách. Ve všech těchto provinciích byla přijata nová ústava, zřízen zemský sněm a vytvořena zemská vláda. Vytvoření těchto provincií zkomplikovalo postavení Československa na mezinárodním poli. Následovala složitá jednání mezi německými i českými politickými představiteli, a když nedošlo ke shodě, přešla tato jednání na mezinárodní fórum a československé legie⁶¹ obsadily

---

⁶¹ ČSR v té době ještě neměla vlastní řádnou armádu.

bez boje německé provincie. Francie, Velká Británie a nakonec i USA potvrdily oprávněnost československého postupu (Olivová 2000: 73-78).

Již při samotném vzniku Československé republiky bylo jejím zakladatelům jasné, že vztah nové republiky s Německem, se kterým měla i nejdelší společné státní hranice, bude zcela klíčovým a mohl by, společně s tří milionovou německou menšinou na území republiky, determinovat samotnou existenci ČSR. Sám Beneš krátce po vzniku ČSR ve vztahu k Německu pronesl: „*V zájmu našem jest dělati vzhledem k Německu politiku loyální a korektní, a vytvořiti si tak brzo tradici; nikdy nesmíme však připustiti, abychom se stali nástrojem v rukou svého souseda a ztratili tak svou volnost, svou sílu politickou, vojenskou i diplomatickou*“ (Beneš 1924: 28). Beneš si uvědomoval, že poráženecký stav Německa je jen dočasný, a že si Německo časem opět vybuduje post silné mocnosti (Dejmek 2002: 45).

V lednu 1919 došlo k eskalaci konfliktu o území Těšínského Slezska mezi ČSR a Polskem. V rozporu s dohodou polská strana v oblasti rozmístila vojenské jednotky a z místních obyvatel rekrutovala brance do své armády. Dále pak polská strana distribuovala hlasovací lístky na Těšínsku pro volby do polského parlamentu. Tuto vyhrocenou situaci se československá strana rozhodla řešit silou a na Těšínsko vyslala vojenské jednotky. Ty pod vedením podplukovníka Šnejdárka rychle postupovaly a až 31. ledna 1919 byly zastaveny před plánovaným výpadem na Skočov, díky diplomatickému tlaku Dohody. Dohodové mocnosti se dohodly na odstoupení od plánovaného plebiscitu a rozhodly se pro rozdělení Těšínského Slezska mezi obě země⁶². Město Těšín bylo rozděleno podél řeky Olše na Český Těšín a polský Cieszyn. ČSR i Polsko vyslovily s rozhodnutím nesouhlas, leč rozhodnutí akceptovaly (Cabada, Hricová 2009: 55-58).

---

⁶² K 11. srpnu 1920 tak připadlo 56 % území a 300.000 obyvatel ČSR a Polsko získalo 44 % území se 140.000 obyvateli. ČSR demarkací získalo karvinský uhelný revír i celou trasu bohumínsko-košické železnice, která byla jediným spojením mezi českou částí republiky a východním Slovenskem (Cabada, Hricová 2009: 58).

Základy zahraniční politiky celého prvorepublikového Československa určil versailleský mírový systém. Vznik Společnosti národů (SN) výrazně zasáhl do celosvětové politiky a vyhovoval Masarykovým i Benešovým představám. Součástí této linie československé zahraniční politiky byla podpora demokratických proudů v celé Evropě. I proto se ČSR stala azylovou zemí demokratické emigrace zvláště z Ruska, Ukrajiny, Maďarska, Polska a Bulharska. Dalším konkrétním cílem byla snaha integrace ČSR do evropských struktur, jejímž základem se stalo spojení s Francií. V roce 1919 bylo Československo jedním z dvaceti šesti států, které založily Společnost národů⁶³. Mezi ČSR a Rakouskem i mezi ČSR a Německem došlo velmi brzy k normalizaci vztahů a mezi zeměmi byla podepsána řada diplomatických a obchodních dohod (Olivová 2000: 102-105).

Z obav před maďarskými snahami o revizi trianonského míru a z obav o pokus znovuoobnovení Uherska resp. vzniku Velkého Maďarska vzniká za podpory Francie vojenský obranný pakt zvaný *Malá dohoda*⁶⁴. V rámci zahraniční politiky dochází k jisté revizi versailleského systému, kdy na *Locarnské konferenci*⁶⁵ dochází k uznání německých západních hranic, ale o východních se nejedná, tzn. že Francie i Velká Británie mlčky připustily možnost revize těchto hranic. Díky této konferenci dochází k opětovnému prodrání se Německa do popředí celé evropské politiky. Benešovi se alespoň podaří, přes počáteční nechuť Německa, podepsat právě s Německem arbitrážní dohodu, ze které vyplývalo, že spory obou zemí se nebudou řešit vojensky, nýbrž na půdě SN. Výsledky celé konference však pro ČSR znamenají oslabení jejího mezinárodního postavení. Ani v rámci Malé dohody se Benešovi nedaří navázání užší spolupráce proti narůstání německého vlivu, spíše naopak, protože Rumunsko i Království SHS vidí v ekonomicky i

---

⁶³ O vztazích ČSR se Společností národů podrobněji viz kapitola 3.3.4.

⁶⁴ Podrobněji viz kapitola 3.3.5.

⁶⁵ Locarnské konference se zúčastnily Velká Británie, Francie, Německo, Itálie, Polsko, Československo a Belgie. Konference formálně posílila mírovou euforii, avšak francouzské výsadní postavení na kontinentu oslabilo i díky faktu, že garanty locarnských dohod se staly Velká Británie a Itálie (Nálevka 2000: 63).

politicky sílícím Německu výhodného partnera pro zahraniční obchod (Nálevka 2000: 60-63).

V červenci 1925 dochází, po předchozích třenicích, k roztržce mezi ČSR a Vatikánem. Vztahy obou států nebyly ideální již od vzniku republiky⁶⁶ a vše vyvrcholilo při státních oslavách upálení Mistra Jana Husa, které považoval Svatý stolec za příliš pompézní a protikatolický. Vatikán nařídil svému nunciovi Marmaggiemu, aby ihned opustil Prahu. Celá *Marmaggiho aféra* měla však svůj skrytý podtext. Vatikán se cítil poškozen pozemkovou reformou, díky které přišla církev o rozsáhlé pozemky v celé ČSR. Dále Vatikán vyvíjel tlak, aby byla posílena pozice katolických politických stran, zejména pak HSLS, což se mu vzhledem ke vstupu HSLS do vlády, podařilo. Celá aféra končí podpisem *modu vivendi* v prosinci 1927, kdy je zvláštní smlouvou upraven vztah mezi ČSR a Vatikánem (Olivová 2000 142-143)⁶⁷.

Na mezinárodním poli se situace vyvíjí pro ČSR nepříznivě. Mezi Rakouskem a Německem dochází k mnoha dohodám včetně tvorby celní unie⁶⁸, což by mohlo vést ke sloučení obou zemí a k vytvoření Velkého Německa. Zvláště nebezpečný byl Mussoliniho plán Paktu čtyř, který předpokládal, že celoevropskou politiku bude ovládat pouze skupina států (Itálie, Francie, Velká Británie a Německo). Ke zneškodnění tohoto plánu přispěl i úporný Benešův boj proti němu (Olivová 2000: 160-162).

---

⁶⁶ Problémy způsoboval vztah Čechů ke katolicismu, jenž nebyl po čtyř stech letech nadvlády bigotních katolických Habsburků zcela vstřícný. Dále tomuto vztahu neprospělo ani stržení Mariánského sloupu na Václavském náměstí v Praze, ba ani Masarykův výrok „*pryč od Vídně*“, což bylo leckdy interpretováno jako rovnítko ve vztahu k Římu (Olivová 2000: 142).

⁶⁷ Spor však má vnitrostátní i vnitrostranickou dohru, jelikož socialistický ministr J. Stříbrný podává demisi proti postupu ČSR v této věci s Vatikánem. Svým kolegům ze strany vyčítá příliš vstřícný postup ve vztahu k požadavkům Vatikánu a odmítá se účastnit dalších politických jednání poslaneckého klubu socialistů. Konflikt vyvrcholil na sjezdu strany, kdy je Stříbrného křídlo poraženo vítězným Klofáčovým křídlem a Stříbrný je se svými spojenci ze strany vyloučen. Tím je posílena mj. i pozice prezidenta Masaryka, neboť socialisté resp. národní socialisté jsou řazeni mezi strany *Hradu* (Olivová: 2000: 143)

⁶⁸ V roce 1930 německá diplomacie začala připravovat projekt celní unie s Rakouskem, tedy projekt hospodářského anšlusu. Ten v případě realizace skýtal možnost i další hospodářské expanze v prostoru střední Evropy, což ohrožovalo nejen politické, ale především hospodářské záměry ČSR (Dejmek 2002: 50-51).

Další hrozba, kterou většina zemí brala jen za dočasnou, začala přicházet z Německa, kde se roku 1933 dostal k moci Adolf Hitler, pod jehož vedením následně Německo vystoupilo ze SN. Francie si však vzniklou situaci dobře uvědomovala a kromě budování obranného valu Maginotovy linie chtěla zajistit Německo i z východní strany prostřednictvím svých spojenců a nově i Sovětským svazem. Toto sblížení Francie se SSSR reflektovala i československá politika, která do té doby zcela odmítala SSSR kvůli Stalinskému teroru. V návaznosti na francouzsko-sovětskou smlouvu byla, po déle než ročních jednáních, podepsána v květnu 1935 i československo-sovětská spojenecká smlouva. Podepsání této smlouvy, které se uskutečnilo jen několik dní před parlamentními volbami, se odrazilo i na tuzemské politické scéně, jelikož část vlády se proti tomuto kroku postavila. Francie i SSSR však braly tyto dohody s notnou mírou rezervovanosti (Nálevka 2000: 98-102).

V létě 1938 byl do Československa vyslán předseda britské sněmovny lordů Walter Runciman, aby pomohl překonat nesnáze v řešení sudetoněmecké otázky⁶⁹. Ač Runcimanovi byly předány rozpracované projekty i na vytvoření tří sudetoněmeckých autonomních oblastí v rámci ČSR, závěrem *Runcimanovy mise* bylo doporučení, aby ČSR české pohraničí s německou menšinou odstoupila Německu. S tímto požadavkem již v té době otevřeně vystupoval Hitler i Henlein. Byť postoje československé vlády doznaly řady ústupků, byly Hitlerem světu prezentovány jako hlavní překážka k udržení míru a stability v Evropě (Veselý 2009: 65).

3.3.2 Středoevropská unie

Prvním integračním pokusem v Evropě na sklonku první světové války byla *Středoevropská unie*, jež sjednocovala exilové politiky zpravidla evropských, politicky nesamostatných národů. Jejím hlavním cílem byla poválečná reorganizace menších národů, které by se měly osvobodit, dobrovolně zorganizovat a iniciovat tak demokraticky založenou reorganizující

---

⁶⁹ Přijetím Runcimanovy mise se řešení sudetoněmeckého problému stalo definitivně mezinárodním problémem (Klimek, Kubů 1995: 87).

se Evropu a lidstvo jako novou životní formu. V duchu takto pojímané Středoevropské unie se Masaryk v průběhu Versailleské mírové konference pokusil s dalšími státníky zorganizovat Spojené státy východní Evropy jako federaci třinácti států v prostoru mezi Německem a Ruskem, které by po vzoru USA vytvořily základ pro Spojené státy evropské. Takto koncipovaná federace měla zaručovat nezávislost členských států a v úzké spolupráci s demokratickými velmocemi zahájit éru hospodářské obnovy. Projekt nakonec po několika týdnech ztroskotal díky tehdejší vypjatým nacionalistickým tendencím (Kučerová 1998: 82).

3.3.3 Panevropská unie

Jako životaschopnější myšlenka evropské integrace se stala idea *Panevropské unie*, jejíž myšlenkový obsah formuloval Richard Coudenhove-Kalergi. Panevropská idea zastává myšlenku politického a hospodářského sjednocení evropských národů na demokratických, přátelských a křesťanských základech. Panevropské hnutí mohlo mít dle Coudenhove-Kalergiho šanci jen tehdy, pokud bude sloučeno nejen na politické a demokratické bázi, ale i na společných kulturních a hodnotových principech. Hnutí samotné bylo Coudenhove-Kalergim založeno roku 1922 pod názvem Panevropská unie (něm. *Panuropa-Union*). Knižně tento spis vyšel o rok později a v roce 1926 vyšel i v českém překladu s Benešovou předmluvou a za finanční podpory prezidenta Masaryka. Kniha způsobila v politických kruzích v celé Evropě senzaci. Coudenhove-Kalergi jako první navrhl na kongresu ve Vídni roku 1926, aby Evropa měla společnou hymnu, měnu, armádu, trh, vládu, občanství i ústavu. Tohoto kongresu se zúčastnilo na 2.000 Evropanů z 24 států (Anderle 2010; Kučerová 1998:82).

První setkání mezi Coudenhove-Kalergim a Masarykem se uskutečnilo v roce 1924. Po tomto setkání vyslovil Masaryk plnou podporu Panevropě a panevropské ideály se staly legitimní součástí československé zahraniční politiky po celou dobu existence První republiky. V roce 1926 vzniká v Praze pobočka Panevropské unie (PU) vyvíjející značnou aktivitu. Náзор na panevropskou myšlenku nebyl v ČSR jednotný, ale na straně pro Panevropu

stáli čelní politici, především Masaryk a Beneš. Největší pozornosti a míry oficiální podpory se dostalo PU v ČSR v době Briandovy iniciativy ke sjednocení evropských států z podzimu 1929 a následující doby do podání Briandova memoranda o Panevropě v květnu 1930 a souběžně uspořádaného kongresu Panevropské unie v Berlíně. V této době také Beneš přijal čestné předsednictví PU v ČSR. Československé sympatie k PU byly podtrženy v roce 1931, kdy Beneš spolu s německým demokratem Kochem-Weserem navrhli Coudenhove-Kalergiho na Nobelovu cenu míru (Anderle 2010).

Pozice PU i pozice Coudenhove-Kalergiho začaly oslabovat od roku 1932 v souvislosti s posilující rolí nacismu v Německu a v Rakousku, kterou Coudenhove-Kalergi kategoricky odmítal. Po nástupu nacistů k moci je PU v Německu zakázána a její stoupenci jsou nacisty sledováni⁷⁰. Od roku 1933 oslabuje i panevropská orientace v československé zahraniční politice, neboť Beneš si byl dobře vědom faktu, že PU má v nastávající politické situaci pramalou naději na úspěch (Anderle 2010; Kučera 2010).

3.3.4 Společnost národů

Společnost národů vzniká v důsledku hrůz První světové války jako mezinárodní organizace kolektivní bezpečnosti. Hlavním cílem bylo zajištění světového míru. Mezinárodní problémy se měly řešit namísto válkami diplomatickou cestou, netečnost v mezinárodním životě měla být vystřídána právem a řádem a měla motivovat státy ke snižování zbrojení. Zakládající dokument SN Pakt Společnosti národů z 28. června 1919 vešel v platnost 10. ledna 1920, kdy ratifikací mírové smlouvy mezi Německem, Velkou Británií, Francií a Itálií začala SN formálně fungovat (Zbořil 2010: 133).

ČSR patřila k jednomu z dvaceti šesti zakládajících států SN. ČSR se stala nestálým členem Rady SN v letech 1924–1927 a 1932–1935 a její diplomaté vystupovali aktivně v různých orgánech, výborech a komisích SN. Iniciativní spolupráci v této organizaci byla věnována značná část úsilí

---

⁷⁰ Sám Adolf Hitler označil Panevropu za „ideál rasových míšenců, za nástroj židovského ovládnutí Evropy“ (Kučera 2010).

Edvarda Beneše. Aktivní byla jeho účast při řešení bezpečnostních a odzbrojovacích otázek. Tato aktivita mu vynesla mezinárodní uznání a v rámci SN několik významných funkcí⁷¹ (Veselý 2006: 132-137; Zbořil 2010: 134).

Rok 1924 přinesl do evropské politiky důležité změny; ve Francii i ve Velké Británii dochází po parlamentních volbách k velkým změnám ve vládních kabinetech a nové vlády se odlišují, na rozdíl od svých předchůdců, v přístupu k evropské politice⁷². Hned následující rok přinesl další špatnou zprávu pro československou diplomacii. V říjnu 1925 se v Locarnu schází konference⁷³ o bezpečnosti v Evropě, jejímž výsledkem je mj. posílení Německa⁷⁴, které opětovně získává své hráčské místo na mezinárodní scéně a dochází k oslabení pozic ČSR. (Ort 2009: 80-81; Zbořil 2010: 135).

Z iniciativy francouzského ministra zahraničí Aristida Brianda vzešel v roce 1927 návrh, aby se země zřekly války jako prostředku řešení sporů. Briand našel oporu u amerického státního tajemníka Franka Kellogga a postupem času i u dalších světových politiků a v neposlední řadě rovněž i v médiích, která tuto iniciativu s povděkem kvitovala. Výsledkem této iniciativy bylo podepsání Všeobecné smlouvy o odmítnutí války, která je však obecně daleko známější pod názvem *Briand-Kelloggův pakt*, který následně podepsaly mj. i malodohodové státy, Německo, Itálie, Polsko, či Velká Británie⁷⁵ (Ort 2009: 83).

Krach na wallstreetské burze z 24. října 1929 vyvolal světovou hospodářskou krizi, která se rychle šířila po celém světě. Relativně nejméně byly krizí postiženy koloniální mocnosti, neboť mohly uplatnit vývoz do svých kolonií. Východiska z této krize se hledala velmi těžce a na scénu se opět

---

⁷¹ E. Beneš byl mj. místopředsedou Valného shromáždění SN, předsedou bezpečnostního výboru SN a opakovaně byl volen za člena Rady SN (Zbořil 2010: 134).

⁷² To se mj. projevuje úpravou vztahů k SSSR (Ort 2009: 80).

⁷³ Podrobněji viz kapitola 3.4.1.

⁷⁴ V roce 1926 je Německo přijato do SN a získává i místo stálého člena Rady SN (Zbořil 2010: 135).

⁷⁵ Briand-Kelloggův pakt však bylo později vyčítáno, že byl jen formálním prohlášením, neboť neobsahoval žádný závazek ani sankci proti porušitelům (Ort 2009: 83).

vrátila panevropská myšlenka, neboť ostatní přístupy k řešení tohoto celosvětového problému nebyly účinné (Ort 2009: 84).

Po japonském vpádu do Mandžuska a po nástupu Adolfa Hitlera do funkce německého kancléře se krize uvnitř SN prohlubuje. Německo po krachu ženevské odzbrojovací konference ještě téhož roku, společně s Japonskem, vystupuje ze SN. SN i versailleský systém fakticky přestávají fungovat o tři roky později, kdy Hitler nařídí německým vojenským oddílům obsadit strategickou oblast Porýní, která měla být demilitarizována. Německé oddíly se měly stáhnout zpět, jakmile se setkají s francouzským odporem. Ten však na nátlak Britů, kteří praktikovali politiku *appeasementu*⁷⁶, nepřišel a Německo tak bez boje obsadilo Porýní. Definitivním koncem pro versailleský systém byl anšlus Rakouska z března 1938. SN při všech těchto krocích, které byly zcela v rozporu s její základní ideou, zůstala nečinně přihlížet. ČSR vyvíjela v této době, zejména v osobě ministra Beneše, značnou diplomatickou aktivitu proti všem těmto německým krokům, leč bezúspěšně (Klimek, Kubů 1995: 75-77; 83-86).

SN nebyla sto schopna prosadit své ideály a naděje, které byly do ní vkládány. SN fatálně selhala při italské invazi do Habeše, stejně tak při japonském vpádu do Mandžuska i při anšlusu Rakouska. Byť k formálnímu rozpuštění organizace dochází až v roce 1946, reálně nefunguje od počátku vypuknutí Druhé světové války.

3.3.5 Malá dohoda

Malá dohoda vznikla de facto na půdorysu Masarykovy Středoevropské unie. Beneš využil již na mírových jednání konkrétní jednoty zájmů ČSR, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království SHS) a Rumunska proti územním nárokům Maďarska, neboť právě tyto tři státy obdržely rozsáhlá území bývalých Uher. Paříž neměla přílišné důvěry k tomuto projektu, neboť

---

⁷⁶ Appeasement neboli politika usmiřování byla koncepce ústupkové politiky zejména ve vztahu k nacistickému Německu. Jejím hlavním představitelem byl britský kancléř Neville Chamberlain (Klimek, Kubů 1995: 76-77).

trvala na jednotě všech svých spojenců, které však bránily napjaté vztahy mezi Prahou a Varšavou⁷⁷. Základ samotné Malé dohody (MD) vznikl v srpnu 1920, kdy výše zmíněné tři státy podepsaly smlouvu o vzájemné pomoci pro případ nevyprovokovaného útoku Maďarska⁷⁸. Po sérii bilaterálních podpisů smluv mezi ČSR, Rumunskem a Královstvím SHS v letech 1920–1921 následovaly podpisy tří multilaterálních smluv o politické a hospodářské spolupráci v roce 1922, čímž byla definitivně stvrzena alianční provázanost (Klimek, Kubů 1995: 31-32; Pavlíček 2008: 34).

Ve druhé polovině 20. let došlo k řadě zasedání mezi státy MD, na kterých byly prodlužovány spojenecké závazky a rozšiřována spolupráce mezi jejími členy. Nejvýznamnější konference se v tomto období udála v červnu 1930 na Štrbském Plese. Na této konferenci došlo k podpisu Dodatkové dohody k přátelským a spojeneckým smlouvám mezi státy MD (tzv. Organizační statut), která byla novým podstatným krokem v přeměnění aliančního charakteru MD v institucionalizovanou mezinárodní organizaci⁷⁹ (Zbořil 2010: 105-106).

Dalším významným momentem se stalo přijetí Organizačního paktu Malé dohody, který byl podepsán v únoru 1933 v Ženevě. Vznikají tím stálé orgány MD: Stálá rada jako řídicí orgán společné politiky, Hospodářská rada a Sekretariát. V paktu bylo především zachyceno, že členové MD vytváří vyšší mezinárodní jednotku a že spojenecké smlouvy mezi členy se prodlužují na neomezenou dobu (Zbořil 2010: 106).

V roce 1933 uzavřely státy MD se SSSR a s Tureckem dohodu o definici agrese. V roce následujícím se pak státy MD podílely na přípravě *Východního*

---

⁷⁷ ČSR si byla dobře vědoma faktu, že pokud k Malé dohodě přibude podstatně větší a lidnatější Polsko, přestane v tomto obranném paktu hrát prim. Praha se rovněž obávala, že vstup Polska by přispěl k vyhocení situace vůči Sovětskému svazu (Klimek, Kubů 1995: 32).

⁷⁸ Smlouva pak obsahovala i tajný vojenský dodatek, který stanovil, že pokud některý z partnerů sám na Maďarsko zaútočí, ostatní zachovají přátelskou neutralitu a při hranicích s Maďarskem budou udržovat nejméně dvě mobilizované divize (Klimek, Kubů 1995: 32).

⁷⁹ Došlo zde např. k dohodě o zásadě absolutní rovnosti ve všech otázkách, které jsou probírány, jakož i při všech opatřeních, činěných ve vztahu států MD mezi sebou a tento princip měl být uplatňován v poměru k jiným státům i ke SN. Dále bylo rovněž ujednáno pravidelné konání schůzí ministrů zahraničí MD nejméně však jednou za rok (Zbořil 2010: 106).

*paktu*⁸⁰. S jeho nezdarem začíná postupný rozklad MD a ČSR v obavě před nacistickým Německem podepisuje 16. května 1935 československo-sovětskou spojeneckou smlouvu. K oslabení MD dochází i kvůli odklonu Francie od politiky kolektivní bezpečnosti a ústupkové politice západních mocností vůči fašistickým mocnostem. Dezintegrace MD v 2. polovině 30. let dále pokračuje, když Jugoslávie⁸¹ podepisuje s prorevizionistickým Bulharskem smlouvu o věčném přátelství a s Itálií o neutralitě. Jugoslávie rovněž tiše souhlasila s anšlusem Rakouska. Rumunsko odmítlo podepsat kolektivní pakt o vzájemné pomoci a MD souhlasila s přiznáním stejných práv v oblasti zbrojení Maďarsku. Po podpisu Mnichovské dohody dochází k faktickému rozpadu MD a v lednu 1939 vypovídá Jugoslávie i Rumunsko své závazky vůči ČSR (Veselý 2006: 143; Zbořil 2010: 107-108).

3.4 Pedagogický pohled

Z pedagogického hlediska lze vyčíst, z námi vybraných aspektů, několik úskalí. Prvním z nich bychom jmenovali samotnou ideu čechoslovakismu, tedy uměle vytvořený konstrukt idey jednoho národa, kdy došlo ke sloučení dvou, jazykově si neobyčejně blízkých, národů. Vysvětlení opodstatnění tohoto kroku nebude pravděpodobně kantorovi působit větší potíže, jelikož potřeba nalezení většiny státotvorné národnosti je pádným argumentem. Ale samotné vykonstruování idey jednoho národa již pravděpodobně ano. Tento konstrukt však také postupem času přerostl v palčivý vnitrostátní politický problém, kdy slovenská nacionálně orientovaná hnutí nabývala na síle a získávala podporu lidu.

Dalším, kontroverzi vzbuzujícím, tématem je přístup národnostních menšin usazených na území ČSR k samotné autoritě republiky. Přítomnost polské diaspory na Těšínsku, Oravě a Spiši měla za následek vypuknutí

---

⁸⁰ Východní pakt nebo-li Východní Locarno byl pokus o vytvoření paktu mezi SSSR, Německem, Polskem, ČSR, Finskem, Estonskem, Litvou, Lotyšskem, jehož zamýšleným cílem bylo vytvoření systému vícestranných smluv a stabilizace vratké situace v Evropě po nezdaru odzbrojovací konference a vystoupení Německa a Japonska ze Společnosti národů (Olivová 2000: 185-186).

⁸¹ V roce 1929 došlo k přejmenování Království SHS na Království Jugoslávie.

několika ozbrojených konfliktů, z nichž ten o Těšínsko přerostl dokonce v konflikt válečný. Rovněž i československo-maďarské soužití přerostlo v několik střetů v pohraničí. Zvláštní kapitolou je pak německá menšina. Její přítomnost na území První republiky přispěla výraznou měrou k zrodu čechoslovakistické koncepce a zakladatelům ČSR bylo od počátku jasné, že právě vztah této diaspory k autoritě nové republiky bude klíčový pro celý její vývoj.

Problémem, který se váže k předešlému, je vztah k sousedním státům. Již od počátku panovala oprávněná obava o samotnou existenci státu vzhledem k mocenským ambicím Německa. Tuto snahu, která následně vyvrcholila zánikem republiky, ještě umocňovala tři milionová německá diaspora sídlící v ČSR. Vztahy s Rakouskem ovlivnilo zprvu vyhlášení čtyř samostatných německých provincií žádající připojení k Německému Rakousku, které tomuto požadavku vyhovělo. Byť se diplomatické vztahy brzy normalizovaly, čtyři sta let trvajících rakouské panství v českých zemích zanechalo, zejména na prostém lidu, odpor k Rakousku obecně. S Maďarskem i Polskem vedla ČSR dokonce otevřený válečný střet. Jediným sousedním státem, se kterým ČSR měla standardizované vztahy po celou dobu existence První republiky, bylo Rumunsko.

Politická roztržka s Vatikánem i veškeré okolnosti s ní související, tj. stržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, rozsáhlá konfiskace církevních pozemků na základě pozemkové reformy, pompézní oslavy upálení Mistra Jana Husa, neochota Vatikánu omluvit se za tento akt z roku 1415 a tlak Svatého stolce na posílení vlivu HSLS, může rovněž představovat didaktický problém současné výuky.

Posledním námi shledaným dilematem je nefunkčnost mezinárodních organizací a liknavost velmocí. Především Společnost národů fatálně selhala při útoku Japonska na Mandžusko, při italském vpádu do Habeše a při remilitarizaci Porýní. Rovněž i Velká Británie a Francie v tichosti přihlížely Hitlerovým krokům, které byly zcela v rozporu s pravidly určenými versailleským systémem: zmiňovaná remilitarizace Porýní, znovuoobnovení branné povinnosti v Německu, masivní zbrojení a v neposlední řadě anšlus

Rakouska. Politika appeasementu, diplomatický nátlak na Prahu a samotný Mnichov; to vše budí kontroverze, se kterými se musejí učitelé na školách při výkladu dodnes vyrovnávat.

Obdobně jako u shrnutí první kapitoly, bude kladen důraz na výše zmíněné problematické události z dob meziválečného Československa v dotazníku adresovaném kantorům vyučujícím téma První republiky a rovněž se na tyto palčivé okolnosti zaměříme v analýze středoškolských učebnic.

4 PRAKTICKÝ POHLED NA DOBU PRVNÍ REPUBLIKY VE VÝUCE NA GYMNÁZIÍCH

V této kapitole se zaměříme na samotnou výuku První republiky na gymnáziích. Úvodní dvě kapitoly nám posloužily i jako určité vodítko k sestavení otázek do plánovaného dotazníkového šetření s důrazem na potenciálně kontroverzní témata doby. Takovýchto ožehavých témat jsme v průběhu tvorby prvních kapitol našli hned několik. Po provedení dotazníkového šetření proběhne v samostatné podkapitole analýza využívaných didaktických pomůcek, konkrétněji analýza užívaných učebnic, se kterými pracují gymnaziální studenti. Navazující podkapitola se pak zaměří na současné požadavky k maturitě, jež jsou po maturantech požadovány. V závěrečné partii kapitoly předložíme několik návrhů ke zkvalitnění výuky.

4.1 Téma První republiky v Rámcově vzdělávacím programu pro gymnázia

V první řadě se však musíme zaměřit na Rámcově vzdělávací program, který se v rámci změn v kurikulu stal stěžejním dokumentem nejen pro gymnázia. Při prostudování Rámcově vzdělávacího programu pro gymnázia (RVPG)⁸² zjistíme, že téma První republiky je obsaženo pouze ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost, ve vzdělávacím oboru dějepis⁸³. V rámci vzdělávacího oboru dějepis je téma prvorepublikového Československa řazeno do předposledního, chronologicky řazeného celku, „*Moderní doba I – situace v letech 1914-1945*“. Tématu samotnému je přímo vyhrazen jeden z osmi bodů pojmenovaný „*Vznik Československa, Československo v meziválečném období*“. Dalšími čtyřmi body, které mají přímý vztah k ČSR, jsou: „*versailleský systém a jeho vnitřní rozpory, Evropa a svět ve 20. a 30. letech, světová hospodářská krize ve světě i v ČSR, růst mezinárodního*

---

⁸² Plná verze dokumentu dostupná online: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf ; náhled 18.3.2012.

⁸³ To samé platí i pro Rámcově vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou. Proto nadále budeme používat identickou zkratku RVPG. Plná verze dokumentu Rámcově vzdělávacího programu pro gymnázia se sportovní přípravou dostupná online: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPGSP-2007-07_final.pdf ; náhled 18.3.2012.

napětí a vznik válečných ohnisek, mnichovská krize a její důsledky, kultura 1. poloviny 20. století (zrod moderního umění, nástup masové kultury, sport)“ (Kolektiv autorů 2007: 46).

Podíváme-li se v rámci totožného dokumentu na očekávané žákovy výstupy po probrání celého segmentu Moderní doby I, zjistíme, že mezi očekávanými výstupy není přímo zmíněno Československo v letech 1918-1938. Jen vybrané prvky z prvorepublikové éry lze zahrnout mezi dva širší očekávané výstupy: *„žák vymezí základní znaky hlavních totalitních ideologií a dovede je srovnat se zásadami demokracie; objasní příčiny a podstatu agresivní politiky a neschopnosti potenciálních obětí jí čelit, žák vysvětlí souvislost mezi světovou hospodářskou krizí a vyhocením politických problémů, které provázeny radikalizací pravicových i levicových protidemokratických sil“* (Kolektiv autorů 2007: 45).

V celém RVPG, kromě zmíněné oblasti, již nenajdeme přímou zmínku o námi probírané době. Pouze u průřezového tématu multikulturní výchovy si lze představit přesah mnohonárodnostní ČSR.

4.2 Dotazníkové šetření

Jedním z hlavních cílů této práce, jak jsme uvedli již v samotném úvodu, je provedení dotazníkového šetření mezi gymnaziálními kantory zabývající se ve svých hodinách výukou tématu První republiky. Během tvorby prvních dvou kapitol tohoto textu jsme sbírali podněty k sestavení otázek do samotného dotazníku, který je přílohou této práce. Při výběru jsme kladli důraz na témata, která potenciálně mohou vyvolávat kontroverzi v rámci didaktické aplikace na gymnáziích.

Jako lokalitu pro naše šetření jsme si stanovili Plzeňský kraj. V tomto prostoru se k aktuálnímu školnímu roku 2011/2012 nalézají celkem 15 čtyřletých i víceletých gymnázií včetně jednoho gymnázia se sportovní přípravou. Námi vybranou cílovou skupinou byli gymnaziální učitelé vyučující předměty, v nichž se lze shledat s tématem první ČSR, tedy předměty dějepis a základy společenských věd.

Během distribuce, vyplňování a následného zpětného doručení jsme se potýkali hned s několika potížemi. Dotazník byl odeslán učitelům prostřednictvím elektronické pošty. Prvním problémem, se kterým jsme se setkali již při snaze oslovit elektronickou formou kantory, byla jednak častá absence e-mailových adres u vyučujících na webových stránkách škol a dále absence názvů vyučovaných předmětů u jména učitele. Tento problém jsme zpravidla vyřešili telefonicky prostřednictvím sekretariátu dané školy, případně přímým telefonickým spojením s daným vyučujícím.

Druhou obtíží pak byla samotná elektronická komunikace, neboť jsme zjistili, že některé uvedené e-maily neexistují, případně daná schránka je přeplněná, nebo náš dotaz spadl do nevyžádané pošty. Třetím zásadním problémem byla zpětná vazba od samotných pedagogů. Z námi obeslaných sedmdesáti šesti vyučujících se do čtrnácti dnů vrátilo sedm dotazníků. Zbylé učitele jsme znovu kontaktovali prostřednictvím elektronické pošty. Z této intervence vzešlo dalších třináct odpovědí. Celková návratnost tak činila 15,2 %. Z celkové návratnosti však bylo pět vzorků, ve kterých učitelé v podstatě jen konstatovali, že oni sami prvorepublikové téma vůbec nevyučují, nebo jen marginálně. Jednalo se o kantory vyučující výhradně předmět základy společenských věd⁸⁴.

Cílem našeho výzkumu bylo zjistit, kolik času se reálně věnuje prvorepublikové problematice na gymnáziích, jak učitelé přistupují k výkladu rozporupných událostí české resp. československé historie a jaké učebnice používají při hodinách. V šetření jsme položili respondentům 20 otázek, z nichž 13 tvořily otázky kvantitativního a 7 otázek kvalitativního charakteru. Do textu vkládáme vyhodnocení odpovědí v procentuálním vyjádření.

Na první otázku: *„Kolik vyučujících hodin je věnováno otázce první Československé republiky ve Vámi vyučovaném předmětu na Vaší škole?“* jsme dostali odpověď v rozmezí 3-10 hodin. 66 % ze všech odpovědí tvořilo rozmezí 6-7 hodin a po zprůměrování nám vyšlo, že se tématu věnuje učitel 6

---

⁸⁴ Tito kantoři odpovídali, že se o tématu ČSR v období let 1918-1938 zmiňují jen krátce při probírání látky vztahující se k české státnosti, k demokracii popř. k národnostní problematice.

hodin. Rozmezí 3-10 hodin je, dle našeho názoru dosti velké. Samotný průměr šesti hodin však považujeme za dostačující k možnosti nabytí elementárních znalostí k námi rozebíranému historickému úseku⁸⁵.

Na druhou otázku: „*Domníváte se, že tato časová dotace je pro toto téma dostačující?*“ jsme u 47 % respondentů dostali odpověď „*spíše ano*“. Možnosti „*rozhodně ano*“ a „*spíše ne*“, pak shodně obdržely po 26 %. Varianty „*rozhodně ne*“ nevyužil nikdo z dotázaných. Jak vyplývá z odpovědí, učitelé se rovněž jako my domnívají, že časová dotace věnovaná První republice, je dostačující⁸⁶.

Třetí dotaz směřoval na využití učebnice a dalších didaktických prostředků: „*S jakou (jakými) učebnicí (učebnicemi) pracují žáci při výuce první ČSR a jakých dalších didaktických pomůcek využívají?*“ Zjistili jsme, že v 80 % případů je výhradně, nebo dominantně, využívána učebnice Dějepis pro gymnázia a střední školy 4 od autorů Kuklíka a Kuklíka ze Státního pedagogického nakladatelství Praha (Dějepis 4). Druhou používanou učebnicí, se kterou žáci pracují, je titul České dějiny II od autora Kvačka z nakladatelství SPL-Práce (České dějiny). Jako za doplňující materiál označilo 20 % odpovídajících Atlas českých dějin 2. díl – od roku 1618 od Kartografie Praha autorky Semotanové. 27 % dotázaných uvedlo, že jako doplňující didaktickou pomůcku, se kterou pracují vyučující i žáci, jsou pracovní listy, které si učitelé svépomocí vytvářejí. V době, kdy byly zavedeny jednotné státní maturity, je jistě pozitivní, že 80 % vyučujících používá ve svých hodinách identické učebnice. Je nutné i vyzdvihnout aktivní přístup vyučujících v podobě tvorby pracovních listů. Za nezcela optimální považujeme, že jako didaktická pomůcka nebyla uvedena žádná exkurse.

---

⁸⁵ K tomuto tvrzení nás vede předpoklad, že by kantor věnoval jednu vyučovací hodinu samotnému vzniku ČSR, dvě hodiny vnitropolitickému vývoji s kulturním a společenským přesahem, hodinu národnostní problematice, hodinu postavení ČSR v mezinárodním systému a závěrečnou hodinu opakování s vypíchnutím klíčových informací.

⁸⁶ Variantu „rozhodně ano“ nám dali výhradně učitelé, kteří na předchozí otázku odpověděli, že se tématu věnují více než 5 vyučovacích hodin. Možnost „spíše ne“ volili z 50 % učitelé, jenž na předchozí otázku odpověděli, že se tématu věnují méně než 5 hodin a z 50 % učitelé, kteří se První republice věnují více než 5 hodin.

Čtvrtý dotaz byl navázán na předchozí: „Co byste dané učebnici z obsahové či metodologické stránky vytknuli?“ 33 % vyučujících, kteří pracují z učebnicí Dějepis 4, hodnotí záporně její nemodernost, dále pak 25 % dotázaných hodnotí záporně nesystematičnost, roztříštěnost textu a stejný počet dotázaných hodnotí negativně absenci dobových textů. Zbývajících 17 % uvedlo, že by dané knize nic nevytklo. Druhé užívané učebnici České dějiny bylo v 67 % případů vytknuto přílišné penzum informací v jednotlivých oddílech knihy. V 33 % případů nebylo titulu vytknuto nic.

Následující otázka naopak zjišťovala, co by kantoři na dané učebnici vyzdvihli. 41 % vyučujících, kteří používají Dějepis 4, hodnotí kladně dostatečnou faktografii titulu, dalších 25 % oceňuje vhodnost rozšiřujících informací, které doplňují samotný text, 17 % pak hodnotí pozitivně její široké používání na českých školách a 17 % adekvátnost textové náročnosti. Učitelé používající učebnici České dějiny hodnotí pozitivně v 33 % případů zařazení dobových textů, v 33 % logičnost členění textu a také v 33 % srozumitelnost titulu.

Šestá, variantní, otázka měla za cíl zjistit, zda se studenti učí o státoporné ideji čechoslovakismu. Výsledkem bylo zjištění, že 87 % vyučujících se této myšlence věnuje a 13 % nikoliv. Tuto otázku považujeme za jednu z klíčových celé prvorepublikové éry, takže číslo blízké se devadesáti procentům je adekvátní.

Následně jsme zjišťovali, zda se vyučuje o dvou prvorepublikových válečných konfliktech, konkrétně o sedmidenní válce a o československo-maďarském válečném střetu. 27 % respondentů uvedlo, že se učí o obou válkách, 20 % že pouze o československo-polském konfliktu a 53 % zvolilo jako odpověď „neučí se ani o jednom z nich“. Toto zjištění u nás vzbuzuje značné rozpaky, neboť více jak polovina dotázaných neučí o válkách, které vedl jejich mateřský stát před necelými sto lety, jejichž výsledky určovaly hranice československého státu a s jejichž přímými důsledky se mohou studenti setkat dodnes. Pokud se kantoři tomuto tématu nevěnují, tak studenti těžko mohou v kontextu pochopit např. dodnes přetrvávající napjaté

slovensko-maďarské vztahy, popř. národnostní resp. jazykové složení obyvatel Těšínského Slezska.

Dále jsme se dotazovali, zda je studentům vysvětlováno rozdílné postavení Čechů a Slováků v námi sledované době. V 73 % případů ano, ve 27 % nikoli. Toto téma považujeme za významné především s ohledem na fakt, že na jeho základě by měli studenti pochopit další historické události, jako např. vznik Slovenského státu v roce 1939 nebo rozpad Československa v roce 1992. Z těchto důvodů bychom očekávali, že tomuto aspektu se budou věnovat všichni kantoři ve svém výkladu.

Svoji pozornost jsme rovněž zaměřili na pozemkovou reformu. Zajímalo nás, zda učitelé tuto problematiku vůbec vyučují. Zjistili jsme, že dvě třetiny, tedy 67 %, tak činí a 33 % nikoli. Danou otázku považujeme za důležitou i z hlediska přesahu do pozdější doby, konkrétně do doby komunistického Československa, kdy se znárodněval majetek ve prospěch státu a dodnes se s tímto problémem česká společnost zcela nevypořádala. Proto bychom doporučovali, aby pozemkové reformě bylo věnováno více pozornosti při samotné výuce.

Desátý dotaz zněl: „Vysvětlujete studentům pojem Pětka (popř. Velká pětka)?“ 80 % učitelů zvolilo jako odpověď variantu „ano“, 20 % „ne“. Dotaz týkající se Pětky jsme položili kvůli jejímu kontroverznímu postavení v demokratickém zřízení První republiky. Význam by toto téma mohlo mít i při společné diskusi učitelů a studentů o možnosti (ne)existence a fungování „Pětky“ v dnešním politickém systému ČR. Zjištění, že 80 % pedagogů se této problematice věnuje, lze hodnotit pozitivně.

Dále jsme zjišťovali, zda gymnaziální pedagogové vyučují o Hlinkově slovenské lidové straně. V 53 % případů ano, ve 47 % ne. Vzhledem k tomu, že HSLS byla nejsilnější slovenskou politickou stranou a výraznou měrou přispěla k hluboké krizi a následnému rozpadu republiky, domníváme se, že by ve výuce na českých gymnáziích měla být zařazena.

Pozornost v šetření jsme rovněž věnovali i neúspěšnému pokusu přívrženců NOF o státní převrat. Na otázku zda se učitelé ve svých hodinách zaměřují na tento čin a na osobu generála Radoly Gajdy, jenž byl s tímto aktem spojen, jsme získali v 27 % případů kladnou odpověď a v 73 % negativní. Domníváme se, že rovněž tato skutečnost by měla být na gymnáziích vyučována, jelikož se jednalo o předem připravený čin, který mohl být za určitých podmínek realizovatelný a nemuselo by se tak jednat jen o lokální problém. Navíc s tímto aktem bývá spojován někdejší náčelník generálního štábu československé armády Radola Gajda, který byl za účast na puči odsouzen, ačkoli se nikdy neprokázala jeho vina.

Třináctá otázka zněla: „*Vyučujete také o masových stávkách a o jejich někdy tragických okolnostech z dob Velké hospodářské krize?*“ Výsledkem bylo zjištění, že 47 % kantorů se této otázce věnuje a 53 % nikoliv. Domníváme se, že tento problém by v hodinách měl být zařazen, jelikož do těchto stávek byly zapojeny desítky tisíc protestujících a byly nasazeny stovky příslušníků pořádkových jednotek. Při těchto událostech došlo opakovaně ke kontroverzním zákrokům četnictva, při kterých bylo použito četnictvem střelných zbraní a několik lidí bylo dokonce zabito. Ve své době tyto zákroky rozpoutaly vlnu vášnivých debat a jejich důsledkem docházelo i k výměnám na postech v nejvyšších politických kruzích.

Na dotaz, jestli je ve výuce věnována dostatečná pozornost osobě T. G. Masaryka a jeho přínosu pro ČSR, jsme v 87 % případů obdrželi odpověď ano a ve 13 % případů ne. Procento kladných odpovědí je tedy velmi vysoké a lze jej hodnotit kladně, neboť přínos T. G. Masaryka pro ČSR byl značný a dodnes v české společnosti rezonuje obdiv a úcta k jeho osobě a činům.

V pořadí patnáctou otázku jsme zaměřili na členství ČSR v mezinárodních organizacích, konkrétně jsme zjišťovali, zda se vyučuje o Společnosti národů, Panevropské unii, Středoevropské unii a o Malé dohodě. Zatímco Společnosti národů a Malé dohodě se věnuje všech 100 % odpovídajících učitelů, Panevropské unii se věnuje jen 27 % z nich a Středoevropské unii dokonce pouze 13 %. Jako velmi pozitivní se jeví fakt, že všichni respondenti vyučují o dvou, pro ČSR nejvýznamnějších,

mezinárodních organizacích meziválečné éry. Skutečnost, že se Panevropské unii a Středoevropské unii dnes věnuje jen zlomek pedagogů, se dá akceptovat, neboť ani jedna z těchto iniciativ nedošla svého naplnění.

V návaznosti na předchozí dotaz byla zvolena i další otázka, ve které jsme zjišťovali kolik procent z celkové časové dotace poskytnuté První republice je gymnaziálními pedagogy zaměřeno na zahraniční politiku ČSR a na její postavení v mezinárodním systému. Výsledkem bylo zjištění relativně velkého časového rozpětí, které jednotliví učitelé zahraniční orientaci země věnují. 26 % dotázaných odpovědělo, že poměrný čas strávený touto problematikou tvoří do 10 % z celkové hodinové dotace pro celé téma, 47 % respondentů se pohybuje v rozmezí 10-20 %, 20 % pak v rozmezí 20-30 % a 7 % se tématu věnuje více než z 30 %. Pokud vezmeme v potaz, že průměrně učitel věnuje První republice 6 vyučovacích jednotek⁸⁷, zjistíme, že průměrná doba, kterou učitel stráví výkladem zahraničně-politické orientace země, činí zhruba 1 vyučovací hodinu. Toto číslo je dle nás jakýmsi fundamentálním minimem, které by bylo třeba zahraniční politice a postavení ČSR v mezinárodním systému věnovat, přičemž se domníváme, že se studentům nemůže dostat detailnějších informací a mohou se proto potýkat s problémem pochopení celého tématu v souvislostech.

V sedmnácté otázce jsme se dotázali, jaké dílčí téma z prvorepublikové éry se učitelům nejobtížněji auditoriu vysvětluje. Mezi patnácti učiteli se v otevřené otázce objevily v různých obměnách pouze čtyři okruhy odpovědí: vztah menšin k ČSR, Mnichovská dohoda, období těsně po vzniku ČSR mezi roky 1918-1922 a některé prvky demokratického fungování První republiky. První tři varianty odpovědí shodně uvedlo po 27 % dotázaných a demokratické pojetí První republiky uvedlo 20 % pedagogů. Pokud vezmeme v potaz první dvě kapitoly této práce a dílčí odpovědi z tohoto dotazníku, jsou právě tyto čtyři témata asi opravdu tím nejožehavějším, co je gymnazistům předkládáno a sice i z důvodu hledání možných paralel těchto témat v tehdejší době a současnosti.

---

⁸⁷ Viz odpovědi na první otázku z dotazníku.

U následujícího dotazu jsme se ptali kantorů, jakým způsobem vysvětlují žactvu Mnichovskou dohodu, neboť podle nás je toto místo v dějinné epoše První republiky nejkontroverznějším ze všech. Mnoho učitelů na tuto otevřenou otázku odpovídalo poměrně ze široka a uvedlo více cest k samotnému vysvětlení tohoto aktu. Většina dotázaných však odpověděla, že se snaží studentům Mnichov vysvětlit v kontextu doby a uvést nejdůležitější okolnosti, které k němu vedly tj. tlak Hitlera, sudetských Němců a politiku appeasementu. Několik učitelů rovněž uvedlo, že mimo klasické učebnice k vysvětlování používají vzdělávacího internetového portálu Moderní dějiny⁸⁸.

Předposlední dotaz zjišťoval, zda obraz, jenž panuje v obecném povědomí žactva o první ČSR, z pohledu pedagogů, odpovídá tehdejší realitě. Varianty „ano“ a „nevím“ získaly shodně po 40 % a možnost „ne“ obdržela 20 %. Motivem k zařazení tohoto dotazu bylo současné obecné povědomí obyvatelstva ČR, jenž má dobu První republiky jistým způsobem idealizovanou⁸⁹.

Poslední otázka zjišťovala, jestli sami učitelé se domnívají, že poznatky, které si student odnese ze školského ústavu, na němž sami působí, jsou dostačující. Odpovědi, jež jsme získali, nás značně zaskočily, jelikož pouze 33 % respondentů odpovědělo, že „ano“. Variantu „ne“ zvolilo 27 % odpovídajících a pro „nevím“ se rozhodlo 40 % zúčastněných. Domníváme se, že učitel by měl být ve větší míře schopen posoudit, zda látku, kterou vyučuje, považuje z obsahového hlediska za dostačující nebo nikoli.

Výsledkem dotazníkového šetření je v první řadě skutečnost, že na gymnáziích v Plzeňském kraji se téma První republiky systematicky vyučuje pouze v hodinách dějepisu. Dále jsme zjistili, že průměrná časová dotace věnovaná tématu první ČSR činí 6 výukových jednotek a ne na každé škole je stejná, resp. ne každý učitel věnuje tématu stejný čas. Dalším podstatným

---

⁸⁸ Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/> ; 29.3.2012.

⁸⁹ To samozřejmě koresponduje se skutečností, že za dob komunistického Československa se toto téma v podstatě nevyučovalo nebo výuka sama byla ideologicky deformována. Rovněž i literární činnost zaměřená na Československo v letech 1918-1938 byla takřka nulová.

výstupem bylo zjištění, že tři čtvrtě vyučujících učí podle totožné učebnice, kterou však nepovažují za zcela bezchybnou. V následující kapitole se zaměříme právě na analýzu těchto učebnic používaných pedagogy.

Za pozitivní označujeme zjištění, že velká většina kantorů se věnuje tématu vzájemných česko-slovenských vztahů. Kladně lze také ohodnotit skutečnost, že učitelé vyučují palčivé téma pozemkové reformy i problematiku postavení Pětky v rámci demokratického zřízení republiky. Pozitivním zjištěním je i skutečnost, že všichni odpovídající se ve svém výkladu věnují dvěma význačným mezinárodním organizacím Malé dohodě a Společnosti národů.

Dalším výstupem provedeného dotazníkového šetření je zjištění, že ne všichni učitelé zaměřují výklad na námi vybraná témata, která mohou působit jisté didaktické obtíže pro svůj, leckdy kontroverzní vzbuzující, charakter. Za nedostačující považujeme především zjištění, že nadpoloviční většina dotázaných nevyučuje ani o jednom válečném konfliktu, který CSR vedla. Za další nedostatek bychom označili skutečnost, že jen čtvrtina vyučujících se ve výkladu zabývá pokusem NOF o státní puč a že téměř polovina dotázaných se nezmiňuje o HSLS, která byla nejsilnější slovenskou politickou stranou a v období Druhé republiky stála po boku Německa při rozbití ČSR. Jako nepostačující rovněž hodnotíme zjištění, že 53 % dotázaných nevyučuje o masových dělnických stávkách, které měly několikrát tragický průběh, včetně rozporuplných zákroků četnictva a kontroverzních postojů některých politiků.

4.3 Analýza učebnic

První dekáda nového století přinesla do českého školství zásadní změnu v podobě zavedení rámcově vzdělávacích programů (RVP) pro všechny typy škol, počínaje mateřskými školami a jazykovými školami s právem státní jazykové zkoušky konče. Realizace RVP na gymnáziích v praxi může posunout gymnaziální vzdělávání na vyšší úroveň a vytvořit pro české žáky lepší předpoklady pro uplatnění v rámci evropského pracovního trhu. O tom, zda reforma přinese žádaný účinek, rozhoduje mnoho činitelů, a

jedním z nich je i úroveň a kvalita vyučovacích prostředků (Kolektiv autorů 2008: 26).

Stejně jako ostatní vyučovací předměty, tak i dějepis dnes hledá svou novou, účinnější podobu. Jedním z vyučovacích prostředků, který by měl kantorům i žákům pomoci, je kvalitní učebnice. Její využívání není vždy pravidlem, což dokazují pravidelné sondy prováděné nejen MŠMT, ale i různými pedagogickými fakultami v zemi. Učebnice rovněž ztratila své dominantní postavení mezi informačními zdroji určenými pro žáky. Vzhledem k povaze cílů dějepisného vzdělávání má však učebnice ve výuce dosud nenahraditelnou pozici. Každý učitel vybírá pro své žáky učebnici zpravidla na doporučení kolegů, někdy dle svého vlastního úsudku a někdy v podstatě nemá na výběr, neboť musí používat tu učebnici, kterou daná škola odebírá (Kolektiv autorů 2008: 26-27).

Námi provedené dotazníkové šetření odhalilo, že učebnice je v hodinách dějepisu stále hlavní didaktickou pomůckou. Z dotazníku rovněž vyplynulo, že v hodinách zaměřených na téma První republiky jsou používány pouze dvě učebnice. Na tyto dva tituly se nyní zaměříme v naší analýze, která bude provedena pomocí kvantitativní formy obsahové analýzy. Nejedná se o komplexní výzkum, ale spíše o výzkumnou sondu, neboť rozsah této práce nám neumožňuje provedení komplexního výzkumu a ani to není účelem předkládaného textu.

U provedené obsahové analýzy jsme zvolili následující kritéria třídění: počet národů zastoupených v jednotlivých učebnicích prostřednictvím vyjmenovaných konkrétních národů, celkový počet jmen doplněný údajem o počtu Čechoslováků, pět nejčastěji se vyskytujících jmen z ČSR i ze zahraničí, rozsah témat zastoupených v učebnicích roztříděných do následujících tématických celků: vnitřní politika ČSR, ČSR v mezinárodním systému, ekonomika státu, národnostní problematika, česko-slovenské vztahy včetně postavení Slovenska v rámci ČSR.

Jak jsme uvedli výše, provedené dotazníkové šetření zjistilo, že gymnaziální studenti v Plzeňském kraji pracují buď s učebnicí Dějepis pro

gymnázia a střední školy 4 ze Státního pedagogického nakladatelství (Dějepis 4), anebo s titulem České dějiny II z nakladatelství SPL-Práce (České dějiny). U obou knižních titulů jsme pracovali pouze s těmi částmi knih, které se týkají první ČSR, tedy ČSR v období od 28. října 1918 do 30. září 1938⁹⁰. V případě tvorby jmenných seznamů jsme nebrali v potaz jména uvedená v úryvcích dobových textů.

Po sestavení jmenného seznamu v Dějepis 4 jsme zjistili, že celková suma jmen objevujících se v knize činí 175. Z těchto 175 jmen je 86 československých a 89 zahraničních. Z 86 všech vyjmenovaných československých osobností je nejčastěji zmiňována osoba T. G. Masaryka – 16x a osoba E. Beneše – 14x. S odstupem jsou ve čtyřech případech zmíněna jména K. Kramáře a A. Rašína. Třikrát se v textu objevují jména šesti československých osobností: A. Švehly, V. Šrobára, K. Gottwalda, M. Hodži, J. Voskovce a J. Wericha. Ostatních 76 jmen je v probíraném textu zastoupeno jednou či dvakrát. Z 89 zahraničních jmen je 45x uvedena osoba A. Hitlera, 15x J. V. Stalina, 8x W. Wilsona, 7x V. I. Lenina a 6x B. Mussoliniho, Čankajška i N. Chamberlaina.

V případě sestavování jmenného seznamu u Českých dějin jsme zjistili, že celkové množství obsažených jmen je 192, z toho 162 československých a 30 zahraničních. Z hlediska četnosti je 50x uvedena postava T. G. Masaryka, 22x E. Beneše i A. Švehly, 18x V. Tusara a 16x K. Kramáře. U historických postav zahraničních je 19x zmíněn A. Hitler, 11x K. Henlein, 4x Karel I. i N. Chamberlain a 3x W. Runciman.

Po sečtení výsledků jednotlivých národností v učebnici Dějepis 4 jsme zjistili, že celkový počet uvedených národností je 17, přičemž národností, jež jsou zmíněny více než 5x, je 7. Německá národnost je v námi rozebírané části titulu zmíněna 32x, česká 31x, slovenská 23x, cikánská 14x, československá 10x, židovská 7x a maďarská 6x.

---

⁹⁰ Na události, jež předcházely i následovaly po tomto časovém úseku, nebyl při provedené analýze brán zřetel.

V knize České dějiny byl zjištěn výskyt 13 různých národností, přičemž pouze čtyři z nich jsou v textu zmíněny více než 5x. Konkrétně se jedná o slovenskou národnost, která je v rozebírané části knihy uvedena 39x, českou – 35x, německou – 29x a československou – 16x.

Při zkoumání rozsahu témat jsme používali pouze samotný hlavní text titulu, nikoliv rozšiřující informace. Při výběru způsobu, jakým budeme měřit podíl daných témat, jsme zvolili metodu měření plochy formou počtu řádků. Ke každému tématu bylo přičteno právě tolik řádků, kolik je v té které učebnici vybranému tématu věnováno. Započítán byl každý započatý řádek, nikoliv normo řádek, neboť titul nemáme k dispozici v elektronické podobě a při snaze zjištění přesného výskytu normořádek by došlo pravděpodobně k určité odchylce. Obě analyzované učebnice jsou formátu A4 dle normy ISO 216. Každá normostrana v obou učebnicích je rozdělena vertikálně napůl, takže počet řádků na každé straně je 2x 62 v případě Dějepisu 4 a 2x 57 u Českých dějin.

Ve zkoumané části Dějepisu 4 jsme zjistili celkovou přítomnost 1421 řádků vztahujících se k První republice, z nichž celkem 1212 se zabývá jedním z námi zvolených dílčích témat. Pokud bychom chtěli tento poměr vyjádřit procentuálně, došli bychom k 85 %. Prvním tématem v knize Dějepis 4, které jsme zkoumali, bylo téma vnitropolitického vývoje první CSR. Při provádění analýzy jsme došli k závěru, že vnitropolitickému vývoji je v inkriminované pasáži knihy věnováno 457 řádků. Postavení ČSR v mezinárodním systému 158, ekonomice 231, národnostní problematice 167 a česko-slovenským vztahům včetně postavení Slovenska v rámci ČSR 99 řádků.

Při provedení identické sondy v učebnici České dějiny jsme zjistili celkovou přítomnost 3179 řádků u segmentů věnujících se CSR do roku 1938. Z tohoto čísla se 2348 řádků věnovalo jednomu z pěti zvolených témat, což činí 74% podíl zastoupení. U otázky vnitropolitického vývoje CSR byla zjištěna přítomnost 917 řádků, u postavení ČSR v mezinárodním systému 562 řádků, u ekonomické situace 364 řádků, u národnostní otázky 307 řádků a u česko-

slovenské otázky 192 řádků⁹¹. V procentuálním poměru vyjádřeno: 37 % z pěti témat tvoří vnitropolitická charakteristika, 13 % postavení republiky v mezinárodním systému, 27 % ekonomická situace, 13 % národnostní otázka a 8 % česko-slovenské vztahy.

Je pochopitelné, že v titulu zaměřeném na české dějiny budou dílčí témata hojněji zastoupena, ale skutečnost, že otázce postavení ČSR v mezinárodním systému je v Dějepisu 4 věnováno jen 158 řádků považujeme za zcela nedostačující stejně jako rozsah věnovaný česko-slovenské problematice a postavení území Slovenska v rámci ČSR, kterému je celkově věnováno 80 % jedné normostrany. V učebnici České dějiny je námi vybraným aspektům celkově věnován téměř dvojnásobný rozsah a celkové obsahové prvorepublikové dotaci více než dvojnásobný rozsah. Pokud bychom všech pět zvolených aspektů měli procentuálně vyhodnotit mezi sebou, zjistili bychom, že 39 % je věnováno vnitropolitickému vývoji, 24 % postavení ČSR v mezinárodním systému, 15 % ekonomické charakteristice doby, 13 % národnostní problematice a 8 % česko-slovenským vztahům.

Kdybychom tato procentuální vyjádření porovnali mezi oběma učebnicemi, zjistili bychom, že v případě vnitropolitického vývoje, národnostní problematiky a česko-slovenských vztahů je procentuální zastoupení v rámci témat velmi podobné. Viditelný rozdíl mezi oběma tituly je v přistoupení k tématu postavení ČSR v mezinárodním systému a v ekonomické charakteristice země, kdy Dějepis 4 upřednostňuje ekonomickou situaci před postavením ČSR v mezinárodním systému. To ostatně koresponduje i s výsledky našeho dotazníku, konkrétně s odpověďmi na otázku číslo 16, která zjišťovala, jak velký prostor je učitelé věnován zahraniční politice země a jejímu postavení v mezinárodním systému. Dle našeho názoru je vhodnější poměr mezi vybranými aspekty, jenž je zastoupen v knize České dějiny.

---

⁹¹ U provedené obsahové analýzy využívaných učebnic je třeba přihlídnout ke skutečnosti, že titul Dějepis 4 je zaměřen na komplexní gymnaziální a středoškolskou výuku moderních dějin a učebnice České dějiny klade důraz, jak napovídá její název, pouze na soudobé dějiny českých zemí.

Z hlediska členitosti textu je učebnice Dějepisu 4 poměrně nepřehledná, neboť do kapitoly věnované První republice jsou vloženy celé světové dějiny té doby, takže pokud učitel vykládá látku vztahující se k ČSR chronologicky, musí studenti knihou nesystematicky listovat. Za nešvar obou učebnic bychom označili jejich poslední segment věnující se kultuře ČSR. V obou případech je na několika stránkách taxativně vyjmenována celá plejáda osobností kulturního života zpravidla bez zasazení do širšího rámce.

Vrátíme-li se k odpovědím na otázky z dotazníku číslo 4 a 5, řadíme se k té skupině učitelů, kteří u učebnice Dějepis 4 kritizovali řazení textu a nucené listování při souvislém výkladu látky. Rovněž souhlasíme s těmi kantory, kteří titulu vytkli jeho nemoderní vzhled, a dále bychom nesouhlasili se jmenným sumářem osob kulturního života. Z opačné stránky bychom na titulu vyzdvihli, stejně jako 25 % odpovídajících kantorů, vhodnost doplňujících informací k samotnému textu. Rovněž i její široké používání českými pedagogy může obzvláště v době státních maturit, usnadnit přípravu a organizaci maturit, stejně tak i přípravu samotných studentů k závěrečné zkoušce. Rovněž i tvůrci zadání maturit, pokud vědí, že většina žáků pracuje s tou kterou konkrétní učebnicí, mohou při vypracování zadání pracovat s daným titulem.

V celkovém zhodnocení učebnice České dějiny jí vytkneme pouze sumář jmen osobností především kulturního života, jenž je zařazen na konci námi zkoumané části titulu. Slabinou knihy, která brání v širším používání, je její orientace pouze na české dějiny. Pokud většina škol nakupuje učebnice, nakoupí spíše jeden titul, který má širší tematický rozsah a žákům vystačí minimálně jeden školní rok, než více učebnic, byť by byly žákům i učitelům přínosnější. Kladně hodnotíme její grafické zpracování, vhodnost rozšiřujících informací včetně dobových textů a fotografií, ale především dostatečnou faktografii, obzvláště v námi zkoumaných pěti tematických oblastech.

Při analýze výsledků provedené obsahové analýzy se nám nabízí hned několik zamyšlení, souvisejících s efektivitou výkladové části učebnic a se znalostními požadavky budoucích maturantů. Jaký je smysl výuky soudobých dějin na gymnáziích? Je opravdu žádoucí podat studentům takřka komplexní historiografickou znalost fakt a osobností?

Již při zběžném pohledu na závěry námi provedené obsahové analýzy si lze povšimnout vysokého počtu uvedených jmen. 175 resp. 192 jmen historických osobností v rámci dvacetiletého historického vývoje je dle našeho názoru pro gymnazisty až příliš. Je žádoucí, aby studenti znali jména jako např. Franz Kafka, Vladislav Vančura, Emil František Burian, Adolf Loos, či Karel Hašler, ale je otázkou, zda by tato jména neměla být zařazena do jiných vyučovacích předmětů, jako jsou český jazyk a literatura nebo základy společenských věd. Dále pak mnohá jména považujeme za tolik specifická, že by se o nich mělo spíše než na gymnáziích vyučovat na specializovaných středních školách případně až na vysokoškolském stupni. Máme na mysli Oldřicha Tyla, Františka Gahuru, Růženu Šlemrovou, Ferdinanda Vacha, Pravoslava Kotíka, Jana Laudu a mnoho dalších.

Pokud bychom se podívali na frekvenci jednotlivých jmen, zjistili bychom, že v učebnici Dějepis 4 jsou u zahraničních osob nejčastěji uváděna jména, která vešla do dějin jako tyranů a diktátorů. Zdaleka nejfrekventovanějším jménem v této učebnici je Adolf Hitler. Ze zahraničních osobností jsou mezi osmi nejpoužívanějšími jmény zastoupeni další osobnosti, které historie označila za zločince: Stalin, Lenin i Mussolini. Jedinou osobností, která neměla podíl na zločinech a jejíž jméno při vyslovení nevzbudí kontroverzi, je osoba prezidenta Wilsona. Oproti tomu u českých jmen jsou nejčastěji uváděna jména, která dodnes vzbuzují obdiv, úctu, či respekt – Masaryk, Beneš, Kramář, či Rašín. V případě učebnice Českých dějin tato dichotomie není tak razantní. Ve výskytu českých jmen je situace velmi podobná, u zahraničních osobností však nejsou diktátorů tolik zmiňováni, leč frekvence kontroverzních jmen (alespoň pro české auditorium) je opět hojná: Henlein, Chamberlain a Runciman.

Domníváme se, že hlavní příčinou faktografické a jmenné přebujelosti učebnic dějepisu je skutečnost, že nejen tyto, ale i další učebnice s historickou orientací, sepisují historikové. Námi zkoumané učebnice sepisovali v jednom případě profesori Jan Kuklík st. a Jan Kuklík ml., v druhém případě pak profesor Robert Kvaček. Všichni tři autoři jsou v první řadě uznávanými odborníky v oblasti historie popř. v oblasti práva, až v druhé řadě pedagogy.

4.4 Požadavky k maturitě

Obrátíme-li svoji pozornost na požadované znalosti maturanta, zjistíme, že dle platného Katalogu požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky žák k maturitě:

„pochopí proces vzniku Československa v roce 1918;

vymezí rozsah státu, jeho hranice, národnostní složení obyvatelstva a politický systém;

zhodnotí význam vzniku samostatného a demokratického československého státu pro Čechy a Slováky i důsledky vzniku Československa pro národnostní menšiny;

posoudí demokratický charakter a politickou kulturu první Československé republiky včetně působení Tomáše G. Masaryka;

posoudí základní vnitrostátní, zahraničněpolitické a mezinárodní problémy meziválečného Československa;

posoudí národnostní problémy Československa a možné způsoby jejich řešení;

zhodnotí ekonomiku státu, sociální skladbu obyvatelstva, sociální politiku státu, posoudí vliv hospodářské krize z konce 20. a z počátku 30. let na obyvatelstvo a na stabilitu republiky;

orientuje se v procesu působení mezinárodních a vnitřních sil ohrožujících demokratický charakter státu i jeho existenci; posoudí podíl domácích radikálních pravicových a nacionalistických politických sil na zániku první republiky;

určí na základě předložených kritérií (např. výsledků voleb) politický vliv významných politických uskupení v Československu;

charakterizuje politiku československých komunistů v meziválečném období v souvislosti s ideologií Třetí internacionály;

zhodnotí důsledky rozhodnutí mezinárodní konference v Mnichově v kontextu evropské politiky a utváření česko-německých vztahů v rámci první poloviny 20. století;

porovná první a druhou republiku;

rozpozná charakteristické znaky a projevy kultury v první republice včetně kultury menšin“ (Cermat 2008: 11).

Dějepis je u společné části maturitní zkoušky zařazen jako nepovinná zkouška a v případě jeho výběru žákem se předpokládá žákovo zaujetí pro obor, a proto je zkouška nabízena pouze ve vyšší úrovni obtížnosti. Z toho také mj. plynou výše uvedené znalosti, které jsou po žákovi u maturitní zkoušky požadovány⁹².

U maturitní zkoušky se dnes žák setká s didaktickým testem obsahujícím 45-50 otázek, resp. úloh, na jejichž zodpovězení má maximálně 90 minut. Tento didaktický test ověřuje požadavky z jednotlivých tématických okruhů dle výše uvedených nároků Katalogu požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky pro učební rámec dějepis. Tématických okruhů objevujících se v didaktickém testu je celkem šest a téma První republiky je zařazeno v chronologicky posledním okruhu nejnovějších dějin. Danému okruhu je v testu věnována největší míra pozornosti, konkrétně 25-30 % zastoupení otázek⁹³.

Podíváme-li se na vzorové zadání maturitního testu z roku 2011 z dějepisů, zjistíme, že k První republice se přímo váží dvě otázky a jedna nepřímo. První otázka se studenta dotazovala: „*Který z následujících politiků je významným představitelem slovenské politiky z období První republiky?*“ Odpovídající měl na výběr ze čtyř variant: Jozef Tiso, Alois Rašín, Miklós Horthy a Antonín Švehla. Druhá otázka se pomocí naváděcího textu dotýkala

---

⁹² Dostupné online: http://www.novamaturita.cz/index.php?id_document=1404033319 ; náhled 8.4.2012.

⁹³ Všechny tématické okruhy a jejich procentuální zastoupení v maturitním testu jsou součástí této práce v příloze.

československo-maďarské války a studenta se dotazovala: „*Ve kterém roce proběhla událost popisovaná ve výchozím textu?*“ Otázka týkající se nepřímo či okrajově První republiky požadovala po studentovi, aby ke čtyřem historickým událostem přiřadil správné datum. Jednou z těchto událostí pak byl vznik Slovenské republiky rad⁹⁴. Pokud by žáci přistupující k maturitě pracovali s jednou z námi rozebíraných učebnic, tyto otázky by měli být schopni fundovaně zodpovědět⁹⁵, neboť oba tituly se o všech výše zmíněných jménech a událostech, více či méně, zmiňují.

V hodinách dějepisu se však, alespoň dle našeho zjištění, student tyto informace nedozví, resp. se je dovědí jen někteří. Důvodem je skutečnost, že 47 % námi oslovených kantorů se ve výuce nezmiňuje o Hlinkově slovenské lidové straně a předpokládáme tedy, že v tom případě se nejspíše nebudou zmiňovat ani o Jozefu Tisovi, coby čelním představiteli této politické strany. Ještě složitější situace je u následujících otázek, resp. u obou následujících otázek, jelikož spolu úzce souvisejí. O československo-maďarském konfliktu učí, dle našeho zjištění, 27 % kantorů, tedy o vyhlášení Slovenské republiky rad bude vyučovat obdobné, či spíše totožné procento učitelů.

Gymnaziální studenti jsou tedy postaveni do situace, kdy učitelé o těchto jménech a událostech spíše neučí a v učebnicích, se kterými studenti pracují, se tyto informace nalézají. Z toho plyne, že od žáků je při výběru dějepisu jako volitelného maturitního předmětu očekáváno samostudium. K tomu, aby dotyčný student vstřebal dostatečné penzum znalostí, si musí dějepis zvolit jako volitelný předmět relativně brzy, aby byl schopen rozšiřující vědomosti načerpat.

4.5 Návrhy na zkvalitnění výuky

Rádi bychom na tomto místě navrhli několik variant, kterak, z našeho úhlu pohledu, zlepšit popř. zpestřit výuku prvorepublikových témat na

---

⁹⁴ Dostupné online: http://www.kampomaturite.cz/data/USR_052_DEFAULT/DE_DT_TS_2011.pdf ; náhled 8.4.2012.

⁹⁵ Nikoliv tipnout, nebo provést u otázky vylučovací metodu.

gymnáziích. Předně bychom navrhovali upustit od suchopárného výkladu ve škole a pomocí didaktické vycházky či didaktické exkurze přiblížit studentům dobu První republiky. V rámci plzeňského regionu bychom doporučili návštěvu Muzea na demarkační linii v Rokycanech, které mapuje výzbroj, výstroj a techniku československé armády od roku 1918. V Anníně na Sušicku najdeme Muzeum lehkého opevnění, mapující výstavbu vojenských bunkrů, jež byly budovány na sklonku 30. let 20. století před očekávaným válečným střetem s nacistickým Německem. Rovněž Západočeské muzeum dokázalo shromáždit celou řadu prvorepublikových artefaktů zaměřených na písemný a tištěný materiál. Na sklonku roku 2011 byla např. uspořádána v mázhauzu plzeňské radnice výstava prvorepublikových dobových fotografií. V Nepomuku, v budově bývalé zelenohorské pošty, je otevřena stálá expozice zaměřená na prvorepublikové automobily a motocykly. V rámci Plzeňského kraje bychom také studentům doporučili návštěvu Muzea Dr. Edvarda Beneše v Kožlanech. V rámci celorepublikové úrovně bychom vřele doporučili studentům exkursi do Muzea T. G. Masaryka v Lánech, ve kterém mj. v loňském roce došlo k otevření nové expozice „*T. G. Masaryk a První republika*“. Národní muzeum umožňuje návštěvu stálé expozice nazvané „*Křížovatky české a československé státnosti*“, která je orientována na mezníky české a československé státnosti 20. století. V Jindřichově Hradci existuje Národní muzeum fotografie, kde se studenti mohou setkat s řadou dobových fotografií, které zachycují tehdejší kulturní a společenské dění. V současné době je v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze k vidění expozice nazvaná „*Pražské módní salony 1900-1948*“ mapující módní trendy 1. poloviny 20. století.

Při analyzování dotazníků nás zaskočilo zjištění, že 80 % vyučujících mezi používanými didaktickými pomůckami nezmínilo využití mapy. Zbýlých 20 % vyučujících uvedlo, že žáci při hodinách pracují s Atlasem českých dějin. My bychom se rovněž přikláněli k využití tohoto atlasu, neboť v této publikaci je zařazena řada tématických map různého zaměření. Dále je titul vhodně obohacen o několik grafů a ilustrací. Práci s mapou považujeme v hodinách dějepisu, zvláště pak v hodinách zabývajících se První republikou, za žádoucí, neboť student si dokáže lépe představit určité spojitosti a mapa obecně přispívá k lepší orientaci. Na mapě např. učitel může žákům názorně ukázat,

proč ČSR nepodstoupila otevřený válečný střet s Německem, resp. proč byla československou vládou přijata Mnichovská dohoda. Právě tato ožehavá otázka se někdy objevuje v médiích, ve společenských diskusích i na školní půdě. Učitel na mapě může snadno ukázat, jak dlouhé hranice měla ČSR s Německem po anšlusu, a že všechny sousední země (vyjma Rumunska) vznášely v roce 1938 vůči Československu územní nároky a válečný střet by ČSR pravděpodobně musela podstoupit i s dalšími zeměmi.

Dalším naším návrhem, jak přispět ke zlepšení výuky, je využití digitálních učebních materiálů. 27 % učitelů v dotazníku uvedlo jako další využívanou didaktickou pomůcku pracovní listy. Vedle pracovních listů bychom doporučili i zhlédnutí televizních dokumentů věnujících se ČSR nebo vybrané díly z publicistického cyklu České televize Historie.cs. Posledním návrhem, jak nenásilnou formou přiblížit studentům období První republiky a jeho politické a společensko-kulturní aspekty, je pak doporučení některé z populárních literárních, televizních či filmových děl, které se tomuto období věnují a vybrat z nich samozřejmě ty, které jsou faktograficky korektní⁹⁶.

---

⁹⁶ Z literárních děl bychom doporučili např. měsíčník History revue, Vančurovu humornou novelu Rozmarné léto (která byla rovněž zfilmována), nebo Olbrachtův román Nikola Šuhaj loupežník (později zfilmován jako Balada pro banditu). Z populární kinematografické tvorby bychom zmínili populární seriály Četnické humoresky či Bylo nás pět. Jako dobový film bychom doporučili snímek Martina Friče Lidé na kře, který koresponduje s dobou hospodářské krize.

5 ZÁVĚR

Předkládaná práce měla dva hlavní cíle: nastínění historiografických prvků první Československé republiky a zaměření se na konkrétní pedagogická resp. didaktická dilemata této problematiky při výuce na gymnáziích. Během tvorby prvních dvou kapitol, které kladly důraz na historiografii, jsme sbírali podněty na otázky do dotazníkového šetření, které jsme následně předložili gymnaziálním kantorům.

První kapitola, která se věnovala vnitropolitickému vývoji První republiky s krátkým exkursem do dob národního obrození, nám ukázala několik palčivých témat doby a mnoha podněty přispěla k sestavení otázek do dotazníku. Nejklíčovější ožehavá témata jsme spatřili v pozemkové reformě, v zákoně na ochranu republiky, tiskovém zákoně, v zákoně umožňujícím státu zasahování do ekonomické sféry, v odstředivých tendencích menšinových národností vůči existenci a fungování ČSR a v roli Pětky. Z osob vzbuzujících kontroverzi bychom zmínili jména Jiřího Stříbrného, Radoly Gajdy a Vojtecha Tuky. I přes veškeré uvedené kontroverze považujeme za důležité v současné výuce zdůrazňovat fakt, že ČSR byla ve své době jednou z nejdemokratičtějších zemí v Evropě.

Ve druhé kapitole jsme blíže zkoumali několik vybraných, z našeho pohledu klíčových, aspektů: vzájemné česko-slovenské vztahy, národnostní problematiku ČSR s důrazem na německou menšinu a postavení republiky v mezinárodním systému. Rovněž i zde jsme se setkali s řadou historiografických problémů, které nás inspirovaly při sestavování dotazníku.

V rámci česko-slovenských vztahů byla problematická již samotná uměle vytvořená idea čechoslovákismu, neboť s touto myšlenkou se nikdy značná část, zejména slovenské, populace neztotožnila. V začátcích realizace této myšlenky se rovněž vyskytla řada problémů: rozdílné postavení Čechů a Slováků, opanování státních úřadů Čechy, dosazení velkého počtu Čechů do slovenské vrstvy inteligence atd. Hlavním problémem však bylo nedodržení slibu o realizaci slovenské autonomie, ke které se zavázal již T. G. Masaryk

v Pittsburské dohodě. Slovákům nebyl ani přiřknut statut národnosti; Slováci byli jen jednou ze dvou větví v praxi neexistujícího československého národa.

Druhým rozebíraným aspektem byla národnostní problematika, neboť ČSR jako jeden z nástupnických států zdělila po rozsáhlé habsburské monarchii břímě, které bylo hlavním důvodem rozpadu monarchie, totiž mnohonárodnostní strukturu obyvatelstva. Největší národnostní patálií Československa byla německá menšina resp. vztah Němců žijících v ČSR vůči mladé republice. Třímilionová německá diaspora se během několika dní dostala z privilegovaného postavení do postavení pouhé národnostní menšiny a německý jazyk náhle přestal být jazykem používaným veškerými úřady a inteligencí. Situace mezi Čechoslováky a Němci se během 20. let 20. století normalizovala a němečtí politici dokonce zasedli ve Švehlově vládě. Hospodářská krize a vzestup radikálních uskupení však znamenal konec dobrých československo-německých vrahů. Uvnitř německé diaspory se prosedila Henleinova Sudetoněmecká strana, která se, s výrazným přispěním německé NSDAP, podílela na rozbití První republiky. Se Sudetoněmeckou stranou začala sympatizovat stále větší skupina sudetských Němců, v důsledku čehož měla strana ve 2. polovině 30. let podporu naprosté většiny sudetských Němců.

Třetím rozebíraným aspektem bylo postavení ČSR v mezinárodním systému. ČSR, po vyřešení hraničních sporů v roce 1919, měla relativně dobré postavení v rámci mezinárodního systému, o čemž svědčí i fakt, že E. Beneš opakovaně zastával vysoké funkce v rámci struktur Společnosti národů. Tato dobrá pozice, vybudovaná zejména T. G. Masarykem, E. Benešem, M. R. Štefánikem a činy československých legií, však ve druhé polovině 20. let začala oslabovat díky německé snaze o návrat na výsluní evropské politiky. ČSR si svoji mezinárodní pozici jistila aliančním spojenectvím s Francií a dalšími francouzskými spojenci Rumunskem a Královstvím SHS v rámci Malé dohody. Ve druhé polovině 20. let měla První republika se všemi sousedními státy normalizované vztahy. Vše však změnila letitá hospodářská krize. Pozice ČSR během 30. let oslabovaly – ČSR začala ztrácet své alianční spojence, okolnostmi byla přinucena k uzavření dohody se SSSR, maďarská

iredenta se opět drala do popředí, versailleský mírový systém se hroutil a během několika let po nástupu A. Hitlera v Německu zápasila ČSR o svoji holou existenci.

Jestliže první dvě kapitoly práce měly za cíl nastínit hlavní historiografická dilemata doby, pak cílem třetí kapitoly byl pohled na současnou výuku této historické epochy českých (československých) dějin na gymnáziích s akcentem právě na zmíněná historiografická dilemata. Celá tato kapitola měla dvě nosné části – dotazníkové šetření provedené mezi kantory a analýzu používaných učebnic.

Dotazníkově šetření, jež jsme uskutečňovali v první polovině měsíce března roku 2012 pomocí elektronické pošty, nám ukázalo, že téma První republiky se systematicky učí pouze v hodinách dějepisu. Z výsledků vyplynulo, že prvorepublikovým tématům věnuje učitel průměrně šest vyučovacích jednotek. Šest hodin by se dalo shledat dostačujícími k nabytí elementární znalosti tématu První republiky. Pokud vezmeme v potaz skutečnost, že dějepis není povinným maturitním předmětem, pak lze tuto časovou dotaci shledat akceptovatelnou.

Zjistili jsme také, že jen málo učitelů věnuje pozornost ve svém výkladu válečným střetům, které Československo, v počátku své existence, vedlo. Rovněž méně než polovina vyučujících nezaměřuje svůj výklad na téma pokusu o fašistický puč v Brně a nezabývá se otázkou dělnických stávek v průběhu hospodářské krize, které měly za následek kontroverzní zákroky četnictva a personální změny na čelních politických postech.

Dalším problémem v přenesení historiografických dilemat do současnosti může být samotné pochopení. Učitel žákům musí umět vysvětlit, že demokracie v našem chápání nebyla ve 20. a 30. letech 20. století fakticky proveditelná. Učitel by měl žákům taktéž vysvětlit především Mnichovskou dohodu v kontextu tehdejší doby. Při špatné interpretaci totiž hrozí nebezpečí přenesení historických křivd do současnosti, které je o to nebezpečnější, pokud se přenáší na mladou generaci.

Vedlejším produktem provedeného šetření pak bylo zjištění, že naprostá většina vyučujících buď nekontroluje pravidelně svoji elektronickou poštu, anebo nemá zájem se podobného výzkumu zúčastnit. Internetové stránky některých škol neodpovídají dnešním standardům, a to jak z grafického, tak především z obsahového hlediska.

V průběhu dotazníkového šetření jsme rovněž zjišťovali, se kterými učebními pomůckami učitelé pracují. Výsledkem bylo zjištění, že dominantním didaktickým nástrojem jsou školní učebnice. Tyto učebnice jsme následně podrobili obsahové analýze, ze které jsme zjistili několik nedostatků. Problémem zmíněných učebnic je až přebujelá faktografie a zbytečný jmenný seznam. U obou učebnic se navíc v závěru kapitoly objevuje pohled na společenské a kulturní dění v období První republiky, kde jsou na několika stránkách taxativně vyjmenovány desítky osobností bez širšího výkladu. Pokud bychom porovnali učebnice, se kterými studenti pracují s výsledky dotazníku, zjistili bychom, že časové i obsahové rozvržení výukových jednotek koreluje s obsahem učebnic.

Výuku historie považujeme za jeden z klíčových komponentů vzdělaného člověka, neboť bez znalosti historie a historických souvislostí se jen těžko lze orientovat v současnosti. Historie má rovněž přesah i do budoucnosti, jelikož historické události lze hodnotit buď jako pozitivní zkušenost, ze které můžeme vycházet, anebo jako negativní zkušenost, ze které je třeba se poučit, abychom se jí příště vyvarovali. Vzhledem k tomu, že prvorepubliková éra v sobě nese jak pozitivní, tak negativní zkušenost českého resp. československého národa, domníváme se, že je zapotřebí tomuto tématu a především jeho kontroverzním aspektům věnovat při výuce značnou pozornost.

V závěru této práce, po studiu odborné literatury, po provedení dotazníkového šetření, obsahové analýze používaných gymnaziálních učebnic a celkové analýze tématu jsme dospěli k závěru, že ne všem potenciálně kontroverzním tématům je věnována dostatečná pozornost. Dalším závěrem je fakt, že učitelé využívají téměř výhradně jako učební pomůcku školní učebnice, které jsme neshledali zcela ideálními. Dále jsme zjistili, že studenti,

kteří se s tématem První republiky setkají u maturitní zkoušky, tedy vyberou si za svůj volitelný předmět dějepis, musí věnovat tomuto tématu pozornost i mimo školní výuku, což je i předpoklad MŠMT.

Využili jsme prostor, jenž se nám zde naskytl, abychom vznesli několik návrhů, jak zlepšit či zpestřit výuku prvorepublikového tématu. Předně jsme doporučili, aby výuka byla obohacena o didaktickou exkursi. V rámci kraje i celé republiky lze nalézt několik vhodných cílů pro realizaci takovéto exkurse. Dalším naším doporučením bylo širší využití tematických map v hodinách a zpestření výuky o digitální učební materiály jako jsou pracovní listy, televizní dokumenty, či populární literatura.

6 POUŽITÁ LITERATURA

ANDERLE, Petr: 2010. Kapitoly o evropské integraci. Dostupné online: <http://www.panevropa.cz/?p=97> ; náhled 11.2.2012.

BALÍK, Stanislav – HLOUŠEK, Vít – HOLZER, Jan – ŠEDO, Jakub: 2007. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Masarykova univerzita: Brno.

BENEŠ, Edvard: 1924. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*. Melantrich: Praha.

BROUČEK, Stanislav: 2010. Idea česko-slovenské jednoty v národopisném hnutí na konci 19. století. In: BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš et al: *Česko-slovenské vztahy a krajané*. Etnologický ústav AV ČR: Praha.

CABADA, Ladislav: 2000. *Český stranický systém 1890-1939*. Západočeská univerzita v Plzni: Plzeň.

CABADA, Ladislav – WAISOVÁ, Šárka: 2006. *Czechoslovakia and Czech Republic in World Politics..* Aleš Čeněk: Plzeň.

CABADA, Ladislav – HRICOVÁ, Helena: 2009. Těšínské Slezsko. In: CABADA, Ladislav a kol.: *Evropa regionů*. Aleš Čeněk: Plzeň.

ČAPKA, František: 2000. *Nástin vztahů Čechů a Slováků*. Cerm: Brno.

ČERNÝ, Bohumil: 1990. *Justiční omyl: hilsneriáda*. Magnet-Press: Praha.

DEJMEK, Jindřich: 2002. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století*. Centrum pro ekonomiku a politiku: Praha.

DORUĽA, Ján: 2000. Slovensko-české vztahy v zrkadle jazykovo-kultúrneho vývinu. In: POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš: *Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost*. Masarykova univerzita: Brno.

GABAL, Ivan: 1999. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. G plus G: Praha.

GALANDAUER, Jan: 1988. *T. G. Masaryk a vznik ČSR*. Melantrich: Praha.

HARNA, Josef – FIŠER, Rudolf: 1998. *Dějiny českých zemí II*. Fortuna: Praha.

HEJNA, Dalibor: 2006. *Vybrané kapitoly z českých dějin*. Univerzita J. E. Purkyně: Ústí nad Labem.

HONAJZER, Jiří: 1995. *Vznik a rozpad vládních koalic v Československu v letech 1918-1938*. Orbis: Praha.

CHOCHOLATÝ-GRÖGER, Franz: 2007. Jeden národ dva? Dostupné online: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2007081045> ; náhled 15.1.2012.

- HLADKÝ, Ladislav: 1998. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Lidové noviny: Praha.
- JOHN, Miloslav: 1994. *Čechoslovakismus a ČSR 1914-1938*. Baroko & Fox: Beroun.
- KÁRNÍK, Zdeněk: 2000. *České země v éře První republiky: Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918-1929)*. Libri: Praha.
- KÁRNÍK, Zdeněk: 2002. *České země v éře První republiky. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930-1935)*. Libri: Praha.
- KÁRNÍK, Zdeněk: 2003. *České země v éře První republiky. O přežití a o život (1936-1938)*. Libri: Praha.
- KÁRNÍK, Zdeněk: 2008. *Malé dějiny československé 1867-1939*. Dokořán: Praha.
- Kolektiv autorů: 1989. *Národnostní otázka v Československu po roce 1918*. Slezský ústav ČSAV v Opavě: Opava.
- Kolektiv autorů: 2007. *Rámcově vzdělávací program pro gymnázia*. Výzkumný ústav pedagogický v Praze: Praha. Dostupné online: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf ; náhled 18.3.2012.
- Kolektiv autorů: 2008. *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Tauris: Praha.
- KLIMEK, Antonín: 1998. *Říjen 1918. Vznik Československa*. Paseka: Litomyšl.
- KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard: 1995. *Československá zahraniční politika 1918-1938*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku: Praha.
- KUČERA, Rudolf: 2010. *Coudenhove-Kalergi a Panevropa*. Dostupné online: <http://www.panevropa.cz/index.php?paged=2> ; náhled 11.2.2012.
- KUČEROVÁ, Hana: 2009. *Česko-slovenské vztahy ve 20. letech 20. století*. Oftis: Ústí nad Orlicí.
- KUČEROVÁ, Stanislava: 1998. *Českoslovenství – středoevropanství – evropanství*. Konvoj: Brno.
- LACINA, Vlastimil: 1984. *Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934*. Academia: Praha.
- MALÍNSKÝ, Jiří: 2010. *Manifest Věrní zůstaneme*. Dostupné online: http://www.masarykovaakademie.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=350&Itemid=38&mosmsg=D%C4%9Bkujeme+za+V%C3%A1%C5%A1+hlas! ; náhled 22.11.2011.

- MĚCHÝŘ, Jan: 1991. *Slovensko v Československu*. Práce: Praha.
- NÁLEVKA, Vladimír: 2000. *Světová politika ve 20. století I*. Aleš Skřivan ml.: Praha.
- OLIVOVÁ, Věra: 2000. *Dějiny první republiky*. Karolinum: Praha.
- OLIVOVÁ, Věra: 2001. *Manipulace s dějinami První republiky*. Společnost Edvarda Beneše: Praha.
- ORT, Alexandr: 2009. *Česká zahraniční politika*. Aleš Čeněk: Plzeň.
- PAVLÍČEK, Jaromír: 2008. *Československé dějiny a evropská politika ve 20. století*. Optys: Opava.
- PAVLÍČEK, Jaromír: 2010. *České a slovenské dějiny v kontextu evropských dějin 20. století*. Ostravská univerzita: Ostrava.
- PETRÁŠ, René: 2009. *Menšiny a právo v České republice*. Auditorium: Praha.
- RYCHLÍK, Jan: 1997. *Češi a Slováci ve 20. století*. Ústav T. G. Masaryka: Praha.
- SEKANINA, Milan: 2004. *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*. Libri: Praha.
- SLÁDEK, Milan: 2002. *Němci v Čechách*. Pragma: Praha.
- SCHELLE, Karel: 2008. *Vznik Československé republiky 1918*. Key Publishing: Ostrava.
- SRB, Vladimír: 2004. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Karolinum: Praha.
- VESELÝ, Zdeněk: 2009. *Nástin dějin české zahraniční politiky*. Oeconomica: Praha.
- VESELÝ, Zdeněk: 2006. *Dějiny české zahraniční politiky v datech*. Oeconomica: Praha.
- VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav: 2003. *Politický systém České republiky*. Portál: Praha.
- ZBOŘIL, František: 2010. *Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost*. Leges: Praha.
- ZIMEK, Josef: 1996. *Ústavní vývoj českého státu*. Masarykova univerzita: Brno.

INTERNETOVÉ PORTÁLY

MASARYKOVA DEMOKRATICKÁ AKADEMIE: www.masarykovaakademie.cz

MODERNÍ DĚJINY: <http://www.moderni-dejiny.cz>

OFICIÁLNÍ INTERNETOVÉ STRÁNKY NOVÉ MATURITY:
<http://www.novamaturita.cz>

VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ: <http://www.vuppraha.cz>

7 RESUME

The thesis has two main objectives: to outline the historiographical elements of the first Czechoslovak Republic and focus on the specific pedagogical respectively didactic dilemmas of these issues in teaching in secondary schools. During the creation of the first two chapters, with a strong emphasis on historiography, we have gathered many suggestions of questions for the survey, which is latter submitted to teachers of the grammar schools.

The first chapter, devoted to the political development of the First Republic, shows few delicate issues of that era. It helps us to create many questions for the later survey. As the most critical themes we have found the land reform, Press Law, the law that allows state interference in the economic sphere and the role of the Committee of Five.

In the second chapter, we analyse a number of chosen aspects: mutual Czech-Slovak relations, the national issues of the Czechoslovakia and the role of the Republic of Czechoslovakia in the international system. The most controversial topics are: idea of the Czechoslovakism, multi-ethnic composition of the state, the negative relations of large ethnic minorities towards Czechoslovakia and the break-up of the Versailles system and signing the Munich Agreement.

The third chapter is consisted of the survey, in which we put twenty questions to teachers. The questionnaire, we were doing in the first half of March 2012, by electronic mail, shows that the topic of the First Republic has been systematically taught only in history lessons. One of the results of the survey is the finding that the dominant didactic tools are school textbooks. These books are then subjected to content analysis. We use the space at the end and suggest several proposals how to improve and diversify the teaching of the First Republic's topics.

8 PŘÍLOHY

Příloha číslo 1

Počet získaných mandátů českými politickými subjekty ve volbách do říšské rady v roce 1911

POLITICKÝ SUBJEKT	POČET MANDÁTŮ
agrárníci	38
sociální demokraté	26
mladočeši	18
čeští socialisté	16
katolické strany	7
realisté	1
státoprávní radikálové	1
staročeši	1

Zdroj: Galandauer 1988: 3.

Příloha číslo 2

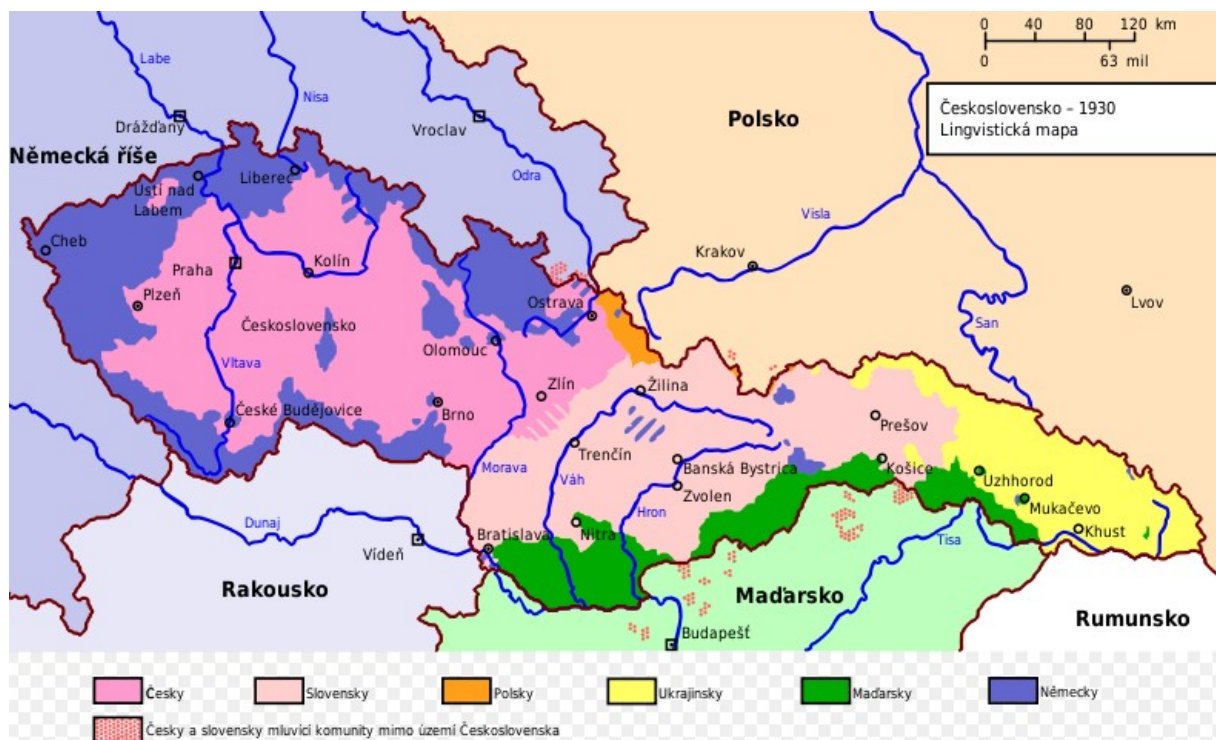
Výsledky parlamentních voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky v letech 1918-1938

POLITICKÝ SUBJEKT	1920		1925		1929		1935	
	% hlasů	mandátů	% hlasů	mandátů	% hlasů	mandátů	% hlasů	mandátů
Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu	13,6	40	13,7	46	15,0	46	14,3	45
Čs. sociálně demokratická strana dělnická	25,7	74	8,9	29	13,0	39	12,6	38
Čs. strana národně-socialistická	8,1	24	8,6	28	10,4	32	9,2	28
Čs. strana lidová	7,5	21	9,7	31	8,4	25	7,5	22
Hlinkova slovenská lidová strana	3,8	12	6,9	23	5,7	19	6,9	22
Čs. strana národnědemokratická	6,3	19	5,0	14	4,9	15	5,6	17
Německá sociálnědemokratická strana dělnická	11,1	31	5,8	17	6,9	21	3,6	11
Čs. živnostensko-obchodnická strana	2,0	6	4,0	13	3,9	12	5,4	17
Německá křesťanskosociální lidová strana	2,5	9	4,4	13	4,7	14	2,0	6
Německý svaz zemědělců	3,9	13	8,0	24	5,4	16	1,7	5
Maďarská křesťansko-sociální strana	2,2	5	1,4	4	-	4	-	4
Komunistická strana Československa	-	-	13,2	41	10,2	30	10,3	30
Maďarská národní strana	-	-	-	-	-	4	-	4
Spišská německá strana	-	-	-	-	-	1	-	1
Sudetoněmecká strana	-	-	-	-	-	-	15,2	44
Národní obec fašistická	-	-	-	-	-	-	2,0	6

Zdroj: upraveno dle Vodička, Cabada 2003: 33.

Příloha číslo 3

Lingvistické poměry v ČSR roku 1930

Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Czechoslovakia_1930_linguistic_map_-_created_2008-10-30-cz.svg ; náhled 15.3.2012.

Příloha číslo 4

Mapa oblastí nárokovaných Německým Rakouskem v letech 1918-1919

Zdroj: <http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsch%C3%B6sterreich> ; náhled 29.1.2012.

Příloha číslo 5

Tématické okruhy a jejich procentuální zastoupení u maturitní zkoušky z dějepisu

Tematický okruh	Zastoupení úloh v testu (v %)
1. a 2. Pravěk a Starověk	10–15
3. Středověk	15–20
4. Raný novověk	15–20
5. Novověk	20–25
6. Nejnovější dějiny	25–30

Zdroj: http://www.novamaturita.cz/index.php?id_document=1404033319 ; náhled 8.4.2012.

Příloha číslo 6

Vzor dotazníku adresovaného gymnaziálním učitelům

DOTAZNÍK

1. **Kolik vyučujících hodin je věnováno otázce první Československé republiky ve Vámi vyučovaném předmětu na Vaší škole?**

..... hodin

Vámi vyučovaný předmět zabývající se první ČSR je: .....

2. **Domníváte se, že tato časová dotace je pro toto téma dostačující?**

- a. rozhodně ano
- b. spíše ano
- c. spíše ne
- d. rozhodně ne

3. **S jakou (jakými) učebnicí (učebnicemi) pracují žáci při výuce první ČSR a jakých dalších didaktických pomůcek využívají?**

.....

4. **Co byste dané učebnici z obsahové či metodologické stránky vytknuli?**

.....

5. **A opačně - co byste na dané učebnici z obsahové či metodologické stránky vyzdvihli?**

.....

6. **Učí se studenti o zrodu státotvorné myšlenky čechoslovakismu?**

a. ano

b. ne

7. **Učí se studenti o československo-polské „sedmidenní“ válce a o československo-maďarském konfliktu v roce 1919?**

a. ano – učí se o obou válkách

b. pouze o čs.-polské válce

c. pouze o čs.-maďarské válce

d. neučí se ani o jednom z nich

8. **Učí se studenti o rozdílném postavení (sociálním, ekonomickém) Čechů a Slováků?**

a. ano

b. ne

9. **Vysvětlujete ve svých hodinách auditoriu konfiskaci majetků zejména šlechty a církve v rámci pozemkové reformy?**

a. ano

b. ne

10. **Vysvětľujete studentům pojem Pětka (popř. Velká pětka)?**
- a. ano
  - b. ne
11. **Zaměřujete svůj výklad také na Hlinkovu slovenskou lidovou stranu?**
- a. ano
  - b. ne
12. **Zaměřujete svůj výklad i na osobu generála Radoly Gajdy a s ním spojený pokus o státní puč?**
- a. ano
  - b. ne
13. **Vyučujete také o masových stávkách a o jejich někdy tragických okolnostech z dob Velké hospodářské krize?**
- a. ano
  - b. ne
14. **Je podle Vás věnována v hodinách dostatečná pozornost osobnosti T. G. Masaryka a jeho přínosu pro Československo?**
- a. ano
  - b. ne

15. O jakých integračních uskupeních se Vaši žáci učí?

- a. Společnost národů - ano x ne
- b. Panevropská unie - ano x ne
- c. Středoevropská unie - ano x ne
- d. Malá dohoda - ano x ne

16. Kolik času (procentuálně vyjádřeno z celkové časové dotace tématu První republiky) odhadem strávíte výkladem o zahraniční politice ČSR a jejím postavení v mezinárodním systému?

.... %

17. Jaké dílčí téma z historie ČSR se Vám nejobtížněji posluchačům vysvětluje?

.....

18. Jakým způsobem vysvětlujete studentům Mnichovskou dohodu?

.....

19. Domníváte se, že obraz, který panuje v obecném povědomí žactva o První republice, odpovídá realitě?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

20. Domníváte se, že poznatky, které si student z Vašeho ústavu o první CSR odnese, jsou dostačující?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

Na tomto místě bych Vám rád poděkoval za vyplnění dotazníku a požádal bych ještě o Váš komentář, radu, či připomínku k němu.

.....